AYLIK KÜLTÜR SANAT DERGİSİ • YIL : 9 • NİSAN '99 • 500.000 TL. (KDV DAHİL)

ISSN 1300-4158

insancıl

102

TARİH FELSEFESİ

İNSANIN YARATILIŞINDAN KANITLAR

ANADOLU KADINI

İNSANCIL AŞKIN ÇOCUĞU

İKİNCİ YENİ'DEN TOPLUMCU ŞİİRE

KAPIYI KİMLER ÇALIYOR

OSMAN BOLULU İLE SÖYLEŞİ

İÇİNDEKİLER

Afşar TİMUÇİN	TARİH FELSEFESİ	1
Ayhan ERGÜN	BEKLİYORUM (ŞİİR)	5
Cihan DURA	İNSANIN YARATILIŞINDAN KANITLAR	6
Fatma Türk KUŞKAYA	ANLAMSIZ GEL-GİT (ŞİİR)	13
Gülnihal KÜKEN	ANADOLU KADINI	14
Hüseyin BUL	GEÇ KALMADIK MI (ŞİİR)	16
Kemal ÖZER	İKİNCİ YENİ'DEN TOPLUMCU ŞİİRE	17
Kayhan ŞÖHRETLİ	İNSANCIL AŞKIN ÇOCUĞU	19
Berrin TAŞ	ŞARKILARIM AĞLIYOR (ŞİİR)	19
Mehmet ESATOĞLU	KAPIYI KİMLER ÇALIYOR ?	20
Hayri ERDOĞAN	SİYAH BEYAZ	23
M. İrfan BENLİ	ÇİFTE TELLİ (ŞİİR)	24
Adviye AZMAZ	İADE-İ İTİBAR	25
Saniye M. AKKOYUN	UNUTMA TARİHİNİ YAZMAYI (ŞİİR)	27
Züleyha RENK	KIRMIZI MÜREKKEP	28
Ayhan VAROL	TOPLUMU DÖNÜŞTÜREN GÜÇ: FELSEFİ BİLİNÇ	29
Asım ÖZTÜRK	BİR İM (ŞİİR)	30
Aslı KAYHAN	ORTAÇAĞ MÜZİĞİNİN TOPLUMSAL TEMELLERİ	31
Mustafa GÖKSOY	SONSUZLUK RÜYASI (ŞİİR)	33
İsmet ALICI	AŞK VE KISKANÇLIK (ŞİİR)	34
Server ACİM	MÜZİK KAVRAMLARINA GİRİŞ	35
Halidun ŞEN	TÜRKÇE'NİN YAZIM EKSİKLİKLERİ	37
İzzet TOKUR	UMUT (ŞİİR)	41
Ruşen HAKKI	GÜNLER/KİTAPLAR/DERGİLER	42
Umut ÇETİN	VEDA YERİNE (ŞİİR)	43
Hüseyin DUYGU	DANİMARKA ESİNTİSİ	44
Zühtü BAYAR	BAY BOGDANOF'A İKİNCİ CEVAP	45
Barış OCAK	YENİ BİR SIÇRAMA GEREK	51
Bülent TOPBAŞ	DÖRT MEVSİM AŞK	53
Y.M.D. GÖSTEREN	LİSAN-I BÂTILA	55
Tacim ÇİÇEK	OSMAN BOLULU İLE SÖYLEŞİ	56
Özcan ÖZTÜRK	ILGAZ (ŞİİR)	58
Kazım CÖMERT	KORKU (ÖYKÜ)	59
Cengiz GÜNDOĞDU	YILDIZ GÜNCESİ	61
Emliy DICKINSON	HECE'NİN SES'TEN FARKI GİBİ (ŞİİR)	64

İnsancıl'a gönderilen ürünler geri verilmez

Sahibi
BERRİN TAŞ

Genel Yayın Yönetmeni
CENGİZ GÜNDOĞDU

Yazı İşleri Sorumlusu
YILMAZ ELMAS

Kurum Yazmanı
ŞADİYE GÜLE

Ofset Hazırlık
ADIM GRAFİK

ISSN 1300-4158

Kapak Tasarımı
YUSUF ASLAN

Baskı
ILICAK MATBAASI

Adres : Mollafenari Sok. Der Han (Eski Nadir Han.) No. 40-42 Kat. 5 Cağaloğlu / İSTANBUL Tel.: (0212) 513 93 99 Fax: (0212) 511 79 94
İlan Koşulları: Arka Kapak (Renkli) 150 milyon TL. Arka Kapak (iç) 140 milyon TL.
iç sayfalar 130 milyon TL. Kutu ilan (5cm.x5cm.) 20 milyon TL.

ABONE KOŞULLARI

Yurtiçi yıllık abone bedeli : 5.000.000. TL
Yurtiçi ödemeler için
Yaşarbank Bayrampaşa-İstanbul Hesap No. 148 6002323-6
T.İş Bankası Cağaloğlu- İstanbul Hesap No. 1095 437905
Posta Çeki : 666043

Yurtdışı yıllık abone bedeli : 150 DM. ya da 84 $
Yurtdışı ödemeler için
T.İş Bankası Ataköy- İstanbul 11 37 30100 317 9305 (Mark Hesabı)
Yaşarbank Bayrampaşa - İstanbul 6101756/6 (Dolar Hesabı)

Ödemeler Berrin TAŞ adına yapılacaktır.

TARİH FELSEFESİ

Afşar TİMUÇİN

**Bu yazı İstanbul Özgür Üniversite'nin geleneksel Cumartesi konferansları çerçevesinde 06.02.1999 tarihinde Afşar Timuçin'in verdiği konferansın bant çözümüdür.*

Tarih bildiğimiz gibi hepimizin, insanın, insanlığın tarihidir. İnsan olmasaydı tarih olmayacaktı. Bu demektir ki tarih her zaman bir bilinç sorunu ortaya koyar, o yüzden tarih bilincinden sözettiğimiz zaman bilinçli bir varlık olan insanın tarihi yaratışını konu etmekteyiz. Doğrudan doğruya bilincin yapısına baktığımız zaman bilincin tarihsel olduğunu ya da bir başka deyişle üç boyutlu olduğunu görüyoruz. İnsan geçmişi, bugünü ve geleceği olan bir varlıktır. Dolayısıyla tasarlayan bir varlıktır. Felsefe tarihine bir gözattığımız zaman XVII. yüzyıl'a kadar özellikle olanla yetinen insanın bu zamandan sonra olasıyı konu ettiğini görüyoruz. Özellikle Descartes ve Leibniz ile -özellikle de Leibniz'de- olası kavramı karşımıza çıkıyor. Bu neyi anlatıyor bize? İnsan geleceğini kuran bir varlıktır. İnsan yalnızca olanla yetinen, varolan bilgileri alan bir varlık değil, insan olasılıklar içinde yarını kuran bir varlıktır. Tarihi yaratan bilinçli insan olduğuna göre tarih dediğimiz şeyin bilinç üzerine kurulması doğaldır. Her bilinç kendi tarihselliğini yaşar, doğumundan ölümüne kadar her birey bilinçli bir varlık olarak kendi tarihini oluşturur. Ama bu bireyin kendi tarihi dediğimiz tarih hiçbir zaman genel tarihten kopuk değildir. İnsan doğmakla dünyaya en baştan başlamaz: tarih çoktan vardır, insanlık çoktan başlamıştır ve insan bireyi o akışa bir yerinden katılır; buna yarışa bir yerinden girmek ve bir yerinden çıkmak diyebiliriz. Demek ki her bilinç kendi tarihselliğiyle tarihin içinde yer almaktadır ve tarihi oluşturmaktadır. Her birey, en sıradan birey bile tarihin oluşumuna kendi bilinç koşullarında katkıda bulunmaktadır. Bilinç dediğimiz şey özel tarihi içerir ve genel tarihin bir açılımı, bir yansısı, özel bir görünümüdür. Her bilinç tarihi kendi koşullarına göre kavrar, ben tarihi kavrıyorsam kendi bilinç yapıma göre kavrarım, bir başkasının tarihi kavrayışı da kendi bilinç yapısına göredir. Kendi bilinç yapısına göre derken bilinçlerin birbirlerinden kopuk ayrı ayrı bütünlükler olduğunu düşünmeyelim, tersine her bilinç her ne kadar ayrı bilinç koşullarında kendi özel özelliklerini yaşarsa da ortak bilinç koşullarında doğrudan doğruya insanlığın değerlerini yaşar, dolayısıyla ortak bilince sahip olduğumuz içindir ki sürekli olarak bir bilgi alışverişi içindeyiz. Her bilinç tarihi kendi koşullarına göre kavrar derken kendi nesnel ve öznel koşullarına göre kavrar mı demek istiyoruz. Hayır, öznel koşulları dışta tutmamız doğru olur. Çünkü estetiğin dışında ya da sanatın dışında öznelliğimiz nesnel araştırmaya zarar verebilir. Her bilimsel yönelim, tarihe yönelim de, duygularımızın geriye çekilmesini, daha doğrusu öznelliğimizin iyice geriye çekilmesini ve nesnelliğimizin öne çıkmasını gerektirir.

İnsan bugün bizim sahip olduğumuz tarih bilincine elbette geç ulaşmıştır. Bugün biz XX. yüzyılın insanları XIX. yüzyıldan bu yana gelişmiş olan bir tarih kanayışının sürdürücüleriyiz. İnsanlık XIX. yüzyıla kadar oldukça değişik bir tarih kavrayışına sahip olmuştur. Tarihten bu yana tarih kavrayışlarını özetlersek bugünkü farklı bakış açımızın ne olduğunu ortaya koyabiliriz. Her tarih kavrayışı bir nedensellik anlayışına dayanır. Tarihin çeşitli dönemlerinde çok değişik nedensellik kavrayışları olmuştur, bu da çok doğaldır. Örneğin Eskiçağ'ın birinci dönemindeki insanların XX. yüzyılda olduğu gibi bir nedensellik kavrayışına sahip olmaları elbette kolay değildi. Tarihten bu yana olan nedensellik bağlarını da gözönüne alarak tarih fikrinin nasıl oluştuğunu ortaya koymaya çalışalım. Bunun için bir tarih çizgisini gözönüne getirirsek VI., V., IV. yüzyıllar ve sonrası, özellikle V. yüzyıldan sonrası yunan-latin kültürünün belirleyiciliğinden geçmiştir. Önce Yunan sonra Roma'nın etkili olduğu dönemlerdir bu dönemler. İskender İmparatorluğu dönemi ve öncesine Helenlik dönemi, İskender İmparatorluğunun çöküşünden sonraki döneme de Helencilik dönemi diyebiliriz. Eskiçağ'ın iki ayrı dönemini belirleyecek olursak bunlardan birincisi eski uygarlıklar (doğu uygarlıkları) dönemidir. Bu dönem bilindiği gibi mısır, mezopotamya, pers, hitit ve girit uygarlıklarının etkinlikleriyle belirgindir. Bu dönemde nedensellik kavrayışı deyim yerindeyse düşey nedensellik kavrayışıdır. Bu ne demektir? O dönemdeki insan her gün başına gelen olayları üst bir gücün etkisine bağlar. O dönemlerde sarayda tarih yazanlar hergün olayları kaydederken örneğin bugün kralın çocuğu oldu, yarın kıtlık oldu, öbürgün sel geldi gibi her günü ayrıca kaydederken her bir olguyu apayrı bir etkinliğin sonucu olarak görürlerdi. Yunan'a geldiğimiz zaman bu düşey nedensellik fikrinin dağıldığını ve dairesel devinim fikrinin ortaya çıktığını görüyoruz. Dairesel devinim fikri XV. ve XVI. yüzyıllara kadar sürecektir. Bu döneme bilindiği gibi Geç Ortaçağ diyoruz ve kültür dünyası açısından Rönesans'ı karşılıyor. Bu da bize Yunan'dan sonra hıristiyan filozoflarının da aynı bakış açısına sahip olduklarını gösteriyor. VII. yüzyıla kadarki zamanı Erken Ortaçağ, XI. yüzyıla kadarki zamanı Asıl Ortaçağ, XVII. yüzyıla kadarki bölümü de Geç Ortaçağ olarak adlandırıyoruz. Aristoteles diyordu ki başlangıçla bitişi birleştiren dairesel devinim en yetkin devinimdir, daha sonra Aziz Tommaso da aynı şeyi söyleyecektir. Öyle görünüyor ki bu bakış insanın dönüşümlü bir dünyada yaşadığının farkına

varmasıyla ortaya çıkmıştır. Bilindiği gibi eski yunan felsefelerinde dörtlü ilke kavrayışı da bu dönüşlülüğe bağlı olarak açıklanır, ateş, su, hava, toprak dönüşümü belirleyicidir. Bu bize doğrudan doğruya birbirini ardarda aralıksız koşullayan olayların olmadığı bir tarih kavrayışını düşündürür. Tarih neden ibarettir? Kendi içine kapalı olaylardan ibarettir, hiçbir zaman bir olaydan bir başka olaya oradan bir başka olaya nedensellik ilişkisi deyim yerindeyse intikal etmez. Bu anlayış böyle bir anlayıştır. Bu çerçevede tarihi tam tamına bir mozaikten ibaret görmemiz doğru olur. Bu bakış açısının ne zamana kadar sürdüğünü soracak olursak Ortaçağ'ın sonlarına kadar sürmüştür ama aslında daha da geç bir zamana kadar sürmüştür diyebiliriz.

Bizim yeni tarih kavrayışımız başı sonu belli olmayan bir akışı belirler. Bugün bizler bu bilinç içinde tarihin sonucu olduğumuzu, tarihin sonucunda varolduğumuzu, tarihsel bir bilince sahip olduğumuzu ama tarihin sonuncu ucu, kesintili yeri ya da bitiş yeri olmadığımızı biliyoruz. Ve şunu da biliyoruz ki herhangi bir insan gücünün dışında son bir söz olmadıkça, evrensel bir bitiş sözkonusu olmadıkça insan için bir son düşünmek olası değildir. Bugünü geçmişine göre açıklanan ve yarını bugününden ötürü kurulacak olan bir insanlığın içinde yaşamakta olduğumuzu biliyoruz. Bizim bugün XX. yüzyıllı olarak sahip olduğumuz tarih kavrayışına ulaşmamızda yalnızca son birkaç yüzyılın değil birbirini izleyen tüm tarih süreçlerinin payı vardır. Tarihte bir sonraki biçimler bir önceki biçimlerin yabancısı değil sonucudur. Bu biçimlerin arada yabancı gibi duruşu örneğin XIX. yüzyıldaki yaşam biçiminin XX. yüzyıldaki yaşam biçimine yabancı gibi duruşu XX. yüzyılda yaşamın daha üst ya da daha üstün yapılar kazanmış olmasındandır. Yaşam biçimini derinden derine ayrıştırdığımız zaman onda yaşam koşullarını buluruz. Böylece geriye giderek en eskiye doğru ilerlememiz olasıdır. Bir yeniyi araştırdığımızda onda bir yeninin izlerini ve onda da daha başka bir yeninin izlerini rahatça bulabileceğimizi görüyoruz. Öyleyse en yenide en eskinin nitelikleriyle karşılayabiliriz, o yüzden düşünce tarihinde ya da özel olarak felsefe tarihinde sürekli olarak kaynağa gitme gereksinimi vardır. Bugünün insanında en eski insanın başarılarının katkıları varsa, o zaman bugünden düne, dünden önceki güne doğru ilerlemektense en baştan başlayarak insanı tanımak, bir başka deyişle tarihi bir bütün olarak kavramak çok daha doğru olacaktır. Bu çerçevede şunu görüyoruz ki insan tasarlayan bir varlıktır, yarını kuran bir varlıktır, ama yarını istediği gibi kuran bir varlık değildir. Ne ben ne de bir başkası kendi yarınını da başka bir yarını da kendi gönlünce kuramaz, bunun nedeni tarih dediğimiz etkinlikler alanının insanlığın ortakyapımı olmasıdır. Tarih insanlığın ortak eyleminin bir sonucudur. Tarih zaman zaman öngörüldüğü gibi üç beş akıllı adamın öngörüleriyle ya da tasarlamayla gerçekleşmiş değildir. Bu yüzden en ussal yolları değil en genel yolları izleyerek geliştiğini görüyoruz tarihin. Tarih en ussal yolları izleyerek gelişmiş olsaydı her şey çok güzel olurdu, belki savaşlar da olmazdı, belki insan birbirini yemek zorunda da olmazdı.

Ama bilindiği gibi tarihi kuranlar en akıllılar değildir, Platon bunun böyle olmasını çok istemişti ama tarihe baktığımız zaman bir tane filizof imparator görüyoruz bu birincisi, ikincisi filozoflar devleti yönetselerdi yüzlerine gözlerine bulaştırmazlar mıydı? Bu yüzden en ussal yolları değil en genel koşulları izleyen tarih çok zaman bizim gönlümüze göre değil kendi yolunda gelişir. Onun gelişiminde en sıradan kişinin bile katkısı olduğunu görüyoruz, bilinciyle bir topluma katılan kişi onun tarihini de elbette zorunlu olarak koşullayacaktır. Tarih olumsallıklar içinde gerçekleşir ama onda olumsallık yoktur. Tarihin seçenekleri yoktur, tarihin alternatifleri yoktur. Tarihe alternatifler getirmeye çalışan insanların tarihi yanlış anladığını ve tarihi yanlış yorumladığını görüyoruz. Çok zaman tarih üzerine kurgusal görüşler ortaya konuldu. Örneğin Napolyon kısa boylu bir adam olmasaydı çok hırslı bir adam olmayacaktı, o zaman da orduları Rusya'ya kadar götürmeyecek, o kadar fransız askerini yok edemeyecekti denildi. Napolyon'un yerine bir uzun boyluyu koyup deneme şansımız yok. Uzun boylu olan da çok akılsız bir adam olabilirdi. Bir de bunu deneyelim deme şansımız yok. Bir kere tarih oluştu mu geriye dönemiyoruz, o yüzden tarihte bu tür kurgusallıklara yer vermemek gerekir. En tehlikeli bakış açısı tarihin verilerinden yararlanarak kendi gönlümüze göre bir tarih yazmaktır. Pekçok insan buna eğilimlidir, bunu yapan tarihçiler de vardır. Tarihten kalkarak kendi gönlümüzce tarihler yazmak olmaz: tarihi dilekler değil gerçeklikler belirleyecektir. O halde tarihçinin her zaman nesnel plandan hareketle somut verileri ya da belgeleri gözönünde tutması, belgenin olmadığı yerde yorum yapmaktan kaçınması gerekmektedir. Bence diyen bir tarihçiyi dövmekte yarar vardır, neden derseniz hiçbir zaman tarih bence koşulunu kaldırmaz. Tarihi kavramaya çalışırken demin söylemeye çalıştığım gibi duyguları geriye çekmek gerekir, her zaman ussal verileri öne sürmek gerekir ve yine az önce açıklamaya çalıştığım gibi belgelerin dışına çıkmamaya çalışmak gerekir. Burada tarihçinin en büyük sıkıntısı belge eksikliğidir ve zaman zaman belgelerin yetersizliğidir. Ancak tarihçi her belgeden yararlanmak zorundadır. O yüzden herhangi bir anlaşma metninin özetinden ve herhangi bir çömlek parçasından bile tarihçinin yararlandığını görüyoruz. Nitekim Homeros'un bize anlattıklarının doğru olduğunu son yapılan kazılarda ortaya çıkan vazoların üzerindeki resimlerden anlamış olduk.

Tarihi yükümleyen bir tarih yazmak tarihçiye çok çekici gelebilir, genellikle de geliyor. Tarihe yöneldiğimizde yapılacak şey önyargıları atmaktır. Zaten bilimin hiçbir alanında önyargıyı yaşatmamak gerekir. XVII. yüzyılın en başında Bacon bize ilk yapılacak işin önyargılardan kurtulmak olduğunu söylüyordu, ondan sonra Descartes da aynı şeyi söylemiştir. Öylesine bilgilerimiz vardır ki bu bilgileri bize öğretmenlerimiz

vermiştir, annemiz, babamız, arkadaşlarımız vermiştir, bunları yaşamında herkes bir kere kuşkuya koymalıdır diye düşünüyordu Descartes. Burada bir anımı bir izlenimimi size aktarmak istiyorum-ama hiçbir arkadaşımı üzmek, rencide etmek gibi bir niyetim yoktur-. İki yıl önce İzmir'de bir tarih kongresi yapılmıştı. Ben de bildiğiniz gibi bir tarihçi değilim ama lutfedip beni de çağırmışlardı. Orada tarihçiler konuşma yaparlarken bizim çok ünlü bir tarihçimiz "tarihçi önyargılarıyla tarihçidir" dedi. Bu vahim bir şeydi benim açımdan, öğleden sonra ben konuşmamda tarihçi ilkin önyargılarından kurtulmalıdır dediğimde biraz gücendi arkadaşımız. Ben ki konuşmamı İstanbul'da hazırlamıştım, oysa o orada ona karşı özel bir tavır alıyorum diye düşündü. Felsefeyle bilgimizi sağlamlaştırmazsak kavramları yanlış kullanıp terimleri de berbat edebiliriz. Tarihçinin önyargıları olmalı sözünden ilkeleri olmalı, kendi bakış açıları, kendi temel ilkeleri olmalı demek istediğini anladım arkadaşımın, ama bireyin kendi temel ilkeleri olması başkadır, önyargıları olması başkadır. Önyargılar tartışılmadan benimsenmiş, doğru diye alınmış formüllerdir gerçekte. Her şeyden önce tarihçi önyargılarından arınmak zorundadır. Yalnız tarihçi değil, kimyacı da felsefe adamı da bunu yapmak zorunda. Bir takım tartışılmamış dogmatik bilgilerle bilime yönelemeyiz. Önyargılardan çıka çıka resmi tarih çıkar. Siyasal görüşleri gereği resmi tarih yazanlar her zaman tarih karşısında suçlu düşeceklerdir, resmi tarih diye bir şey olmaz, tarih tarihtir, onun resmisi ya da sivili hiçbir zaman olmayacaktır. Resmi tarih dediğimiz şey ancak tarihçinin kırılan onuru olabilir ve hiç kimse böyle bir onur kırılmasına izin vermemelidir. Demek ki gerçek tarihçi her türlü siyasal kaygısını askıya alabilen kişi olacaktır.

Her çağ kendi özelliklerini kendi getiriyor. En eski zamanlardan dönüştüre dönüştüre getiriyor ve bugüne koyuyor. Bugünden elbette yarına gidilecek, yarının insanları bugüne bakarken kendi değerleriyle bakacaklar, o yüzden bizim değerlendirmelerimiz elbette çok önemli olacak. Yani iki zaman birbirine taban tabana karşıt değil, biri öbüründen çıkmıştır. Ama en basit anlamda şunu düşünebiliriz: Mozart'ın zamanında Mozart çalanlarla bizim zamanımızda Mozart çalanlar arasında çok fark vardır. Hatta Mozart yaşasaydı yok efendim ben böyle yazmadım diyebilirdi. Duygusallığı arındırarak akıllı bir çalma diye değerlendirilebilir bu. Bugünün genel görünümünde büyük bir değişiklik yapacak geleceğin insanı. Sanıyorum her şeye daha sağlıklı bakabilecek. Tarihsel bir olguyu ya da geçmişin ürünü olan bir sanat yapıtını biz gününde anlaşıldığından daha iyi anlıyoruz. Biz onu kendimize göre kavrıyoruz ama onu kendimize göre kavrarken onun nesnel değerlerini, nesnel ölçülerini dışlamıyoruz, tersine öne çıkarıyoruz. Gerçekte kişinin gününün tarihini yazması olası değil, çünkü nasıl gözlerime elimi yaklaştırdığım zaman elimi göremiyorsam insanın kendi çağını yakından görmesi, görüp değerlendirmesi de olası değil, her zaman bir mesafe gerekiyor, bu mesafe açıldıkça sağlıklı yargılama daha belirginleşiyor. Gene de o zamanın renkleri işin içine giriyor, o zamanın sezgileri işin içine giriyor. Bugün diyelim ki bir XIX. yüzyıl şairini kavrarken daha değişik bir bakış açısına sahibiz, ama XXVII. yüzyılın insanı XIX. yüzyılın şairini kavrarken daha değişik bir bakış açısına sahip olacak. Zaten tarih değerleri de böyle ayıklıya ayıklıya belirliyor. XIX. yüzyılda bilmiyorum belki 1700 tane şair vardı ama içlerinden çok daha azı öne çıktı. Kendi bakış açımızla pekçok kişiyi tarih dışına çıkarmamız demektir bu. Gelecek zamanların yargıları çok önemli ve gelecek zamanların yargıları bir anlamda tarihin son sözlerinden birini getirecek bize, daha sonra başka son sözler de söylenmek koşuluyla...

Dünyada geçerli olan her bakış açısının tarihte bir gerçeği karşıladığını söylemek olası değil. Gerçeği karşılayan bakış açıları tarihin belirleyiciliğinde oluşan bakış açılarıdır. Biz yöntemimizi tarihten alıp getiriyorsak, sağlam bir bakışa ulaşmışsak onunla yargılarımızı sürdüreceğiz. Gerçek anlamda tarih bilinci taşıyan bir kişi gelişigüzel yargılar ortaya koyamaz, o kişi örneğin ne tarih bitti diyebilir ne sosyalizm bitti diyebilir. Kim karar veriyor? Bir kere tarihe baktığımızda şunu görüyoruz. Kant'ın orada çok büyük belirleyiciliği var. Kant der ki: insanın getirdiği başarılar hiçbir zaman bireylerin yaşamıyla sınırlanamaz. Dolayısıyla bireyler dönüşümleri kesinlikle doğru olarak kavrayamazlar. Ancak geçmiş dönüşümleri doğru olarak kavrarlar yoksa yaşanan dönüşümü kesinlikle kavrayamazlar, çünkü bireylerin yaşamı kısadır. Ve bu yüzden insan yaşamındaki tüm gelişimler türde gerçekleşir, insan türünde gerçekleşir. Dolayısıyla zaten bir insanın sosyalizm öldü diyebilmesi için son derece ilkel bir kafası olması gerekir. Çünkü şunu görüyoruz: sermayecilik ne zamandan beri gelişmeye başladı? XI. yüzyıldan beri gelişmeye başladı. Nereye kadar gelişti, Bugün de varlığını sürdürüyor. XVIII. yüzyılda Sanayi Devrimi'yle doruk noktasına çıktı. Eyvah diyeceksiniz, sosyalizm XXVIII. yüzyılda mı gelecek diyeceksiniz. Öyle bir şey olacak herhalde ve belki de bugün bizim öngördüğümüz koşullardan daha farklı koşullarda gerçekleşecek. İnsanlık hiçbir tasarıyı boşuna gerçekleştirmemiştir. Tarihe bakın, önce bir bakış biçiminin geliştiğini görürsünüz yaşam koşullarının belirleyiciliği gereği, sonra yaşam koşulları dönüştükçe her şey biraz daha açığa çıkar ama demin söylemeye çalıştığım gibi insan ömrü o gelişimleri kavramaya yetmiyor. Altmış yetmiş yıl yaşıyoruz, ben birden altmışıma geldim, n'olacak daha hiç yaşamamış gibiyim, neyin ya da hangi dönüşümün kesin bilgisini ortaya koyabiliriz?

Bir tarih felsefesi için en gerekli koşul önyargılardan arındırılmış zihindir. İnsanlık bilgilenerek önyargılarından sıyrılacak. Descartes önyargılarımızı atalım, bilgilerimiz yanlış olabilir dedi. Bunu dediği zamanda okulunun en başarılı öğrencisi olarak felsefe hayatına atılmıştı. İnsanlık bütün önyargılarından sıyrılmalı, çünkü önyargılar bizim zihnimizi hasta ediyor. Tarihe insan önyargılarıyla yöneldiği yerde yanlışa kapı açı-

yor. Önyargılardan sıyrılmak için her şeyden önce insanın iyi bir bilgi birikimine sahip olması, iyi bir bilince sahip olması gerekir. Çünkü bir bilinci açtığımız zaman orada bütün bir geçmişiyle insanlığın özetini görürüz; gerçek, sağlıklı bir bilinçte bütün bilgilerin organik bir biçimde birbirine bağlı olduğunu görürüz. Ama öyle bilinçler vardır ki bu bilinçler evrak dolabına benzer. Böyle bir bilinçle insan üniversitede öğretim bile yapabilir. Bir konuyu anlatır, A dosyasından sonra sıra B dosyasına gelir, A'yı kapar B'ye geçer, ancak A ile B arasında bir karşılaştırma yapmak gerektiğinde kalakalır, çünkü bilgiler bilincine varılmış bilgiler değil ezberlenmiş bilgilerdir. Ezber bilgilerle biz bilinci çöp kutusuna dönüştürüyoruz. Türkiye'deki eğitimin zaten en büyük sıkıntısı buradan geliyor. Ben doğrusu cinsiyet ayıramıyorum, erkeğiyle kadınıyla dünya daha akıllı bir dünya olmaya gitmek zorunda, bunun için de başlangıçtan bu yana düşüncenin bütün olanaklarından yararlanmakla yükümlü. Bundan yararlanamadığı zaman elbette önyargıları olacak. Ben hem ressam olmaya çalışacağım hem de insanlığın geçmişten bugüne ne gibi bir serüveni yaşadığının bilincinde olmayacağım. En başta resim alanında önyargılarımı hemen ortaya koyarım ve onlarla çalışmaya başlarım, onlar da beni ressam yapar gibi olurlar ressamlığımı engellerler. Yapılacak şey sonuna kadar özgür bir bilince sahip olmak. Özgür bilince sahip olmanın yolları da bütün insanlara açıktır.

Sorulara Verilen Yanıtların Özeti

*İnsan bir gereksinimler varlığıdır, öbür hayvanlarda olduğu gibi. Burada hayvan derken kendim de dahil hiç kimseyi üzmek itemiyorum. Geçenlerde bir toplantıda beni şaşırtan bir şey oldu. "Bütün dediklerinize katılıyorum ama bize hayvan deyişinize katılmıyorum" dedi bir genç. Ben de "Biz insanlar olarak memeli hayvanlarız, size ve hepimize karşı özel bir tavrım söz konusu olamaz" diye yanıtladım. İnsan içgüdesel gereksinimlerini aşan bir varlıktır. Bunu Hegel çok güzel açıklar. İnsan gereksinmeleriyle işbölümünü artırmıştır, işbölümünü artırarak gereksinmelerini artırır, böylece üretim çeşitlilenir ve yeniden işbölümü yapmak gerekir vs. İnsan yaşamı düşünüyor, kendi kurduğu, kendi oluşturduğu yaşamı düşünüyor. Düşünerek yaşamı kuruyor ve kurduğu yaşam karmaşıklaştıkça düşünmek zorunda kalıyor. Dikkat edersek tarihin bütün hızlı akış noktalarında yaşamın karmaşıklaştığını görürüz. Yunan'da birdenbire felsefenin oluşmasını bize hocalarımız bir mucize diye anlatmışlardı, oysa insan yaşamında mucize olmadığını görüyoruz. Yunanlıların VIII. yüzyıldan sonra sömürgeciliğe açılmaları ve çok büyük paralar kazanmaları, böylece iki parçalı bir yapının ortaya çıkması, zengin kentlerle yoksul tarım kentleri arasında bir karşıtlığın oluşması, içinden çıkılmaz sorunların ortaya çıkması Yunan'da felsefeyi doğurmuştur. Bizim hocalarımız pek belirtmezlerdi, eski uygarlıkların da çok büyük bir etkisi olmuştu yunan düşüncesinin gelişiminde. Mitoloji uygarlıklarından yunan düşüncesine geçişte gelişmiş, karmaşık, içinden çıkılmaz toplumsal olayların payı vardır. Mesela Descartes der ki -bilindiği gibi kendisi Hollanda'da yaşardı- ben Fransa'ya geldiğim zaman düşünemez oluyorum, kan gödeyi götürüyor Fransa'da. Ama kan gövdeyi götüren koşullar olmasaydı Descartes olabilir miydi? Örneğin Ortaçağ'ın o hantal koşulları olsaydı?. Descartes da haklıydı, kan gövdeyi götürürken felsefe yapamazdı, ama Descartes'ı Descartes yapan da o kan gövdeyi götüren koşullardı. İnsan yaşamını düşünüyor, düşündükçe de yaşamını geliştiriyor.

*Tarihte bir sürelik, sürekli bir bütünsellik belirleyicidir. Eskinin insanları tarihte bir bütünsellik görmedi diye biz bütünsellik yoktur diyemeyiz. Bugünkü tarih kavrayışımızla baktığımızda insanlığın bir bütün oluşturduğunu görüyoruz. Bir takım batılı tarihçilerin bakış açılarına pek ağırlık vermemek gerekir, onlar dünyayı Doğu ve Batı diye ikiye bölmeye eğilimlidirler. Doğu ve Batı diye dünyayı ikiye bölüyorsanız ikisinin birbiriyle ilişkisi olmaması gerekir, o zaman haçlı orduları doğu dünyasında ne arıyordu? Neden ipek yolundan ve baharat yolundan gelecek malları bekliyorsunuz bunları satın alalım diye? Demek ki gerçekte dünya bir bütündür. İletişimin en zayıf olduğu dönemlerde bile insanlığın bir bütün oluşturduğunu görüyoruz.

*Marx'da iki bakış açısı vardır ki bana çelişik gelir her zaman. Birincisi proleterya diktatörlüğü ve ondan sonraki sosyalist düzen. Ondan sonra bir başka düzen fikri yoktur. İkincisi, bana daha yakın görüneni, biz yaşama sonuncu ilkeleri getirmiyoruz, biz yalnızca yakın gelecek için görüşler ortaya koyuyoruz düşüncesi. Bu ikincisi doğrudan doğruya ucu açık çizgiselliği ortaya koyuyor ve böyle olmakla çok önemlidir. Belli bir yaşam biçimi son biçim olarak konursa burada bir kesinti duygusuna düşüyoruz. Hegel'de de aynı şey vardır. Hegel gelişimi dinsel biçimde açıklayan bir filozoftur ama sözlerinden öyle bir sonuç çıkıyor ki, her çağda uygarlıklar birbirleriyle savaştılar, her çağda bir uygarlık öbürlerinin üstünde egemen oldu, sonunda uygarlık olan alman uygarlığı da egelen bir uygarlık olacak. Ya da Comte'da gördüğümüz gibi olumlu düşünce sonuncu düşüncedir, artık buradan bir yere gidilmeyecektir. Olumlu düşünce dönemine girdikse neden bütün düşünceler olumlu değil? Herkes henüz olumlu düşünce çağına uyarlanmadı da ondan. Comte'da işte böyle bir yanıtla karşılaşıyoruz. O dairesel devinim fikri kırıldı ama düşünce birdenbire hiç ucu görünmeyen bir gelişim fikrine çok kolay alışamadı. Biz XX. yüzyıllılar bu gelişime daha alışığız, daha açığız...

*Bizim tarihçilerimizin hepsi çok iyi çok değerli insanlardır. Hepsini ben burada saygıyla anıyorum. Yanlış anlaşılmasın, tarihe bakarken bir tarih felsefesinden yola çıkmadıkları için genelde bulundukları üniversitenin ya da içinde bulundukları fikir dünyasının koşullarıyla düşünmeye çalışıyorlar. Tarihçinin kendi bakış açısında öyle tutarlı bir felsefesi olması ge-

rekir ki, bize tarihi sunarken evet biz bu adam gibi bakmıyoruz tarihe ama kendi açısından son derece tutarlı ve son derece doğru diyelim. Yazık, böyle bir tarihçimiz henüz gelmedi, gelecek zamanlar ne gösterir bilemiyorum.

*XVII. yızyıl filozoflarından biri olan Leibniz -ilk alman filozofudur- çizgisel devinim, çizgisel gelişim fikrini ilk sunan kişidir. Leibniz'in monad öğretisi kendisi Platon'cu olduğu için azçok Platon'un İdea'larını andırır ama önemli olan şudur. Leibniz der ki, her monad -burası çok çok önemli bir nokta, birçok felsefe tarihçisi bunu gözden kaçırır- geçmişinin izlerini ve geleceğinin taslağını kendinde taşır. Monad dediğimiz temel ilke, temel dayanak öylesine bir varlıktır ki onda şu an görebilsek onun geçmişinin izlerini kendinde taşıdığını ve geleceğinin taslağını da kendinde taşıdığını göreceğiz. Başta da söylediğimiz gibi Leibniz olumsallık fikrinin ilk kurucusu, daha doğrusu felsefedeki temellendiricisidir. Tanrı'yı da insanı da özgür varlıklar olarak düşünür, eylemi olumsallık üzerine temellendirir. Tanrı her zaman pekçok olasılık arasından en güzelini yaratmaya çalışmıştır, onda sonsuz dünya taslağı varken o bunların herbirini gerçekleştirmemiştir, yalnızca bir tanesini, en iyisini seçmiştir. Bu yüzden de dünyamız olası dünyaların en güzelidir. Bunu filozof yeter neden ilkesi diye bir ilkeye bağlar. Yeter neden ilkesi ilk olarak Leibniz'de dile getirilir. Monad öğretisi bize, sürekli olarak dönüp duran bir nedensellik içinde olmadığımızı, tersine çizgisel bir gelişimin sözkonusu olduğunu öğretir. XVIII. yüzyıl filozofları -ki bunların hemen hepsine aydınlanmacılar diyoruz- Leibniz'in o bakışıyla ilgilenmediler, neden ilgilenmediklerini soracak olursanız, bunu şöyle yanıtlayabiliriz: Leibniz yaşadığı dönemde ilgi çekmemiştir, bunun bir nedeni onun alman oluşudur. Fransızca yazması bile onun ilgi çekmesi için yeterli olmamıştır. Leibniz geç bilinmiş bir filozoftur ama ne olursa olsun XVIII. yüzyıl filozofları Leibniz'i yakından tanısalar tarihten beri gelen dönüşlü nedensellik fikrini acaba atarlar mıydı onu bilemiyoruz. Bildiğimiz tek şey Aydınlanmacıların da eski tarih kavrayışına sahip olduklarıdır. Voltaire der ki çocuklarınıza yakın zamanlar tarihini öğretin, onlar böylece toplumlarını tanısınlar ama eski tarihlerle zavallıları uğraştırmayın, kafalarını boş bilgilerle doldurmayın, yazıktır eski tarih bilgisiyle dolan kafalara. Voltaire her uygarlık kendi içinde bir bütündür, bir uygarlıktan bir uygarlığa değerler taşınmaz, belki bir iki sözcük taşınır olsa olsa ama uygarlıklar arasında değer alış verişleri olmaz diye düşünür. Bir uygarlık doğar, gelişir ve ölür, o yüzden uygarlıkları bir bütün olarak görmek doğru değildir diye düşünür. XVIII.yüzyılda bu görüş hemen bütün aydınlanmacılarda geçerlidir.

*Bu görüş açısı böylece sürüp giderken XIX. yüzyılda Marx'çı ve olumcu felsefeler -olumcu derken pozivitisti kasdediyoruz- daha değişik bir bakış açısı getirdiler. Burada en başta Comte'un adını anmak gerekir. Bu felsefeler artık doğrudan doğruya çizgisel bir değişimin varlığını kabul etmişlerdir. Yalnız bu felsefelerde gördüğümüz bir şey vardır, bu akışı başı sonu belirsiz bir akış olmaktan çok belli bir yerde kesilmesi gereken bir devinim gibi algılarlar. Marx'a göre bir son durum sanki var gibidir zaman zaman. Comte içinse zaten üç dönem yaşamıştır insanlık: dinsel dönem, metafizik dönem ve pozitif dönemi. Bunun bir dördüncüsü olmayacaktır. Burada çizgisel devinim sözkonusudur ama bu çizgisel devinim bir kesintiye uğrar. Ancak daha geniş çerçevede baktığımız zaman artık insanlığın yeni tarih kavrayışına yönelmiş olduğunu ve kesintisiz bir akışın sözkonusu olduğunu görüyoruz.

BEKLİYORUM

Gelebilirsen...
duygularımı...
duygularımın bulutlarını
anlatmak isterim.
Gelebilirsen...
kaşlarını çatmış kara bulutları bırak
ak bulutlarla...
geliyorum demeni isterim.
Saygılar...
Sevgiler...
Seni seviyorum...
Bekliyorum.

Ayhan ERGÜN

TEKTANRILI DİNLERİN SUMER KÖKENLERİ:
"İNSANIN YARATILIŞI"NDAN KANITLAR

Cihan DURA

Sumer metinlerini kim incelese, -S, N. Kramer'in deyişiyle- "Kutsal Kitabın (Tevrat'ın) titreşimlerini, bir yankı gibi duymakta" gecikmez: İlk sular, gökle yerin birbirinden ayrılması, ilk insanın yoğrulduğu kil, Habil ve Kabil'in tartışması, ahlaksal ve uygar yasalar, kötülüğün kaynağı gibi... Kramer, Tevrat'ın Sumer kökenini -özetle- şöyle anlatır: Bu kitap, yapma bir çiçek gibi yoktan var olmadı. Onun, uzak bir geçmişe inen kökleri vardır. Tabletlerdeki metinler çözüldükçe görülüyor ki fikirler ve yapıtlar; Sumer'den Babil'e ve Asur'a, oralardan Hititlere, Hurilere ve Aramilere geçip dolaşmaktadır. Bunun sonucu olarak, Sumerler; Filistin'de Yahudilerin selefleri olan Kenanları derin biçimde etkiledi (Kramer, 1992: 175-176). Bu görüşe C. W. Ceram da katılıyor: "Sumerlerin dinini ve tanrılarını Babil ve Asur'da, çok daha yeni zamanlarda da Atina ve hattâ Roma'da başka adlarla, çoğu zaman yalnızca hafif değişikliklerle buluyoruz. Sumer tarihinin ve efsanelerinin Tevrat'a olan doğrudan etkilerini daha önce görmüştük. Sumer ve Babil'den bize kalan en kötü şeyler, bâtıl inançlardır" (Ceram, 1964: 356).

Kimi yazarlar (R. Cooper, C. L. Wooley, J. Campbell, S. N. Kramer; H. Örs, T. Dursun, M. İ. Çığ,..) tarafından epeydir yapılan araştırmalar ve ortaya konan kanıtlar gösteriyor ki "Sumerlerin kurduğu çoktanrılı din, yavaş yavaş tektanrılı dine dönüşerek, bugünkü dinleri" doğurmuştur. Biz çalışmamızda bu hipotezi doğrulayıcı kimi kanıtları sergileyeceğiz. Ancak olabildiğince sağlam bir sunuş için, alanımızı dar tutacak; tüm dikkatimizi "insanın yaratılışı" öyküsü üzerinde yoğunlaştıracağız.

Düşünüyoruz ki herhangi bir kültüre ait kimi kavram, fikir ya da öyküler; daha sonraki kültürlerde, zamanın gereksinmesine göre ve belirli tekniklerle değişime uğramaktadır. Başka bir deyişle, bir tür "kavramsal evrimleşme" olgusu ile karşı karşıyayız. Buna -şimdiden-birkaç çarpıcı örnek verelim:

-Eski Ahit'teki Yaratılış bölümü birbirinden farklı iki metinden oluşur: Yahve Metni ve Rahipler (Elohimciler) Belgesi... Birinci metin, İsrail'in M. Ö. VII. yüzyıldaki inançlarını yansıtır. Öbürü ise Yahve Metni'nden üçyüz yıl sonra yazılmış olup Babil Sürgünü'nün izlerini taşır. Geçen zaman içinde İsrail'in Tanrı düşüncesinin nasıl değiştiğini görelim: "Yahveciler"in tasarladığı tanrı, tıpkı insana benzer: Bahçede dolaşır, saklananları göremez, uyur ve güreşir. "Elohimciler"in tanrısı ise uzaktadır, insana pek benzemez, insanlarla elçiler aracılığıyla ya da rüyada konuşur (Örs, 1966: 35). Görülüyor ki Yahudilerin tanrı kavramı, başlangıçta somut iken, daha sonra soyutlaşmaya yönelmiştir.

-H. Örs'e göre, "Adem'in cennetten kovulmasına neden olan; yalnızca yılan iken, sonradan bunun, 'yılan kılığına girmiş şeytan' olduğu görüşü" geliştirilmiştir. Tevrat'ın başlarında Şeytan adına hiç rastlanmaz (Örs, 1966: 85).

-Sumer tanrıları bütünüyle yok olmadı: Tektanrılı dinlerde melekler, şeytanlar, cinler olarak bugün de varlıklarını korumaktadır. Sumer tanrılarının -esas adlarının yanısıra- niteliklerine göre başka adları da vardır. Babilliler bu adlardan 50'sini Tanrı Marduk'a verdiler. Bu işlem; "tek tanrı düşüncesine doğru" atılan bir adımdı. İslam'da "Allah'a verilen 99 ad" da aynı geleneğin bir devamı olabilir (Çığ, 1995: 23).

Biz bu çalışmada dinler-arası karşılaştırmayı esas itibariyle "Sumer, Tevrat, İslam" kültürleri arasında yaptık. Çünkü, en azından M. Ö. 3500'e uzanan Sumer; "temel kaynak"tır. Yahudi tektanrı geleneğini başlatan İbrahim peygamber, Sumer kenti Ur'dan M.Ö. 1000 yıllarında ayrıldı. Tevrat, Hıristiyanlık ve İslam'ın başlıca kaynağıdır. Kutsal kitabı Kur'an, M.S. 610'da yazılmaya başlanan İslam bizi çok yakından ilgilendirmektedir. Bununla birlikte temel kaynaktan başka, gerektiği zaman ve geçiş işlevi gördüğü ölçüde, Mısır, Babil, İran gibi kültürlerin verilerine de başvurduk. Bulgular kısmında Sumer'e oranla Tevrat ve İslam'da, ortak öğelerle öykü ve kavramlara getirilen değişiklikler belirlenmeye çalışılmıştır.

Açıklamalarımızda şu planı izleyeceğiz: İlk insanın nasıl yaratıldığı, insanı kim(ler)in yarattığı, insanın biçimi,ne zaman ve nerede yaratıldığı, adları ve bilgisi, niçin yaratıldığı, cennetten kovuluşu, bozgunculuk karakteri ile oğulları Habil ve Kabil.

İNSAN NASIL YARATILDI?

Sumer: Bütün tanrıları var eden Deniz Tanrıçası Nammu'nun isteği üzerine, Bilgelik Tanrısı *yumuşak kilden* şekiller yapıyor ve Tanrıça'ya sesleniyor: "Ey annem! Adını vereceğin yaratık oldu / Onun üzerine tanrıların görüntüsünü koy / Dipsiz suyun *çamurunu* karıştır / Kol ve bacakları meydana getir." Ana Tanrıça *üfleyerek* ona can verir. O bir insan olur.

-Tanrıların yaşadığı Dilmun adlı ülkede, Yer Tanrıçası sekiz bitki yetiştiriyor. Bunların gelişigüzel yenmesi yasak. Bilgelik Tanrısı Enki dayanamayıp yiyor.

Yer Tanrıçası tarafından lanetlenen Enki hastalanıyor. Öbür tanrılar, Enki'yi iyi etmesi için Tanrıça'ya yalvarıyor. Yer Tanrıçası, sekiz bitkiye karşılık, Enki'nin hasta olan sekiz organını iyi etmek için sekiz tanrı ve tanrıça yaratıyor. Enki'nin hasta organlarından biri de *kaburgası!*... Onu iyi eden tanrıçanın adı, Nin-Ti'dir. Bunun Sumercedeki bir anlamı *"kaburganın hanımı"*dır (Nin: hanımı; ti: kaburga, yaşam).

-Eski Mısır'a göre, Amon-Ra her çeşit canlıyı çift olarak yarattı. İnsanlar da onun *gözyaşlarından* meydana geldi. Başka bir efsaneye göre, Tanrı Khenemu insanları *çamurdan* yarattı. Bir Çin efsanesine göre, Tanrıça Nü-Kua; ilk insanı *sarı toprağı sıkıştırarak yapıyor. Sonra çamurdan* birçok insan oluşturuyor. Zengin ve soylu adam sarı topraktan, yoksul ve soylu olmayan ise çamurdan meydana gelmiştir (Çığ, 1996)

-Babil'in Gilgameş destanı'ndan: Büyük tanrıça Aruru çağrıldı: "Ey Aruru, sen büyük Anu'yu yarattın. Şimdi onun rakibini yarat!" Tanrıça Aruru ellerini yıkadı; bir parça *çamur* koparıp yazıya attı. Ve yazıda kahraman Engidu'yu yarattı. Çamurdan yaratılan Engidu, demir gibi sertti (Gilgameş, 1989: 21).

Yunan Mitolojisi'ne göre, Promitheus, Zeus tarafından zekâ ve ateş tanrısı olarak atanır. Promitheus; boş bir zamanında, *çamurdan* bir erkek şekli yaparak, gökten çaldığı ateşle onu canlandır. Bu yeni yaratığa Epimitheus adını verir ve onu dünyaya salar.

Tevrat: Tanrı; Adam'ı *yerin toprağından*, kadını onun *kaburgalarından* yarattı. "Rab Allah, *yerin toprağından* Adam'ı yaptı ve onun yüzüne (burnuna) hayat *soluğunu üfledi* ve Adam yaşayan can oldu" (Tekvin: 2-7). Adam yalnızdı. Rab, Adam'a derin bir uyku verdi. Onun *kaburga* kemiklerinden birini aldı ve ondan bir kadın yaptı (Tekvin 2: 5-13).

Ve Efendi Tanrı, "Adem'in yalnız olması iyi değildir. Kendisine uygun bir yardımcı yapacağım" dedi. Adem'in üzerine derin uyku getirdi. Adem şöyle dedi: Bu kemiklerimden bir kemik, etimden bir ettir. Buna Nisa denilecek. Çünkü o *insandan alındı* (Tekvin, 2: 18,21-23).

İslam: Kur'an çeşitli surelerine göre, insan: *topraktan* (pişmiş kuru çamurdan, süzme çamurdan, civik balçıktan, işlenebilen kara topraktan), sudan yaratıldı.

Allah, Adam'ı yapıp ruhundan *üfledi*. "Rabbin meleklere demişti ki Ben *çamurdan* bir insan yaratacağım. Onu tamamlayıp içine *ruhumdan üfürdüğüm* zaman, ona secdeye kapanın" (Sad: 64). Tanrı İblis'e dedi: "Seni secde etmekten alıkoyan nedir, ey İblis?" İblis yanıtladı: "Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten, onu *çamurdan* yarattın" (A'râf).

Adem'in yaratılışından söz eden surelere göre, İnsan şu evrelerden geçerek yaratılmış oluyor: (i) Tanrı önce bir "toprak" alıyor. (ii) Sonra bunu "çamur" yapıyor. (iii) Ardından, bir insan "biçimi" (heykeli) meydana getiriyor. (iv) En sonra, bu "çamurdan insan"a üfürüyor; o da bir "canlı insan" oluveriyor (Dursun, 1991-II: 211).

Meydan Larousse'un "Adem" maddesinde, İslam yazarlarına göre (Çığ, 1997: 69), Allah; meleklerine, yedi kat yerden yedi avuç *toprak* getirtiyor. Bu toprağı yağmurla *yumuşatıyor*. Melekler yoğuruyor; Allah *şekil* veriyor. *Ruh* da kazandıktan sonra, meleklerin secde etmesi emrediliyor. Bir Hadis: Tanrı Adem'i yaratırken, heykelini tüm yeryüzünden toplayıp avuçladığı *topraktan* yaptı. Bu nedenle -toprağının alındığı yerin özelliğine göre- kimi kızıl, kimi beyaz, kimi kara derili olmuştur (Dursun-1, 1991: 214).

Adem'in eşi, *kendisinden* (bir parçasından) yaratıldı: Ey insanlar! O Efendi Tanrınızdan korkun sizi bir tek candan (Adem'den) yarattı. *Ondan da* karısını (Havva'yı) yaptı (Nisa:1). Bir Hadis: Kadın, eğri *kaburga* kemiğinden (eğe kemiğinden) yaratılmıştır.

Bulgular: Çoktanrılı kültürlerdeki "insan'ın topraktan (çamurdan) yaratılması" motifi, aynen tektanrılı dinlerde de vardır. Kimi çoktanrılı dinlerde karşılaştığımız ikinci bir öge (üfürme, ateş), tektanrılı kültürlerde de varlığını sürdürmektedir.

Sumerler; dünyayı kuşkusuz, kendilerinden birkaç bin yıl sonra tarih sahnesine çıkacak olan müslümanlar ölçüsünde tanımıyordu. Bu nedenle, insanların deri farklılığını açıklama diye bir sorunları yoktu. Ancak İslam buna bir açıklama getirmek zorundaydı. Onun için, öyküye -Tanrı'nın toprağı tüm yeryüzünden avuçlaması şeklinde- ufak bir ekleme yapıldı. Bu açıklama, Çin mitolojisinde "zengin-yoksul" farklılığı için yapılan açıklamayı andırıyor.

Kadının yaratılışı konusunda, Kramer'in bir bulgusunu özetle verelim (Kramer, 1992: 181): Tevrat'ta Tanrı'nın, ilk kadını, Adem'in kaburga kemiğinden yarattığı anlatılır. Niçin kaburga kemiği? Eğer Kutsal Kitap üzerinde Sumer edebiyatının etkisi olduğu varsayımı kabul edilirse, her şey aydınlanır: Enki'nin hasta organlarından biri, kaburga kemiğidir. Sumercede kaburga kemiğine *ti* denir. Enki'nin kaburga kemiğini iyileştirmek için yaratılmış tanrıçaya da *Ninti* adı verilmiştir. Anlamı: *kaburga kemiğinin hanımı!.. Ti* sözcüğü aynı zamanda "yaşatma" anlamına da gelir. Sumerli yazarlar böylece Ninti'ye bir anlam daha yüklemişlerdir: *Yaşatan hanım!*

YARATMADA İŞBİRLİĞİ

Sumer: Bilgelik Tanrısı Enki yumuşak kilden şekiller yapıyor, Ana Tanrıça ona can veriyor. O bir insan oluyor. Bu sırada Ana Tanrıça; Yer Tanrıçası, Doğum Tanrıçası ve Bilgelik Tanrısı ile birlikte bulunuyor.

- Bütün tanrıların anası Nammu; Enki'ye "Ey oğlum, tanrılara hizmetçiler şekillendir!" deyince, Enki düşünür ve "iyi *modelistler*" birliğinin başına geçer; Nammu'ya şunları söyler: "Ey ana, tanrıların görüntüsünü onun üzerine yerleştir. Kilden, yüreğini yoğur. Bu kili *modelistler* kalınlaştıracak. Ninmah senin önünde çalışacak. Sen onun taslağını yaparken, *doğum tanrıçaları* senin yanında olacaklar" (Kramer, 1992: 121-122).

İslam: Allah insanı yaratırken *meleklere* haber veriyor. Onlardan görüş isteyip onlarla tartışıyor. Meleklerden, insana secde etmelerini istiyor. İblis buna karşı çıkıyor. Demek ki bu sırada Allah; melekler ve İb-

lis'le *birlikte* bulunuyordu.

Meydan Larousse'un "Adem" maddesinde, İslam yazarlarına göre, Allah; Cebrail, Mikail, İsrafil ve Azrail adlı *meleklerine*, yerden yedi avuç toprak getirtiyor. Bu toprağı yağmurla yumuşatıyor. Melekler yoğuruyor; Allah şekil veriyor. Ona ruh kazandırdıktan sonra, meleklerin secde etmesini emrediyor. Şeytan dinlemeyince, cennetten kovuluyor (Çığ, 1997: 69).

Bulgular: Sumer'de insanın, bir işbirliği içinde yaratıldığı apaçık. İslam'da ise Tanrı; insanı meleklere haber vererek yaratıyor: Sumer'in tanrıları, İslam'da meleklere dönüşmüş: "İnsanın yaratılmasında Allah'a dört melek yardımcı oluyor; Sumer'de de dört önemli tanrı..." (Çığ, 1997: 70). "Elbirliği" motifinin yerini, Kur'an'da "bilgi verme" motifi almış. İslam'ın Kur'an dışındaki geleneğinde ise, "işbirliği" ögesi hemen hemen olduğu gibi korunmuş.

İNSANIN BİÇİMİ

Sumer: Bilgelik Tanrısı, yumuşak kilden şekiller yapıyor ve Deniz tanrıçası Nammu'ya sesleniyor: "Ey annem! Adını vereceğin yaratık oldu. Onun üzerine *tanrıların görüntüsünü* koy!"

Tevrat: Tanrı *kendi benzeyişinde* (görüntüsünde) insanı yaratıyor: "Ve Rab insanı *kendi suretinde* yarattı" (Tekvin, Bab 1: 26).

İslam: (Kur'an Tanrı'ya insan nitelikleri atfetse de, "O'nun benzeri hiçbir şey yoktur" da demektedir. Bununla birlikte bir hadise göre, "Allah, Adem'i *kendi biçiminde (suretinde)* yaratmıştır" (Aydın, 1996).

Bulgular: Tevrat ve İslam'ın, "Adem" öyküsünü Sumer'den aldığının en sağlam kanıtlarından biri burada elde ediliyor: Her üç kültürde de, açıkça, "insanın, tanrısal biçim" örnek alınarak yaratıldığı belirtiliyor.

İNSAN NE ZAMAN YARATILDI?

Sumer: İnsanın "ne zaman" yaratıldığına ilişkin verileri bulamadık.

-Mısır mitolojisinde "Evren'in *altı günde* yaratıldığı" inanışı var (Aydın, 1996).

Tevrat: İnsan, yaratılışın son günü olan *altıncı günde* yaratılıyor.

İslam: İnsan *altıncı günde* yaratılıyor. Hadis: Tanrı, Adem'i *cuma günü* yarattı (Dursun, 1991-II: 209).

Meydan Larousse'un "Adem" maddesinde İslam yazarlarına göre (Çığ, 1997: 69): Allah, meleklere getirttiği toprak üzerine günlerce yağmur yağdırarak, onu yumuşatıyor. O; *80 yıl* şekilsiz, *120 yıl* ruhsuz bekliyor.

- Onlara (Şeytan'a, Adem'e ve eşine) "Birbirinize düşman olarak inin; yeryüzünde bir sure için yerleşip geçineceksiniz" dedik (Bakara: 35-37).

Bulgular: Tektanrılı dinlerin, Yaratılış'ın "altı günde" tamamlanması görüşünü -en azından- Mısır mitolojisinden aldıklarını kabul etmek zorundayız. İnsanın "altıncı günde" yaratılmış olması, Tevrat'ta ve İslam'da ortak. Adem'in "cuma günü" yaratılması, olasılıkla İslam tarafından yapılan bir ekleme. Adem'in "200 yıl süreyle" bekletilmesi, Adem ve eşinin yeryüzünde "bir süre" yerleşip geçinmesi motiflerinin, önceki kaynaklarda bulunup bulunmadığının ayrıca araştırılması gerekmektedir.

İNSANIN İLK YURDU

Sumer: Dilmun adında saf, temiz ve parlak, tanrıların yaşadığı bir ülke var: Hastalık ve ölüm olmayan yaşam ülkesi... Orada, yalnızca *su yok*. Güneş Tanrısı orayı *tatlı su ile dolduruyor:* Böylece Dilmun meyve bahçeleri, tarlaları ve çayırları ile, tanrıların bahçesi haline geliyor. Bu cennet bahçesinde Yer Tanrıçası *8 bitki* yetiştiriyor. Bu ağaçlar meyve verince, Bilgelik Tanrısı Enki her birinden tadıyor.

-S. N. Kramer'e göre, Sumer'in cenneti yerleştirdikleri Dilmun ülkesi; olasılıkla *İran'ın güneybatısındaydı.*

Tevrat: Ve henüz yerde bir kır fidanı yoktu ve bir kır otu bitmemişti. Çünkü Rab Allah yerin üzerine yağmur yağdırmamıştı. Toprağı işlemek için adamı yoktu. Yerden buğu yükseldi ve bütün *toprağı suladı*... Rab Allah *doğuya doğru* Aden'de bir *bahçe* dikti (Yahweh *Doğu'nun köşesinde* cennette bir bahçe kurdu) ve Adam'ı oraya koydu. Güzel görünüşlü ve yenilmesi tatlı olan ağaçları, bahçenin ortasında da *yaşam ağacını* (iyilik ve kötülüğü bilme ağacını) bitirdi. Bahçeyi sulamak için Aden'den bir *ırmak* çıktı ve dört kola ayrıldı. Bunların adları Fizon (Pijon), Gihon, Dicle ve Fırat'tı. Rab Allah Aden'i korusun diye Adam'ı oraya koydu. Adam'a "Bahçenin her ağacından ye, fakat iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yeme"dedi (Tekvin 2: 5-23).

İslam: Tanrı, Adem ile eşini *cennete* yerleştirir.

-"Ey Adem! Cennette ne *acıkırsın* ne de çıplak kalırsın; orada ne *susarsın,* ne de güneşin sıcağında kalırsın" dedik (Tâhâ: 115-122). Rab onlara "Ben size o ağacı yasaklamamış mıydım? Şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylememiş miydim? Birbirinize düşman olarak inin; *yeryüzünde* bir süre için yerleşip geçineceksiniz. Orada yaşar, ölür ve dirilirsiniz" dedi.

-Rabbine karşı gelmeyene iki *cennet* var. Bu iki cennet türlü *ağaçlarla* doludur. Onlarda akan iki *kaynak* vardır. İki cennet daha vardır ki onlarda da *iki su* fışkırır (Kramer: 49-62) - O, sizi *ırmaklar* akan cennetlerine koyar. Cennet şöyledir: İçinde bozulmayan sudan, sütten, şaraptan, süzme baldan *ırmaklar; meyvelerin* her çeşidi vardır (Saf: 12: Muhammed: 15).

-Meydan Larousse "Adem" maddesine göre, Adem yaptığına pişman olup yalvarınca, affedilip *Mekke*'de Arafat'a gönderiliyor. Orada Havva ile buluşuyor. Adem'e Mekke'yi kurması emrediliyor (Çığ, 1995: 45).

Bulgular: Tüm "bilgiler Sumer Dilmun'u ile Yahudi cennetinin tek bir kökende buluştuklarını" düşündürüyor (Kramer, 1992: 181).

Tevrat'ın Rabbı, Adam'ı Aden'e yerleştiriyor. Bu "Aden"le Sumer Dilmun'u hemen hemen aynı motiflerle betimleniyor. Dolayısıyle, Yahudilerin bu kavramı Sumer'den aldığı apaçık. Tevrat'ın "Aden'i ile Su-

mer'in "Dilmun"u arasında "başlangıçta suyun olmaması, bahçe oluşturulması, bitkiler yetiştirilmesi, yasak bitkiler) gibi çarpıcı benzerlikler var. İslam; Adn (Aden) sözcüğünü sürdürüyor."Su, bahçe, bitkiler, yasak bitki motifleri" ortak.

İslam'da Tanrı "Onları yeryüzüne indirdik" diyor. Bu durumda, İslam; "Adn"ı dünyadan alıp, gökyüzüne yerleştirmiş oluyor. Ayrıca ona "inananların ödüllendirildiği bir mekân" anlamı yüklemiş. "Sütten, şaraptan, süzme baldan ırmaklar," "Adem'in Mekke'yi kurması" gibi ögeler de İslam'a özgü eklemeler olarak nitelenebilir.

ADLAR

Sumer: Bilgelik Tanrısı, Deniz Tanrıçası'na sesleniyor: "Ey Annem! *Adını vereceğin* yaratık oldu."

-Enki'nin kaburgasını iyi eden tanrıçanın adı, *Nin-Ti*'dir. Nin, hanım; ti, kaburga anlamına gelir. Ti sözcüğünün ikinci anlamı yaşamdır. Eğer Nin-ti'yi bu ikincisine göre anlamlandırırsak, *"yaşamın hanımı"* demek olur.

-Lilitu Asurluların fırtına *şeytanıdır.*

Tevrat: Talmud'a göre Adem'le birlikte yaratılan kadının adı *Lilith*'dir. Lilith kendini Adem'le eşit gördüğü için, onun sözünü dinlememiş ve bir dişi *cine* dönüşmüştür (Örs, 1966: 45).

Rab, Adam'ın kaburga kemiklerinden bir kadın yaptı ve onu Adam'a getirdi. Adam dedi: "Ona *Nisa* denilecek" (Tekvin, 2).

Adem; Amoritçede Adamu, İbranicede Adam ya da Ha-Adam'dır. Anlamı; insan, daha doğrusu "kırmızı toprak"tır (Çığ, 1995: 42). Süryanice'de "Odom" şeklinde kullanılır (Dursun, 1996: 163).

Havva *"yaşamın hanımı"* anlamına gelir. Süryanice'de "Havo" şeklinde geçer. Yunanca gençlik anlamına gelen Hebe ve Hitit Tanrıçası Hepa ile ilişkilendirilmektedir. Hitit yazıtlarında bu tanrıçaya, "sedir ağaçları ülkesi"nde, yani Lübnan ve Filistin'de tapıldığı belirtilir (Dursun, 1996: 163).

İslam: Gerek Adem, gerekse Havva adını önceki mitolojilerden almıştır.

Bulgular: Sumer'de ve Tevrat'ta "ilk kadına ad verme" motifi, ortaktır. Açıkça görülüyor ki Talmud'un "Lilith"i, Asur'un "Lilitu"sudur. Bu benzerlik; eski uygarlıkların, Yahudi mitolojisi üzerindeki etkisinin zor yadsınır bir kanıtıdır. Sumer'de Nin-ti, Tevrat'ta Havva; her ikisi de "yaşamın hanımı" anlamına gelmektedir.

Tevrat'ta İslam'da kullanılan "Nisa" (Türkçe'de Nine) sözcüğünün, Sumerce "Nin" ile benzerliğinin bir rastlantı olup olmadığı araştırılmaya değer.

İNSANIN BİLGİSİ

Sumer: Dilmun'da Yer Tanrıçası Ninhursag'ın yasak bitkilerini tadan Enki; yalnız su değil, aynı zamanda *bilgelik* tanrısıdır. Uygarlığın "doğal ve temel *kültürel* olaylarının üreticisi"dir. Onun "temel taşlarını oluşturan tanrısal yasalarını elinde tutar." *İnsanların* ve büyücülerin koruyucusudur. Tanrıların bile kalbini *bilir.*

-Enki, Tanrıça Ninhursag'ın yarattığı bitkilerin tadını merak eder. Onların "kalblerini" *tanımak, adlarını öğrenmek* ister.

-Enki yumuşak kilden şekiller yapıyor ve Tanrıça Nammu'ya sesleniyor: "Ey annem! *Adını vereceğin* yaratık oldu."

Yunan mitolojisinde ilk insanı yaratan Promitheus, *zekâ* ve ateş tanrısıdır. Adı "öngörülü" basiretli, ihtiyatlı" anlamına gelir. Büyük *deha* sahibi ve yaratıcıdır.

Tevrat: Rab Allah, her kır hayvanını ve göklerin her kuşunu topraktan yaptı ve onlara *ne ad koyacağını* görmek için, Adem'e getirdi. Adem her birinin adını ne koyduysa, canlı yaratıkların adı o oldu. Ve Adem bütün sığırlara, kuşlara ve hayvanlarına *ad koydu* (Tekvin, 2: 19-20).

İslam: Allah, Adem'e *her şeyin adını öğretti.* "Ey Adem! Eşyanın *adlarını* meleklere bildir" dedi (Bakara: 31-32).

Meydan Larousse "Adem" maddesine göre, Adem'e Mekke'yi kurması emrediliyor. Cebrail de *Hac törenini öğretiyor* (Çığ, 1995: 45).

Bulgular: Her üç kaynakta da "ad koyma" motifi ortaktır. Enki de, Adem de "bilgi" ile ilişkilendirilmiştir. Adem'in Mekke'yi kurması, ona Hac töreninin öğretilmesi; İslam'a özgü eklemelerdir.

İNSAN NİÇİN YARATILDI?

Sumer Tanrılar; sayıları artınca, *işlerin çokluğundan* yakınmaya başlıyor. Hatta kendi işlerini yapamaz oluyorlar. Bütün tanrıları yaratan Deniz Tanrıçası Nammu'ya bir çare bulması için yalvarıyorlar. Bilgelik Tanrısı'nın da yardımıyla insan yaratılıyor.

- Tanrılar, yiyeceklerini sağlamakta *güçlük* çekmektedir. Yeni doğan tanrılar da, öncekilere katılınca *sıkıntı* büyür. Enki'nin annesi Nammu, tanrıların gözyaşlarını ona getirir ve şöyle der: "Ey oğlum, kalk... tanrılara *hizmetçiler* şekillendir!" (Kramer, 1992: 121)

- Bir Sumer mitsel şiirinde baş oyuncular; Sürü Hayvanları Tanrısı Lahar ve kızkardeşi Tahıl Tanrıçası Aşnan'dır. Bunların her ikisi de Büyük Tanrı An'ın çocuklarının (Anunnakilerin) *beslenmeleri ve giyinmeleri* için yaratılmıştır (Kramer, 1992: 123-124): İnsanlığın tam yaratılışı sırasında / Anunnaki *beslenmek* için ekmekten habersizdi / *Giyinmek* için elbiseden habersizdi / Bitkileri koyunlar gibi yiyor / Suyu çukurdan içiyorlardı / O sırada tanrıların "yaratma salonu"nda Lahar ve Aşnan oluşturuldu / Anunnaki, Lahar ve Aşnan'ın ürünlerini yiyor, ancak duymuyorlardı / Onların ağıllarında süt içiyor, ancak doymamış kalkıyorlardı / Bunun üzerine, onların güzel ağıllarıyla *ilgilensin* diye / İnsana yaşam üflendi / Gökten gelen bolluğu / Lahar ve Aşnan yeryüzüne taşıdılar / Tanrıların *yasalarını uyguladılar.*"

- Zerdüştlükte Hürmüz, "konuştuğu ilk insan" Yima'ya şöyle der: "Ey Yima! Benim *şeriatımı (dinimi) öğrenmek* ve gereğini üstlenmek (dinimi yaymak) isteri misin?" Yima isteksiz davranırsa da, sonunda görevi alır: Hürmüz'ün yarattıklarını üretip çoğaltacak,

koruyup kollayacaktı. Yima yeryüzüne *egemen* olur (Dursun, 1996: 154).

Yunan mitolojisi'nde Zeus; Epimitheus'a da bir *ceza vermek* ister. İfestos'a bir kadın yaratmasını buyurur. Epimitheus; dünyada *canı sıkılmış* olarak, oradan oraya dolaşırken, birdenbire karşısında bu ilk kadını, Pandora'yı görür ve onunla evlenir.

Tevrat: Tanrı dedi: "Suretimize göre insan yapalım. O yeryüzünde herşeye *egemen* olsun." Tanrı erkek ve dişi olarak insanı yaratır ve onlara *"Üreyin ve çoğalın, yeryüzünü doldurun*; yeryüzünde hareket eden her canlıya *egemen* olun" der (Tevrat'ta Rahipler Belgesi).

Henüz yerde bir kır fidanı yoktu. *Toprağı işlemek* için adam yoktu.

Rab Allah, Aden'e baksın onu *korusun* diye Adam'ı oraya koydu (Tevrat'ta Yahve Belgesi).

Ve Efendi Tanrı, "Adem"in *yalnız* olması iyi değildir. Kendisine uygun bir *yardımcı* yapacağım" dedi. Adem'in üzerine derin uyku getirdi. Ve o uyudu. Efendi Tanrı onun kaburga kemiklerinden birini aldı. Onu Adem'e getirdi. Buna Nisa adı verildi (Tekvin, 2: 18, 21-23).

İslam: Rabbin, meleklere "Ben yeryüzünde bir *halife* var edeceğim" demişti. Adem (yeryüzünde) Rabbinden *emirler* aldı, onları yerine getirdi. Rabbi de bunun üzerine tövbesini kabul etti (Bakara: 30-37).

Adem'in *yalnız kalmaması için* ona bir eş (Havva'yı) yaratır (Zümer: 6).

Meydan Larousse "Adem" maddesine göre, Adem affedilip Mekke'de Arafat'a gönderiliyor. Adem'e *Mekke*'yi *kurması emrediliyor*. Cebrail de Hac törenini öğretiyor ve böylece insan nesli türüyor (Çığ, 1995: 45).

Bulgular: Adem'in yaratılma nedenleri Sumer'de şunlardır: Tanrıların işlerinin çokluğu, güçlük ve sıkıntı içinde olmaları, beslenme ve giyim sorunları... Bu motifleri Tevrat ve İslam'da açıkça bulamıyoruz. Yalnızca Tevrat'taki "toprağı koruyup işlemek" öğesi, sanki Sumer'den bir miras gibi... Buna karşılık "Tanrıların yasalarının uygulanması" ögesi Zerdüştlük'te "Tanrı'nın dinini öğrenmek ve yaymak" şeklinde, İslam'da ise "Rabden emirler almak" biçiminde karşımıza çıkıyor. Zerdüştlüğün "egemenlik" motifi, Tevrat'a "yeryüzüne hâkim olmak," İslam'a "halifelik" olarak yansımış gibi.

Yunan mitolojisine göre ilk kadının yaratılma nedeni, yeryüzünde canı sıkkın dolaşan Epimitheus'a bir ceza vermektir. Tevrat ve İslam'a göre de Havva, Adem yalnız kalmasın diye yaratılmıştır. Bu ifadeden, "yalnızlıktan canı sıkılmasın diye" yaratıldığı anlamı çıkarılabilir. Kadının erkek için bir "bela (ceza)" olduğu görüşü İslam kültüründe de çok yaygındır.

CENNETTEN KOVULUŞ

Sumer

- Ninlil ve Enlil Öyküsü: İnsanoğlu yaratılmadan önce Nippur kentinde tanrılar oturuyordu. Tanrıça Ninlil, Nunbirdu ırmağında yüzüyordu. Tanrı Enlil onu gördü ve ona aşktan söz etti. Fakat Ninlil reddetti: *"Dölyolum* çok küçük, *çiftleşmeyi* bilmez; dudaklarım çok küçük, öpüşmeyi bilmez." Enlil; bu kez, vezir Nusku'ya danıştı; ona, Tanrıça Ninlil'e duyduğu arzudan söz etti. Nusku ona bir kayık buldu. Enlil suda Tanrıça'nın yanında dolanırken onu iğfal etti ve böylece Ay-Tanrı Sin döllendi. Büyük tanrılar bu davranışı ahlâksızca bularak, Enlil"e dediler: "Enlil, ahlâksız yaratık, kentten *defol!*" Enlil; tanrıların çizdiği yazgıya boyun eğerek yeraltına doğru yola çıktı. Gebe Ninlil de geride kalmayıp ona sürgünde *eşlik etti* (Kramer, 1992: 101-103).

- Sekiz Yasak Bitki Öyküsü: Dilmun adında saf ve temiz, tanrıların cennet bahçesi olan bir ülke var. Yer Tanrıçası Ninhursag orada *sekiz bitki* yetiştiriyor. Gelişigüzel yenmeleri yasak. Bilgelik Tanrısı Enki; dayanamayıp, *iki yüzlü veziri (ulağı) İsimut*'a bunlardan toplattırarak her birini tadar. Buna çok kızan Yer Tanrıçası, Enki'yi *lanetler ve ölümünü diler*. Enki çok ağır hastalanır. Bu sırada "tilki" çıkar ortaya... Bir bedel karşılığında, Ninhursag'ı geri getirebileceğini söyler. Öbür tanrılar da, Enki'yi iyi etmesi için Tanrıça'ya yalvarır. Yer Tanrçası; sekiz bitkiye karşılık, Enki'nin hasta olan sekiz organını iyi edecek sekiz tanrı ve tanrıça yaratır. Enki'nin hasta organlarından biri de kaburgası!.. Onu iyi eden tanrıçanın adı, Nin-Ti'dir. Bu; Sumercede *"kaburganın hanımı"* anlamına gelmektedir.

- Babil'den, Kadın ve Engidu Öyküsü: Avcı, Gılgamış'a gitti. Uruk'un ortasında durdu: "Gılgamış, beni dinle! Dağdan bir adam geldi. Ülkenin en güçlüsüdür. Vahşi hayvanlarla ot yiyor. Ayağı suvatın karşısında eksilmiyor. Av, elimden kaçıyor." Gılgamış avcıya dedi: "Ey avcı beraberinde bir *kadın* götür. Vahşi hayvanlar suvata yaklaşınca kadın, giysisini atsın. kırlarda onunla büyüyen hayvanlar, onu *inkâr* edecektir." Avcı öyle yaptı. Yanına bir kadın aldı. Suvatın karşısında oturdular. Kadın o vahşi adamı, Engidu'yu gördü. Göğsünü gevşetti, kucağını açtı. Engidu, altı gün yedi gece kadınla Allah'ın emri oldu. Kırın hayvanları ondan *uzaklaştı*. Engidu zayıf düştü. Kadın ona dedi: "Engidu, neden bu hayvanlarla kırda dolaşıyorsun? Gel, seni Uruk'a götüreyim" (Gilgameş, 1989: 23).

- **Yunan Mitolojisi**: Kendisinden habersiz olarak ve gökten ateş *çalarak* ilk insan Epimitheus'un yaratıldığını duyan Zeus; bunu yapan Promitheus'u Kafkas dağlarında zincire vurdurur. Epimitheus'a da bir *ceza* vermek ister. Başını ebediyen *belaya sokma* düşüncesiyle, ona ilk kadın Pandora'yı gönderir. Pandora'ya içinde her türlü *kötülüğün* bulunduğu bir *çeyiz kutusu* verir. Epimitheus zifaf gecesi kutuyu açınca, tüm kötülükler dünyaya yayılır. Ancak Zeus, kutuyu doldururken, her nasılsa içine umut da koymuştur. Bu umut, kutudan ayrılmadığından, Epimitheus'a, karısının çeyizi olarak yalnızca umut kalmıştır. İşte o gün bugündür, insan; Zeus'un bir bela olarak başına sardığı kadına ve ondan gelen tüm kötülüklere bu umut yüzünden katlanmaktadır.

Tevrat: Rab Allah doğuya doğru Aden'de bir *bah-*

çe dikti. Güzel görünüşlü ve yenilmesi tatlı olan *ağaçları,* bahçenin ortasında da *yaşam ağacını* (iyilik ve kötülüğü bilme ağacını) bitirdi. Bahçeyi sulamak için Aden'den bir ırmak çıktı ve dört kola ayrıldı. Rab Allah onu korusun diye Adam'ı oraya koydu. Adam'a "Bahçenin her ağacından ye, fakat iyilik ve kötülüğü bilme ağacından yeme! Yersen *ölürsün"* dedi. Adam'la karısı her ikisi de çıplaktılar; ancak bundan utanç duymuyorlardı. Efendi Tanrı'nın yarattığı kır hayvanlarının en hilecisi, yılandı. Yılan kadına şöyle konuştu: "Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yerseniz, ölmezsiniz. Gözleriniz açılır; iyiyi kötüyü bilerek Tanrı gibi ölümsüz olursunuz." Kadın; meyveyi koparıp yedi. Adam'a da verdi; o da *yedi.* İkisinin de gözleri açıldı; kendilerinin çıplak olduğunu gördüler. İncir yapraklarıyla örtündüler. Olup biteni farkeden Rab yılana seslendi: "Bu yaptığından dolayı, bütün kır hayvanlarından daha lânetlisin. Karnın üzerinde yürüyüp toprak yiyeceksin. Seninle kadın arasına, senden türeyenlerle ondan türeyenler arasına düşmanlık koyacağım." Kadına da şöyle dedi: "Sıkıntılarını, gebeliğini çok ağırlaştıracağım. Ağrıyla, acıyla doğum yapacaksın. İsteğin kocana olacak, o da sana egemen olacaktır." Adem'e ise şunları söyledi: "Karının sözünü dinlediğin, yasak meyveden yediğin için, toprak lânetli oldu. Toprağa dönünceye dek, toprakla uğraşacak, alnının teriyle ekmek yiyeceksin" (Tekvin, 2, 3). Özetle, Adem ve karısı; *yılan* tarafından verilen yasak *meyveyi* yedikleri için oradan kovulurlar. Rab, yılanı lanetler. Adem'le kadını da cezalandırır: Adem toprakla uğraşacak, kadın ise ağrılı doğum yapacaktır.

İslam: Tanrı, Adem ile eşini cennete yerleştirir; fakat yerleştirirken, *"haram olan şeylere"* dokunmamalarını emreder: "Ey Adem! Sen ve eşin *cennette* kalın, istediklerinizden bolbol *yeyin;* yalnız şu *ağaca yaklaşmayın,* yoksa zalimlerden olursunuz" dedik. Şeytan ikisini de ayarttı. Onlara fısıldadı: "Rabbinizin size bu ağacı yasaklaması, melek olmanızı ya da burada temelli kalmanızı önlemek içindir." "Ey Adem! Sana *sonsuzluk ağacını* ve çöküşü olmayan saltanatı göstereyim mi?" dedi. "Ben size öğüt verenlerdenim" diye yemin etti. Böylece onları yanılttı. Ağaçtan *meyve yeyince,* ayıp yerlerini gördüler. Onları yapraklarla örtmeye koyuldular. Adem rabbine başkaldırdı. Rabbi yine de onu seçip *doğru yolu* gösterdi. Rab onlara "Ben size o ağacı yasaklamamış mıydım? Şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylememiş miydim? Birbirinize düşman olarak inin; yeryüzünde bir süre için yerleşip geçineceksiniz. Orada yaşar, ölür ve dirilirsiniz" dedi (Bakara: 35-37; A'raf: 19-26: Tâhâ: 115-122).

Meydan Larousse'un "Adem" maddesinde, İslam yazarlarına göre (Çığ, 1995: 45), Adem şekil ve ruh kazandıktan sonra, meleklere ona secde etmeleri emrediliyorl. Şeytan dinlemiyor ve cennetten kovuluyor. Cennette *iyiyi kötüden ayıran elma ağacından* yenilmesi Adem'e *yasak* edilmiş. Cennetten atıldığına kızan şeytan, yılan ile anlaşıp Adem ile Havva'yı da cennetten kovduruyor. Adem yaptığına pişman olup yalvardığından, Cebrail aracılığıyla affediliyor.

Bulgular: Cinsellik, iki kişinin bir yerden kovulması, iki kişinin arasına bir üçüncünün (vezir, yılan, şeytan) girmesi; Sumer, Tevrat ve İslam'da ortak öğelerden...

Sumer'den Tevrat'a-geçen birkaç bin yıl sonunda-Tanrı Enki (ya da Enlil), Adem'e dönüşmüş olsa gerek... Enlil ve Ninlil öyküsündeki "cinsellik" motifi ile bu ikisinin birlikte ayrılışı, tektanrılı dinlerde de muhafaza edilmiştir.

Enki'nin Ninhursag'ın sekiz bitkisini yiyerek yaptığı hata; Adem'le Havva'nın, bilgi ağacının meyvesini yiyerek işledikleri günahı düşündürüyor" (Kramer, 1992: 181). Yasaklama bakımından sekiz bitki tek bitkiye; iki yüzlü vezir, "yılana / şeytana" dönüştürülmüştür. Ancak vezirin şu nitelikleri korunmuştur: İki yüzlülük ve öğüt vericilik... Yer Tanrıçası'nın eylemleri kısmen Tanrı'ya, kısmen Şeytan'a aktarılmıştır. Lanet, yılana yöneltilmiştir. Ölüm tehditinin yerini, zalimlik yakıştırması almıştır. Eklenenler, uyarı ile cezalandırma motifleridir. Öbür tanrılar, melekler olmuştur. Şu bakımdan ki Sumer'de tanrılar Enki'den, İslam'dan melekler Adem'den yana tavır almıştır. Enki de, Adem de, sonunda, işlediklerinden dolayı affedilmiştir.

Çeşitli öykülerde, şu üçleme apaçık olarak ortak: İlk erkek -(vezir, ulak, tilki, iblis, yılan)- ilk kadın... Yunan mitolojisindeki "kadına karşı olumsuz tutum" motifi, Tevrat'ta da sürüyor.

"Şeytan" kavramına geçişte, "Zerdüştçülük" rol oynamış olabilir. Bu konuda sözü Turan Dursun'a bırakalım: Bir dinler tarihçisine göre Persler, Keyhusrev'in fetihlerinden sonra, Babilonya bölgesinden sürülen Yahudilerle karşılaşmışlardır. Bu sayede, kimi Yahudi görüşleri Zerdüştçülüğün etkisiyle açıklanabilmektedir. Bu görüşlerden biri "Tanrının karşısına Şeytan'ı koyan düalizm'dir. Yaygın kanıya göre Zerdüşt M. Ö. 660-583'de yaşamıştır. Buna göre Yahudilerin "Babil tutsaklığı" ve ülkelerine dönüşleri, Zerdüştçülüğün etkisiyle biçimlenmiş olabilir. Bunlardan biri de "Kral Tanrı'nın karşısına Kral Şeytan'ı koyan" görüştür. Zerdüşt'ün kutsal kitabı Avesta'dır. Bu kitabın önemli bir bölümü şu adı taşır: Şeytan'la savaş!.. Burada iki güç çarpışır: Kral Tanrı Ahura Mazda (Hürmüz) ile Kral Şeytan Ehrimen. Ehrimen'in isteği, Kral Tanrı'nın yerine geçmektir. Ahura Mazda'nın her yaratışına, öbürü başka bir yaratışla karşılık verir. Birincisi hep iyi ve yararlı olanları, ikincisi hep kötü ve zararlı olanları yaratmaktadır. Hürmüz'ün konuştuğu ilk insan Yima'dır. Ona Zerdüşt dinini öğretmiştir. Ehrimen, Yima'ya da düşmandır; onu ortadan kaldırmaya çalışır (Dursun, 1996: 149-155).

İNSAN VE BOZGUNCULUK

Sumer Enki; Enlil'in iktidarından hoşnut değildir ve onu kıskanmaktadır. Bu nedenle onun iktidarına son vermeye karar verir. Halklar arasında *anlaşmazlık* ve *savaşlar* çıkarır. İnsanların tek olan dilinde sözcükleri değiştirir; yerine uyuşmazlığı koyar. Altın çağı sona erdirir. (Kramer, 1992: 134).

İslam: Tanrı çevresinde bulunan meleklere "Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim" deyince, melekler bundan hoşlanmaz ve şöyle derler: "[Yeryüzünde] *bozgunculuk* yapacak, kan *akıtacak* birini mi var edeceksin?" (Bakara, 30)

Bulgular: İslam'da melekler Adem'e "bozgunculuk ve kan akıtıcılık" nitelikleri atfediyor. Bunlar, Sumer mitolojisinde, aynen -yasak bitkilerden tadan- Enki için de söyleniyor. Bu ortak öge, iki kültür arasındaki bağlılığın güçlü kanıtlarından bir başkasıdır.

HABİL VE KABİL

Sumer

Birinci öykü: Lahar *Sürü Hayvanları* Tanrısı, kızkardeşi Aşnan *Tahıl* Tanrıçasıdır. Büyük tanrılar tarafından, bolluk getirsinler, tanrıların yasaklarını uygulasınlar diye yeryüzüne indirilmişlerdir. Görevlerini başarıyla yerine getirirler. Ancak birgün, o denli çok şarap içerler ki sarhoş olup *kavgaya* tutuşurlar. Her biri kendi başarılarıyla öğünür ve öbürünü aşağılar. Sonunda Enlil ve Enki araya girer. Aşnan'ı *galip* sayarak, mücadeleye son verirler.

İkinci öykü: *Çoban* Tanrısı Dumuzi ile *Çiftçi* Tanrısı Enkimdu; Aşk ve Bolluk Tanrıçası İnanna'ya âşık olurlar. Kendilerini beğendirmek için, ona kendi *ürünlerinden* getirirler. Tanrıça, Çoban Tanrısı Dumuzi'yi seçer ve onunla evlenir. Enkimdu bu seçimi saygıyla karşılar ve onlarla arkadaş olur.

Üçüncü öykü: Kış (Enten); Hava Tanrısı Enlil'e, *hayvanlar*, yağ ve süt sunuyor. Yaz (Emeş) ise, *bitki*, meyve ve değerli taşlar getiriyor. Tanrı Enlil, Kış'ın sunduklarını *kabul ediyor*. Bunun üzerine yaz, kışa boyun eğiyor.

Tevrat: Havva, Habil ve Kain'i doğrur. Habil *çoban*, Kain *çiftçi* olur. Her ikisi de Rabbe, adak olarak kendi *ürünlerini* sunar: Kain toprağın semeresinden, Habil sürüsünün ilk doğanlarından ve yağlarından... Rab, Habil'inkini *kabul eder*. Buna kızan Kain, kardeşini öldürür.

İslam: Adem'in iki oğlu da *kurban* takdim etmişti de birininki *kabul edilmiş*, diğerininki kabul edilmemişti. Beriki, kardeşine "Ant olsun seni öldüreceğim" dedi. Öbürü "Rabbim, ancak sakınanlardan kabul eder. Ben sana el uzatmam. Alemlerin Rabbi olan Allah'dan korkarım" dedi. Sonunda nefsi, onu kardeşini öldürmeye itti de onu öldürdü (Maide: 27-32).

Öykü; Kur'an yorumcuları ile Siyer yazarlarınca, çeşitli kaynaklardan yararlanılarak, işlenmiş (Arsel, 1996: 106), Kur'an'da bulunmayan ögelerle beslenmiştir: Adem'in karısı Havva yirmi batında -biri kız biri erkek- 42 ikiz çocuk doğurur. Oğlan kardeşlerden birinin adı Kabil, öbürününki Habil'dir. Kabil'in birlikte doğduğu kızkardeşin adı Aklima, Habil'in kızkardeşinin adı da Labüda'dır. Tanrı'nın vahyi üzerine, Kabil ve Habil, yekdiğerinin ikiz kızkardeşiyle evlenecektir. Habil buna karşı çıkar; daha güzel olan kendi ikiz kızkardeşiyle evlenmek ister. Bir çözüm bulmak üzere, her biri Tanrı'ya birer kurban sunar. Gökten inen bir ateş, Habil'in kurbanını yakar. Tanrı, Habil'in kurbanını kabul etmiştir. Güzel Aklima onun olacaktır. Kabil buna razı olmaz (Öykünün arkası, kur'an'da anlatıldığı gibidir).

Bulgular: Sumer ve Tevrat'ta değişmeyen ögeler, çiftçilik ve hayvancılık etkinlikleri, iki varlık arasındaki rekabet ve kurban sunulmasıdır. Kur'an'da etkinliklere atıf yok; ancak rekabet ve kurban ögeleri korunmuş.

Buna karşılık, tanrılar (Dumuzi ve Enkimdu), Tevrat'ta ve Kur'an'da Adem'in oğullarına dönüştürülmüştür. İnanna, tek tanrı olmuştur. Aşkın yerini tapınma, saygının yerini öfke almıştır. Hoşgörü çıkarılmıştır. "kardeşini öldürme, sakınma ve korkma" motifleri eklenmiştir. Kain, İslam'da Kabil olmuştur. Adem'in iki oğlunun adları, Kur'an'da zikredilmemiştir.

SONUÇ

Sumer kültürüyle (çoktanrılı kültürle) tektanrılı kültür arasında açıkça ortak görünen motifler; insan'ın topraktan (çamurdan) yaratılması, tanrısal biçim örnek alınarak yaratılması, ilk kadına ad verme, Lilitu (= Lilith) adı, ilk insanın "ad koyucu" olması ve ona bilgi izafe edilmesi, cinsellik, iki kişinin bir yerden kovulması, "ilk erkek-(vezir, ulak, tilki, iblis, yılan)- ilk kadın" üçlemesi, iki varlığın arasına bir üçüncünün (vezir, yılan, şeytan) girmesi ögeleridir.

Sumer diniyle (çoktanrılı dinle) tektanrılı dinde birbirine benzer motifler; yaratmada kullanılan ikinci elemanlar (üfürme, ateş), kadının yaratılışında "kaburga kemiği" ögesi, insanın yaratılışında işbirliği, insanın altıncı günde yaratılması, "yeryüzü cenneti" (Dilmun =Aden) kavramı, insanın yaratılma amacı olarak "toprağı koruyup işleme" görevi, kadının "ilk insan yalnız kalıp sıkılmasın" diye yaratılmış olması, yasak bitki (ler) kavramı, kadına karşı olumsuz tutum, insana "bozgunculuk ve kan akıtıcılık" nitelikleri atfedilmesi, çiftçilik ve hayvancılık etkinlikleri, iki varlık arasındaki rekabet ve kurban sunumu motifleridir.

Sumer dininden (çoktanrılı dinden) tektanrılı dine geçince, başlıca şu değişikliklerin yapılmış olduğunu görüyoruz: İnsanın fizyolojik (deri rengi) farklılıkları için açıklama getirilmesi, yaratma sürecine katılan tanrıların meleklere dönüştürülmesi, yeryüzü cennetinin gökyüzüne taşınması, Adem'e Hac töreninin öğretilmesi, bir tanrının "Adem"e dönüştürülmesi, hatânın günaha dönüştürülmesi, vezirin "yılana / şeytana" dönüştürülmesi, tanrıların (Dumuzi ve Enkimdu), Adem'in oğullarına dönüştürülmesi, İnanna'nın tek tanrıya dönüşmesi, kimi duygu ve eylemlerin (aşk, saygı) yerini başkalarının (tapınma, öfke) alması, "kardeşini öldürme, sakınma ve korkma" motiflerinin eklenmesi.

Ayrıca şu hipotezler ileri sürülebilir:

- Dünyaya (nesnel gerçeğe) ait somut kavramlar - "evrim" sonunda- metafizik kavramlara dönüşüyor. Örnekler: Dünyaya ait Dilmun ülkesi, "metafizik" cennet kavramına; vezir, şeytana dönüşmüş. Bir tanrı başka bir tanrıya ya da dünyaya ait bir varlığa dönü-

şüyor (örnek: Tanrı Enki'nin Adem'e dönüşmesi).

-"Kavramsal evrim"in kökenindeki itici etmenler şunlar olabilir: (i) Değişen toplumsal koşullara uyum sağlamak; (ii) ortaya çıkan çelişkileri gidermek; (iii) yeni ya da henüz çözümlenememiş sorulara yanıtlar bulmak (Bu hipotezi destekleyici bir görüş: "Eski Ahit'teki yaratılış metinlerini kurgulayanların iki amacı vardı: Kötülüğün kaynağını açıklamak, kadının toplumdaki ikincil konumunu meşrulaştırmak; Türközü, 1997).

Çoktanrılı dinlerle tek tanrılı dinler arasında, tek bir öyküde bile, "insanın yaratılışı" öyküsünde belirlediğimiz çok sayıdaki ortak ve benzer ögelerle bu öyküye getirilen değişiklikler gösteriyor ki "semavi" denilen dinler, büyük bir olasılıkla yaşadığımız dünyaya aittir; başka bir deyişle insanın eseridir.

KAYNAKLAR

ARSEL, İlhan, **Şeriat**'tan **Kıssalar**, 2. B., Kaynak Yayınları, İst., 1996, 288 s.

Aydın, Hasan, "Kur'an'da Çeşitli Yaratma Kavramları," **Bilim ve Ütopya**, S. 30, Aralık 1996, ss. 10 - 15

CERAM, C. W., **Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler**, (Çeviren: Hayrullah Örs), Milli Eğitim Basımevi, İst., 1964, 512 s.

ÇİĞ, Muazzez İlmiye, **Kur'an İncil ve Tevrat'ın Sumer'deki Kökeni** Kaynak Yayınları, İst., Kasım 1995, 88 s.

ÇİĞ, Muazzez İlmiye, "Dünya Halkları Mitolojilerinde Yaratılış Efsaneleri," **Bilim ve Ütopya** S. 30, Aralık 1996, ss. 16-18.

ÇİĞ, Muazzez İlmiye, **İbrahim Peygamber, Sumer Yazılarına ve Arkeolojik Buluntulara** Göre, Kaynak Yayınları, İst, Ekim 1997, 183 s.

DURA, Cihan, "Dinlerin Gılgamış Destanındaki Kökenleri," **İnsancıl** S. 83, Eylül 1997, ss. 5-11.

DURSUN, Turan, **Tabu Can Çekişiyor: Din Bu**, I. Kitap, 9. B., Kaynak Yayınları, İst., Ağustos 1991, 303 s.

DURSUN, Turan, **Tabu Can Çekişiyor: Din Bu**, II. Kitap, 9. B., Kaynak Yayınları, İst., Temmuz 1991, 283 s.

DURSUN, Turan, **Kutsal Kitapların Kaynakları** 1, 3. B., Kaynak Yayınları, Eylül 1996, 199 s.

Gilgameş Destanı, (Çev. M. Ramazanoğlu), MEB yn., İst., 1989, 102 s.

KRAMER, Samuel Noah, **Tarih Sumer'de Başlar**, (Çeviren: Kaan İren), Kabalcı Yayınevi, İst., Ekim 1992, 282 s.

ÖRS, Hayrullah, Musa ve Yahudilik, Remzi Kitabevi, İst, 1966, 468 s.

TÜRKÖZÜ, Erdem, "Yahudi-Hıristiyan Geleneğindeki Yaratılış Metinlerinde Kadının Konumu," **Bilim ve Ütopya**, S. 36, Şubat 1997, s. 37.

Mektepten Memlekete

YAHYA KEMAL'in

FOTOĞRAFLARLA

YAŞAMÖYKÜSÜ

Hazırlayan: Konur Ertop

*** SELYAYINCILIK**

Babıali Cad. 20/1 Cağaloğlu- İst. Tel. 511 10 05

ANLAMSIZ GEL-GİT

Özlem rengindeydi deniz
sonsuza başkaldırışı acılı ve lanetli
gölgeler kaplamıştı bulanık sularını
soğuktu, boğuktu göğe ilenen, içlenen sesi.

Bir ananın kalp atışlarını
yavrusunun yüreğinde dinlercesine,
kimsenin sokulamadığı taze duygular bahçesine
girercesine
dinledim o sesi, buyruğuyla sürüklendim
tepeden tırnağa alaza bulanmış yalnızlıktım
soyunup korkuları, aktım içine.

Düşüncenin cezalandırılmadığı
ışıltılı bir dünyayı kucaklıyordum
dokusuna sızdım, doğasıyla bütünleştim
bir kuşları öptüm, bir balıkları
yakamoz gözlü köpüklerle seviştim.

Anlamsız bir gel-git'ti bizi ayırdı
kaçıştı bulutlar, dağlar dürüldü
öfkeli rüzgarların buluştuğu yerde
yüreğimden zıpkın yedim.

"DOĞRU MU, HERKESİN BİR YILDIZI OLDUĞU?"

Çarptıkça çakılların katılığına duyusuz,
döküldü yasak aşkım pul pul koylara
yanıyorum güneşinde gerçeğin.

Fatma Türk KUŞKAYA

ANADOLU KADINI (II)

Gülnihal KÜKEN

Bugün ülkemizin en önemli sorunlarından biri Doğu ve Güneydoğu Bölgelerimizin kendine yetemeyişi ve geri kalmışlığı olsa da Anadolu'nun bu bölgeleri bir zamanlar dünyanın uygarlık beşiği olarak parlak günler yaşıyorlardı. Zamanımızdan 5000 yıl kadar önceleri Asurlu tüccarlar Orta ve Güneydoğu halkıyla yoğun ticari ilişkilerde bulunuyor, onlara tunç (bakır kala karışımı) yapımı için gerekli olan kalayı getirip karşılığında altın ve gümüş gibi değerli madenleri alıyorlardı. Atalarımız için maddi bakımdan hiç de kârlı gözükmeyen bu alışveriş kültürel anlamda oldukça yararlı olmuş ve Asurlu tüccarlardan yazıyı öğrenen Anadolu halkı kendi yazılı tarihlerini başlatmışlardır. Yazılı tabletlerden öğrenildiğine göre Asur kolonilerince kurulan ve "Karum" adı verilen ticaret merkezleri aynı zamanda değişik kültürlerin de karışıp kaynaştığı yerlerdir. Asurlu tüccarlar Orta ve Güneydoğu Anadolu insanına yazıyı öğrettikleri sıralarda Anadolu'nun batısında yaşayanlar henüz yazıyı bilmiyorlardı. Tarihin ilk evrelerinde günümüzün aksine uygarlık doğudan batıya doğru gelişiyordu. Sigrid Hunke adlı Alman asıllı oriantalistin de dediği gibi 'ışık doğudan doğuyordu' (25). Eski Romalıların 'ex oriente lux' diyen atasözleri de bu gerçeği vurgulamaktadır. Günümüzde uygarlığın aksi yönde; batıdan doğuya doğru gelişmesinin sebebi büyük ölçüde Batılının daha çok eğitimli ve dolayısıyla daha üretken olmasında yatmaktadır. Bu gelişimde toplumda kadına verilen önemin payı tabii ki gözardı edilemez. Hemen her devirde toplum nüfusunun yarısını oluşturan kadın güçlü olduğu ölçüde toplumun tamamı da güçlenecektir. Işığın doğudan yükseldiği eski devirlerde Anadolu kadını tanrısal bir saygınlığa sahipti. M.Ö. 3000-2000 yılları arasında Eski Tunç Çağı denilen devrede, tunç madenciliğinin gelişmesi ile iş bölümüne dayalı kent yaşamı da gelişmeye başlamıştır. Malatya yakınlarındaki Aslantepe, Elazığ yakınlarındaki Pulur, Keban bölgesindeki Norşan Tepe, Mersin Yümüktepe, Van Tilkitepe'de yapılan arkeolojik kazılar uygarlık tarihi açısından bu bölgelerin ne derece önemli olduğunu açık göstergeleridir. Elde edilen çanak çömlekler, duvar resimleri ve heykelciklerden 'Ana Tanrıca' kültü'nün işlenmiş olduğunu ve Ana Tanrıça'ya inanış geleneğinin sürdürüldüğünü görüyoruz. Ana Tanrıça inanışı doğal olarak kadının saygın ve değerli olduğu toplum analayışlarında geçerlidir. Yazılı belgelerden öğrenildiğine göre M.Ö.2. bin yılın ilk yüzyıllarında Anadolu'nun çok canlı birer ticaret merkezi olan bu şehirlerde kral (rubaum)'lar yanında kraliçe (rubatum)'ler de bizzat ticari faaliyetlerle uğraşıp servetlerini arttırıyorlardı. Halk kadını da aynı şekilde ticaretle uğraşabiliyordu. Kraliçelerin (rubatum'ların) kendi devirlerinde ticaret ile bizzat ilgilendiklerini gösteren belgelerden birinde "Kanis-Kültepe Karum'unun iyi tanınan tüccarlarından Puzur-Asur bir mektubunda (BİN, IV, 93/4-6), iş ortaklarına talimat vermekte ve rubatum'a gümüşünün ödenmesini istemektedir" (26).

Şehirlerin yöneticileri olan kraliçeler (rubatumlar), hapis cezası verebiliyor, otorite ve yetkilerini kullanarak Asurlu tüccarların mallarına el koyabiliyorlardı. Şehirlerin başında otorite ve egemenliğe sahip olan kraliçeler M.Ö. 1800'lerden itibaren Anadolu'da hakimiyeti ellerine alan Hititler zamanında da bu etkinliklerini sürdürürler. Hitit kraliçelerinin bağımsız, egemen mevkileri ve otoriteleri, Anadolu'da 'kadının hükümdar olması' kavramı ve geleneğinin Hitit toplumunda da kabul edilmesinin doğal sonucudur. M.Ö. 1270 yılında gerçekleşen tarihin bilinen ilk yazılı antlaşması olan Kadeş Antlaşmasında bir kadının imzasının olması da oldukça ilginçtir. Ünlü Mısır kralı II. Ramses'in Suriye üzerine Kadeş'e yürümesiyle başlayan savaş sonucunda yapılan antlaşmada, gümüş bir tablet üzerindeki Ramses'in imzasının yanında taraflardan biri olarak Hitit kraliçesi Pudulhepa'nın imzası vardır.

Orta Anadolu'da Asur ticaret kolonisi çağında özgür kadınların yalnız ev kadını olmayıp özellikle ticaret olmak üzere çeşitli alanlarda erkekler gibi çalıştıklarını görüyoruz. Yapılan ticaret sonucu anlaşmaya göre zamanı geldiği halde borcunu ödeyemeyen kadın bazen esir düşüyordu. Esirlik uygulamasında kadın ile erkek arasında bir ayrım gözetilmiyordu, borcunu ödeyemeyen bir erkek de esir olarak alınabiliyordu. Sadece iş yapma gücü daha az olan kadının fiatı düşüktü. O zaman krallıklarının sosyal yapısında; soylular, özgür insanlar ve esirler gibi üç statü vardı ve esirlerin bir kısmı da böyle ticari borçlarını ödeyemedikleri için bu duruma düşüyorlardı. Ancak esir olarak satılanlar sonradan daha yüksek bir fiat ödenerek geri alınabiliyordu. Kadınlar sadece kendi adlarına olduğu gibi bazen de bir erkek iş ortağı ile ticaret yapıyorlardı. A. Muhibbe *Darga'nın Eski Anadolu'da Kadın* adlı eserinden edindiğimiz bilgiye göre Geneve 'Sanat ve Tarih' Müzesi'nde, o devrin ünlü tüccarı Pusuken'in karısı Lamassi'ye ait bir mektup bulunmaktadır. Mektubun özü, bir kadının zekasını, anlayışını, ifadesini ve içtenliğini yansıtan karakterdedir. Çağımı-

zın koşullarına bir hayli uyduğu için az tanınan bu ilginç belgeyi aynen buraya alıyoruz:

- lamassi'nin mektubu-MAH. 16. 209.

Püsüken'e şöyle yazar Lamassi: "Biliyor musun insanlık ne kötüleşti. Kardeş kardeşi yiyecek. Herkes komşusunu yutmağa çalışıyor. Buraya (Asur şehrine) gelme şerefini bize lütfet. İş mecburiyetlerini kopar (kes). Küçük kızı Tanrı Asur'un kucağına yerleştir. Ah! Şehrinde (Asur(da) yün çok pahalı. Parayı (gümüş) bana tahsis edeceğiniz zaman, 1 mina gümüşü yünün içine yerleştir. Vergi için bana yolladığın 1 mina gümüşü kontrolörler istediler. Ben senin için korkuyorum, fakat ben onu daha vermedim. Onlara şöyle dedik: Limu (eponym) benim evime gelsin, gerekirse evi götürsün. Kız kardeşin, hizmetçi kızlardan birini satışa çıkardı. Onu ben 14 şekel'e aldım. Kız kardeşin Sallim-ahum, sen gittiğinden beri iki ev inşa ettirdi. Acaba biz ne zaman bunu yapacağız? Hiç mi? Assur-Malik'in sana daha evvelce getirdiği kumaşlara gelince, parasını niye bana yollamıyorsun?..." [27] Ticari amaçlar yazılmış olsa dahi bu kadın mektubu son derece ilginçtir. Lamassi'nin kocası Pusüken'e yazdığı mektupta; kadın kurnazlığı ile yapılan vergi kaçakçılığı, özel kısa haberler, dedikodular ve görümceye gıpta etme gibi kadın duygusallığı ve karakterinin pekçok izleri görülmektedir. Bu mektup benzeri pekçok yazılı belgeden edinilen bilgilere göre Asur koloni çağında Anadolu'da yaşayan kadınlar kendi başlarına iş hayatına atılıp ticari antlaşmalar yaptıkları gibi kendi adlarına borçlanıp ödünç para verebiliyor ve çeşitli hukuki işlerde yeraliyorlardı. Kadınların bireysel sahip olma hak ve yetkilerini belirli bir şekilde ortaya koyan kadın adlarını gösteren mühürler, çeşitli yazılı belgeler üzerinde bulunmaktadır. Mülkiyet hakkına sahip olan kadın mahkeme huzurunda tanık gösterildiği gibi dava da edilebiliyordu. Evlilik kurumunda eşler tamamiyle eşit haklara sahip oldukları gibi ayrılma durumunda varolan ve kazanılan mallar eşit olarak taksim ediliyordu. (Günümüz kadını geçmişte sahip olduğu bu hakları çok uzun bir aradan sonra daha yeni elde etmiştir).. M. Ö. 2. bin yılının ilk çeyreğinde Anadolu'da varolan gelenek ve adetlerin doğurduğu hukuki-sosyal düzene göre, kadın evlenirken erkeğe satılmaz, devredilmezdi. Kadına boşanma hakkı tanındığı gibi çocuklar da ona veriliyordu[28]. "Çocukların vesayeti anaya bırakıldığı zaman, baba çocuklarının bakımı için nafaka diyebileceğimiz yardımı vermeye zorunluydu"[29] Boşanma özgürlüğünün varlığı, o çağın toplum düzeninin düşünce düzeyini göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bireysel özgürlüğün oluştuğu bir sosyal düzeyi yansıtan bu uygulama oldukça çağdaş bir anlayıştır. Çağdaş hukukçularımızın deyimi ile; "...özünde boşanma özgürlüğü yok ise toplum da özgür değildir..."[30]

Asur koloni çağında Anadolu'da monogami'nin geçerli olduğu görülüyor. "Hür Anadolulu kadının Asurlu tüccarla evlenmesi veya iki Asurlunun evlenmesine değinen vesikalarda 'başka bir eş alamaz' ibaresinin bulunması bu durumu açıkça belli etmektedir. Bir vesikada 'başka bir zevce alamaz eğer iki yıl içinde karısı ona çocuklar vermezse o kadın kocası için bir esir kadın satın alacak fakat bir erkek çocuk elde eder etmez bu esir kadını istediği yere satacak' denmektedir. Bu vesikadan çocuksuz kadını boşamanın düşünülmediği sonucuna varılmaktadır. Daha ziyade aileye bir çocuk temini amacıyla bir 'ikinci kadın' alabilmek hususunun meşru eşe kabul ettirilmesi amaçlanmıştır. [31]. Ancak böyle bir uygulamada yasal eşin hakları korunurken, aileye çocuk veren kadının (belgelerde hierodul olarak belirtiliyor), kendi çocuğuna analık yapma doğal hakkının elinden alınması, kadın hakları yönünden tamamen çelişkili bir durumdur. Kölelik anlayışının henüz hüküm sürdüğü o devirlerde bile hiç de haklı bir davranış olarak onaylayamadığımız böyle bir uygulamanın benzeri olarak çağımız Anadolusunda kuma üstüne kuma almak geleneği üzerine söyleyecek söz bulamıyoruz. Bu geleneği kaba zevkleri uğruna sürdürmekte ısrar eden bilinçsiz erkeği mi yoksa cehaletinden köle ruhlu kalmış kadını mı suçlayalım?

Çok eski devirlerdeki Anadolu kadını herşeye rağmen günümüz Anadolu kadınından daha fazla hak ve yetkilere sahip olarak erkekler yanında kendine özgü kişiliğini kavramıştı. Toplum içindeki konumu sadece ana ve ev kadınlığından ibaret değildi. Ev dışında da aktif görevler üstlenerek toplumun daha fazla gelişmesine katkıda bulunuyorlardı. Toplumun her kademesinde kadının aktif olarak yeralması, kültürel ve ekonomik alanda hızlı bir gelişimin göstergesidir. Güçlü ve kendine güvenen kadın her devirde saygınlığını korur ve toplumu daha ilerilere götürecek kendi benzeri saygın kız evlatlar yetiştirdiği gibi kadına sevgi ve saygı besleyecek erkek evlatları da yetiştirir. Hititçeye çevrilmiş olan lirik bir edebi yazıttan zamanınıza kalan bir parçada, çağının iyi yetiştirilmiş bir erkeği, annesine karşı olan sevgisini şaîrâne bir incelikle dile getirmektedir. Hitit literatürü arasında tek olan bu belgenin başlangıcı, bazı kısımları ve sonu kırıktır. Bu parçada çok sevilen annenin güzelliği ve erdemleri sembolik nitelendirmelerle şöyle belirtilmektedir:

"(.....). O, bal gibidir. (.....). İkinci defa annemi bir simge ile tarif edeceğim. Annem, semanın yüksekliklerinde (.....). O, yıldızdır. O, günün (.....). O, mavi ebrulu lapis-lazuli taşıdır. (.....) o, Babil şehrinin (....). O, kral kızının süslü mücevher kutusudur. O, saf gümüşten bir halka yüzüktür. O, şahane ritondur. O, kurşun yüzüktür. O, (.....). O, altından yapılmış varaktır; gümüşün (.....). O, boyunun üstünde titreşen, örgüden yapılmış gerdanlıktır. O, mavi lapis-Lazuli taşından levhanın üzerinde yükselen, su mermerinden yontulmuş heykelciktir. O, işlenmiş bir fildişi plaket gibi ışıltı doludur. Bir üçüncü defa daha, bir simge ile annemi tarif edeceğim. Annem benim için ekin zamanının ilk suları, yağmur gibidir. O, bereketli hasattır, buğdayın (.....) O, arzulanan bereket dolu bir bahçe gibidir. O, iyi şeylerle dolu sulanarak beslenmiş çam ağacı gibidir. O, senenin ilk meyvesi, ilk ayın ürünüdür. O, bellenmiş toprak parçalarına dalga dalga

sularını akıtan su yolu gibidir. O, Talmun şehrinin balı, hurmasıdır. O, kayıkların (?) üzerinde gelir. Dördüncü defa, yine annemi bir simge ile tarif edeceğim. O, Aktitum... yeni sene bayramının bir adağı gibi, seyredilmek için bir tanedir. O, bolluk ve sevinç içinde gelen kral oğulları gibidir. O, zevkle birleşmiş sevinç gibidir. O, arzuya doyamamış seven kadın gibidir. O, bir mutluluk habercisidir. (.....) esaretten annesine geri gelen oğul. Beşinci defa yine bir simge ile annemi tarif edeceğim. Annem (.....)'dir.[32]

Doğal olarak her evladın annesini sevdiğinden eminiz. Ancak bazen yanlış yönlendirmeler yetişkin oğulları analarından uzaklaştırmaktadır. Günümüzde evlendikten sonra karısının çok fazla etkisinde kalan erkekler için söylenen bir tabir vardır: 'Hanımköylü oldu' diye. Hanımlarımızın hemen pekçoğu da kocalarının bu tutumlarından oldukça memnundurlar. Ancak bu bilinçsizce bencillikleri yüzünden yetiştirdikleri oğulları da ileride 'hanımlarının köylüsü' olup kendi anaları ile duygusal iletişim kopukluğu yaşayacaklardır. Geleneklerimizdeki kaynanana-gelin çatışması işte böyle bilinçsizce tutumlardan kaynaklanmaktadır, kadını kadına hasım ederek onları mutsuz kılmaktadır. Mutsuz ve sevgisiz kadınların çevrelerini mutlu etmeleri ise doğal olarak mümkün değildir. Kendi değerinin farkında olmayan kadın pek tabiidir ki kendi yerini de belirleyemeyecektir. Bu belirsizlik içerisinde de bazen feminizmin en aşırı ve asaldırgan savunucuları oluyor bazen de ezikliğinin doruğunu yaşıyor.

Kadınların toplum içinde kişisel hak ve yetkileri ile özgürlüklerinin oluşmasında ekonomik özgürlüğün söylendiği kadar çok önemli olmaması gerektiği kanısındayız. Eski Anadolu'da tarih öncesi çağlardan beri varolan ve arkeolojik verilerin de belirlediği üzere anaerkil aile yapısının esaslarını benimsemiş bir toplum düzeni, kadına sağladığı bu üstün konumu gelenek ve göreneklerine borçludur. Geçmişte sahip olduğu hakları yitiren günümüz kadını, kurtuluşunu sağlamak için, gelenek ve göreneklerimizi-eğitimle sağlayacağı bilinçli bir kararlılık ile tekrar tekrar eleştiri süzgecinden geçirmelidir. Ekonomik bakımdan hiçbir sıkıntısı olmayan, varlıklı fakat eğitimsiz bir kadın ve bir erkek asla çağdaş olamazlar. Çağ atlamak isteyen birçok toplumun, bir türlü arzuladıkları çağ atlama sürecini aşamamalarının nedeni sadeci kültürel anlamda geri kalmışlıkta yatmaktadır. Ekonomik güçleriyle teknolojinin bütün verilerinden faydalanan bazı petrol zengini günümüz toplumlarının çağın ne kadar gerisinde kaldıkları hepimizbiliyoruz.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da 'kimse bana ekonomik yardım yapmıyor' diye yakınarak geri kalmışlığın en uç noktalarını yaşayan günümüz insanına bundan 3000 yıl kadar önceleri aynı topraklarda dağ, taş ve kayalar üzerinde koca uygarlıklar yaratan insanları hatırlatmak gerek: O günlerin en iyi atlarını yetiştiren, maden çıkarıp işleyerek dışarıya satabilen insanlarını... Her geri kalmışlığın öyküsünde ekonomik nedenler aramadan önce insan olarak üretkenliğin nasıl sağlanacağının araştırılması gerekir. İnsanımıza üretken olma bilinci verilmediği sürece Doğu'yu kalkındırma adına yapılacak her yatırım fonu, Batı Anadolu'daki büyük şehirlerde açılacak kuyumcu dükkanlarını çoğaltacaktır. Üretken olmayı öğrenememiş kişiler, ellerine geçen parayı toplumun ve dolayısıyla kendilerinin uzun vadede kalıcı yararına kullancakları yerde kısa yoldan fakat geçici kâr amaçlı işlerde çarçur ederler. Zenginliğinden başka hiçbir özelliği olmayan, sadece tüketici konumunda olan kadın ve erkeklerin karanlığını altınların parıltısı bile aydınlatamaz. Ekonomik güç sahibi olmayı küçümsemiyoruz, ancak bu güç eğitilmiş bilinçli beyinler sayesinde elde edilir. Bilinçli beyin sağlıklı düşünen beyindir. "...Bizler fert başına düşen milli gelir ortalamalarını hesap etmekten vazgeçip, fert başına düşen sağlıklı beyin ortalaması hesabına yönelirsek, bir süre sonra çağ atlayacağımızdan kimsenin şüphesi olmasın..."[33].

GEÇ KALMADIK MI

Bükmüşse utancından
gül boynunu
barut kokuyorsa
rengi değişen hava
kurtarmaz bizi
utancımız
lükstür
kederimiz
boğazımıza düğümlenen
hıncımız
uysaldır.

Hüseyin BUL

25- Hunke, S., *Avrupa'nın üzerine Doğan İslam Güneşi*, çev. Servet Sezgin, İstanbul, 1972.
26- Darga, A. Muhibbe, *Eski Anadolu'da Kadın*, s. 7. İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları, İstanbul, 1984, 2. Basım, Acar Matbaacılık, İstanbul, 1984.
27- Darga, A. Muhibbe, a. g. e., s.11
28- Darga, A. Muhibbe, a. g. e., s. 15
29- Darga, A. Muhibbe, a. g. e., s. 100
30- Darga, A. Muhibbe, a. g. e., s. 100
31- Darga, A. Muhibbe, a. g. e., s. 14-15.
32- Darga, A. Muhibbe, a. g. e., s. 95.
33- Kaya, Nusret, *Anadolu İnsanına Özgü Takıntılar, Psiko-Tarih*, s. 186, İstanbul, 1992, Baskı ve Cilt, Uycan, İstanbul, 1992).

KİMLİK VE YAŞANTININ ŞİİRE YANSIYIŞI

Kemal ÖZER

Bunalımdan çıkmamı, çözüm getirmemi sağladığını söylediğim, şiire kendi kimliğimi ve yaşantımı koyma eylemi, bir ucuyla nasıl kimlik ve yaşantıyı tanıyıp tanımlamaya dayanıyorsa, bir ucuyla da bunların 'yazılan'a ne ölçüde yansıdığını gündeme getiriyor. Eldeki bilgiler, kimlik tanımını toplumsal ilişkiler içine yerleştirmeye olanak vermediğinden, kendimi ancak içinde bulunduğum tepkilerden yola çıkarak görebiliyordum. Görebildiğimi yazdıklarıma nasıl yansıttığımı araştırmak içinse, bugün elimde en önemli kaynak kitaplarımda yer alan şiirler. Bunun yanısıra az da olsa birkaç yazılı belge, bir de belleğimde hâlâ canlılığını koruyan tanıklıklar var.

Yazılı belgeler arasında, o yıllarda arkadaşlarla yaptığım yazışmalardan bugüne kalan kimi mektuplar bulunuyor. Ama en önemlisi, *Gül Yordamı* yayınlandıktan sonra yapılan bir söyleşi. *Köprü* dergisinde, 15 Şubat 1959'da yayınlanan bu söyleşide, yaşadığım şiir serüveninin *İkinci Yeni*'yle sonuçlanan aşamasına ilişkin birtakım ipuçları yer alıyor. Bunlardan bir bölümü, doğrudan *İkinci Yeni*'nin genel tanımı içindeki savlarla ilgili. Bir bölümü de, şiirlerimin bu genel tavır içindeki uygulama özelliklerini ele veriyor.

Üzerinde ilk durmam gereken, *Gül Yordamı*'na sunu olarak konan o iki dize: *Elini tutmadı onların da hiç kimse / kelimelerden başka.* Söyleşiyi yapan; bu dizelerin "genel olarak başlangıçtan beri kendini açıklamaya çalışan insanın dayanağı olan kelimeleri mi" andığını, yoksa *İkinci Yeni*'nin öne çıkardığı "şiir geldi kelimeye dayandı", "şiir kelimelerle kurulan bir yapıdır" gibi savları mı savunduğunu soruyor.

Yanıtta, Orhan Veli ve arkadaşlarının "kelime"yi doğrudan değil, dolaylı olarak kullandıkları belirtildikten sonra, nesnel bir saptama yapılıyor: *"Oysa bugün şiirin tek aracı kelimedir deniliyor. Şiir kendi kendisi olmaya, şiirden başka bir şey olmamaya doğru gidiyor."* Ardından, bu savların benimsendiği açıkça vurgulanıyor: *"Şiirin gelip kelimeye dayanması onun kendi kendisi olmasıdır bence. Ve bu, yaşadığımız şiir serüveninin, vardığımız şiir deneyinin doğal bir sonucudur."* O iki dizenin kitabı sunmasının amacı ise, *"Şiiri bu türlü ele alan gelmiş geçmiş bütün şairleri selâmlamak istedim"* diye ayrıca belirtiliyor.

Yanıtlardan çıkarsadığım başka sonuçlara geçmeden önce, burda bir an durup belleğime başvurmalı, o iki dizenin yalnızca şiirde sözcüğü baş tacı edenleri selâmlamak için yazılmadığını söylemeliyim. O dizeler aynı zamanda kendimi yalnızlık içinde algılamamın da göstergesi. Yalnızlık içinde ancak sözcüklere sığınmamın, kendimle daha önce benzer yalnızlığı yaşayanlar arasında sözcükler yoluyla bağlantı kurmamın dışavurumu. Üstelik bu dışavurumda, yalnızlıktan yakınmakla birlikte ona sarılmanın, onu bile bile seçmenin bir çeşit başkaldırılı ezikliği de yer alıyor.

Söyleşiyi yapan; *İkinci Yeni*'nin savlarıyla ilişkili bir de kitaptaki "kıvırcık dudaklı" tamlamasından yola çıkarak 'değiştirim'lerin, 'alışılmamış görüntüler'in şiirdeki yerini soruyor. Yanıtta, yine geçmişten örnek gösterilerek, şiirin değişmesiyle birtakım özelliklerin başka özelliklere yerini bırakacağı, "kıvırcık dudaklı" vb değiştirimlerin bu yeni özellikler içinde görülmesi gerektiği vurgulanıyor. Bu yanıtın ilginç yanı, 'ortak alan' üzerinde durulması ve bunun savunulması. Yanıtın mantığına göre, her şiir karşı çıktığı şiirde olduğu gibi, birtakım özellikleri bir araya getiren bir 'ortak alan' oluşturur. Yeni ozanlar bu özelliklerden bol bol yararlanırlar. Sonra da sıra, kendi kişisel özelliklerini yaratmaya gelir. Burda bir ilginç saptama daha yapılıyor ve kişiliklerin ayrışmasıyla 'ortak alan'ın genişliği ve yoğunluğu arasında doğrudan ilişki bulunduğu söyleniyor. Kişilik ayrımlarının derinliği, şiir ortamının geniş ve yoğun olması koşuluna bağlanıyor.

İkinci Yeni'nin genel savlarıyla ilgili bir üçüncü soru, sözcük seçiminde modanın, özentinin payı olup olmadığına ilişkin. Söyleşiyi yapan; bir şiirde geçen "Maraş" sözcüğünün yerini başka bir sözcüğün de alabileceğini vurguladıktan sonra, o günlerde şiirlere sık sık yansıyan ülke, anakara, kent adlarına bir özeniş var mi diye soruyor. Verilen yanıtta, açıklama lirizm ve şiirdeki öz üzerinde yapılarak, "Maraş" sözcüğünün hem lirizmi bozmayan ses yapısı yüzünden, hem de şiirin özüyle arasındaki bağlantı dolayısıyla seçildiği belirtiliyor.

Söyleşiden elde ettiğim bu ipuçlarına göre, *İkinci Yeni*'yi kendinden önceki şiire bir karşı çıkış olarak algıladığım, bu şiirin aşınmış özelliklerini değiştirerek birtakım yeni özellikler getirdiğini düşündüğüm anlaşılıyor. Getirilen özellikler arasında, sözcüğü bir yapıtaşı olarak, şiirin birimi olarak görmek ilk sırayı alıyor. Öyleyse, şiiri de sözcükler kurulan bir yapı olarak görmek gerektiği açık. Ama sözcük, bu yapı için kullanılırken, olduğu gibi kalacak değildir. Gerek tek başına, gerek öteki sözcüklerle yan yana gelirken, daha önce içermediği yeni görüntüler vermesi, daha önce taşımadığı yeni ses olanakları yaratması için değiştirilmelere uğratılması sözkonusudur. Ve bütün bu özellikler, bir 'ortak alan'ı kullanıma açacak, 'ortak

alan' şiire ne denli geniş ve yoğun bir ortam sağlarsa kullananlar da o denli gelişme olanağına kavuşacaklardır.

Söyleşi, bu algılama ve benimseme düzlemine ulaşmamdan sonra, *İkinci Yeni*'nin sağladığı 'ortak alan'dan yararlanıp nasıl bir şiire yöneldiğimi gösteren başka ipuçları da barındırıyor. Söyleşiyi yapan; *Gül Yordamı*'nı yorumlarken şöyle diyor: *"Aşk, ölüm gibi eskimeyen konular, yaşantılarınızdaki yankılarıyla ve bazı psikolojik gözlemlerin sonuçları olarak mısralarınıza giriyor ve bunu, şiirimiz için yeni olan bir biçim anlayışı içinde yapıyorsunuz."* Ardından soruyor: *"Böyle bir genel görünümle yorumlamaya gitmek yanlış olur mu sizce?"*

Yanıtta, bu yoruma karşı çıkılmadığı gibi, *Gül Yordamı*'nın kavramlarla yüklü, onlarla büyük alışverişi olan şiirlerden oluştuğu özellikle vurgulanıyor. Buna açıklık getirmek üzere bir de tanım ekleniyor: *"Kavramların bir şiir duyarlığıyla baş başa bırakılması."* Ve kavramlarla alışverişi olduğu söylenen şiirlerin kitap içindeki sıralanışından bu tanıma tanıklık etmesi isteniyor.

Çünkü sıralanışa göre: *"önce kadınlardan söz açılıyor. Sonra adamlar, ölüler, çocuklar, sevilmeler ve sonlara doğru karmaşıklı, kalabalıklı, karanlıklı bir kişinin, sokaktan ve seçilerek toplanmış bir şiir kişisinin çizilmeye başlanan haritası."*

Yanıtın içerdiği kurgu, bir dağıtılma ve toplanma üzerine oturtulmuştur. Anılan o "şiir kişisi" kitabın başında kavramlara dağıtılmıştır. "Kadın", o dağıtılırken "Meryem" olmuştur. O korkarken "Korku", aramızda açılan bir gül olmuştur. Ve bu gülün aracı olması bizi evrenle yüz yüze getirmiştir. Kitap ilerledikçe, bu dağıtılan, kavramlara bölüştürülen kişi, toplanmaya başlar. Baştaki korku ile sondaki korku bir değildir artık. Kavramlar tanımlanmış, bir tek kişinin kavramı olmuştur çünkü. Öyle ki, o hem bir kişidir artık, hem de birçok kişi.

Sözkonusu kurgu, *Gül Yordamı*'yla da sınırlı kalacak değildir üstelik: *"Kaldığı yerden sürdürülmesi gereken bir haritanın yalnızca bir ufak ucu*(dur) *bu kitap."*

Yazılı bir belgeden yola çıkınca, çözümü gerçekleştirmek için kimliğin şiire konması olayı, bir tasarımla başlamış gibi görünüyor. Önce bir 'ozan', sonra bir 'kitap' tasarımıyla. Ozan tasarımı, bir 'şiir kişisi'yle, bir özneyle belirlilik kazanıyor. Bu öyle bir kişidir ki, şiirler yazılmadan hiçbir görüntüsü yoktur. Ne düşünceleri, ne duyguları, ne de dünyaya, yaşama nasıl baktığı, yani kavramları nasıl tanımladığı bilinir. Okur için nasıl şiirleri okudukça bir görüntü belirmeye başlayacaksa, ozan için de şiirler yazıldıkça bir görüntüye ulaşılmış olacaktır. Şiirler okunmadan okurun bilmediğini, şiirler yazılmadan ozan da bilmiyor. Ozan, böyle bir tasarımın içinde, ne düşündüğünü, kavramlara nasıl baktığını ancak şiir yazıldıkça öğreniyor. Bir bakıma, yaza yaza kendini var ediyor. Böyle düşünüldüğünde, iki uçtan yürünüp bir görüntüye varılmakta, 'şiir kişisi'yle ozan arasındaki ayrım ortadan kalkmaktadır. 'Şiir kişisi'ni nedenli görünür kılıyorsa şiirler, ozanı da o denli görünür kılmaktadır.

'Kitap' tasarımı ise, tek tek şiirleri bir araya toplamanın ötesinde, başka bir kurgu olanağını kullanmak diye özetlenebilir. Şiirlerin taşıdığı sanatsal kimlik, yapısal bütünlük, bir araya gelmekle yeni bir kimliğe, bütünleşmeye ulaşıyor bu tasarımda. Onun için, şiirler ne yer aldığı kitaba rastlantıyla girmeli, ne de rasgele sıralanmalı. Yazılışları olsun, sıralanışları olsun, tıpkı bir cümlenin içindeki sözcükler gibi birbirleriyle girdikleri ilişki sonucunda belirlilik kazanmalı. Bu tasarımın altında yatan yaklaşım, *Varlık* dergisinde, 15 Temmuz 1962'de yayınlanan bir söyleşide şöyle dile getirilmiş: *"Her bitmiş, kendi içinde kapalı duruma gelmiş şiir bütün değildir, daha doğrusu bütünleşmiş değildir. Bir şiiri ozan değil, ozanın öteki şiirleri bütünler, hatta değerlendirir."*

Her iki tasarım da, bir kimliğin algılanması için birer köprübaşı. Burdan yürüdüğümüzde, tasarımların gerçekleşmesi sırasında kimliğin bir oluşum olarak varolduğunu nasıl saptadıysak, yaşantının da şiire sızan ayrıntılardan çok, şiir kendisinin bir yaşantıya dönüşmesiyle yer aldığını görebiliriz. Örneğin *Gül Yordamı* kitabındaki bir şiire bakalım:

L L L
â e i

kimseye aldırdığı yok
şapkalardan bir şapka
denize doğru arkası

bana mısın demiyor
günde yirmi ögün asılsa
şapka değil kıral şapkası

boyunlarınız için dikkat
olanlardan biri de kıral
lâle yetiştirmeye meraklı

Yaşantımdan geldiği ilk söylenebilecek, yaşadığım semtin Lâleli olması. Ama aldığım bir duyum (tutsakların boyunlarında birer demir lâle taşımaları) beni çağrışımlara yönlendiriyor: Şapka / kral, şapka / aldırışsızlık, şapka / asılmak, asılmak/ boyun, Kıral / lâle (demir / çiçek) yetiştirmek. Bir de, çağrışımların oluşumu ve sıralanışı aşamasında benim duygu düzlemiyle sınırlı kalsa da tavır alışım, bakışım giriyor işin içine. Bütün bunların bir araya gelip yoğrulmasıyla ortaya çıkan şiir, benim için aslında başlı başına bir yaşantı. Uğraşıyla olduğu kadar, sonucuyla da. Oluşturduğu görüntüyle, taşıdığı tavırla hem bir sevinç yaşatıyor, hem bir doyuma ulaştırıyor çünkü beni.

Yazdıklarıma benim diyebilmek, ona kimliğimi ve yaşantımı koymakla çözüme ulaştıysa, bu kimliğin ve yaşantının ne olduğu, şiire nasıl yansıdığı da elbet gündeme gelecekti. İşte bu konuda küçük bir araştırma ve birkaç sonuç

İNSANCIL... AŞKIN ÇOCUĞU 100. SAYIYA ULAŞTI

Kayhan ŞÖHRETLİ

Soğuk, yağmurlu bir gecede yazıyorum bu yazıyı... Yoldayım, İzmir'e gidiyorum... Otobüs mola vermek için durduğu tesiste, raflarında onlarca derginin bulunduğu bir standın önünde duraklıyorum... İçimin ısındığını hissediyorum... Sırtını büyük şirketlere, yayınevlerine dayayan onca derginin arasında **İNSANCIL** gülümsüyor bana... Ben buradayım diyor; direndim, ayaktayım.

İnsancıl yol arkadaşlarıyla elele vermiş 100. sayıya ulaşmış. Önüne dikilen tüm engelleri aşarak, zor yollardan geçerek gelmiş bugünlere İnsancıl; nasıl gülümsemesin...

Cengiz Gündoğdu'nun o tadına doyulmaz **"Yıldız Güncesi"** biçeminde yazdığını biliyorum... Seviyorum o kalın sesli, güzel insanı.

İnsancıl'ın daha ikinci sayısında **"Karlı Dağların Okuru"** diyerek seslenmişti bizlere Cengiz Gündoğdu:

"Varoluşunu maddede değil, insani boyutlarda arayan bir okur istiyoruz. Zorluklara direnen... tek güzelle yetinmeyen, yerleşik, ortalama estetik ölçütleri zorlayan bir okur. Ben buna karlı dağların okuru diyorum. Fırtınayla, borayla yürüyen... güzel... insancıl bir ütopya peşinde koşan... her koşulda sımsıcak eliyle sevgilisinin avucunu sıkıca tutan bir okur..."

İlk sayısından bu yana edebiyat, kültür, felsefe ve siyasal tavrıyla içeriğinden hiç ödün vermeyen İNSANCIL, **Şubat 99**'la **100.** sayıya ulaşıyor. Bir sanat-edebiyat dergisinin herşeyin metalaştırıldığı bir ortamda 100. sayıya merhaba demesinin ne denli güç olduğunu bilirsiniz sizler... İnsancıl bugünlere **"insan"**la geldi... aşka saygı duyan; ayağı çıplak bir sokak çocuğu gördüğünde sarsılarak, insan olma onurunun yalnızca **"insani bir dünya için mücadele"**yle kazanılacağı gerçeğini duyumsayan, **"insan"**la geldi bugünlere.

Okurunu sarstı İnsancıl, hırpaladı, tokatladı gerektiği zaman... Yol arkadaşlığı yaptığı "insan"ın gittikçe yalama olan bir düzende "kendine gelmesi", **"emeğine yabancılaşmaması"** için yaptı bunu.

"Aşk, savunmalarını kıran insanın yaşayabileceği bir gerçeklik yaratımıdır... bu gerçeklik, etik... estetik değerler alanıyla bütünlük içinde oluşturulabilir... yalnız orda insanı güzelleştirmek... birlikte güzelleşmek... yaşamı ve kendimizi yeniden kurmak sözkonusu olabilir... bu anlamda İnsancıl aşkın çocuğudur..."

ŞARKILARIM AĞLIYOR

Gözlerinde
sevda sözcükleri
cıvıldaşıyor

hiç söylenmedi
söylenmeyecek
yağmurlu bir akşamüstü
ıhlamur ağaçları altında

Şarkılarım ağlıyor
avutun
avutun beni...
sarıp sarmalayın
gecikmiş bir yaz ikindisi
küle dönüşüyor

Berrin TAŞ

diyordu derginin sahibi, emekçisi **Berrin Taş** 61. sayıda.

Aşka ihanet etmeden geldi İnsancıl 100. sayıya.

İnsancıl 100. sayıya ulaşmış... Vay anasını... Kutlamalı bunu... Ruşen abiyle biryerlere gidip iki kadeh rakı içmeli.

Kadehleri kaldırıp haykırmalı: **İnsancıl; Aşkın çocuğu, ne de çabuk büyüdün. Ama içindeki çocuğu hiç öldürmedin...**

Kocaeli Gazetesi, 16/2/1999

İnsancılın 100. sayısı kutlamasına birçok mesaj geldi. Önce bu mesajları yayınlanmayı düşünüyorduk. Ancak sayfamızın sınırlı oluşu buna imkan vermedi. Buna karşın mesajların ortak dilini yansıtan Kayhan Şöhretli'nin yazısını yayınlayabiliyoruz. Bir kez daha BEKSAV, 100. sayı kutlamasına katılanlara teşekkür ediyoruz.

KAPIYI KİMLER ÇALIYOR ?

Mehmet ESATOĞLU

1981 yılı. Bir liselerarası tiyatro şenliği. Oyun henüz yeni bitmiş. Boş salonda Cem Yalın'la sessizce oturuyoruz. Kulisten birbirini kutlayan genç oyuncuların coşkulu sesleri geliyor. Cem Yalın, gözlerini kısmış, alt dudağını öne uzatmış düşünüyor. Ben onun bu havasını dağıtmaya çalışıyorum.

Kulisteki sesler muştuluyor; yeni bir nesil geliyor. Geliyor gelmesine de ülkede 12 Eylül günleri yaşanıyor ve önümüz karanlık. Nereye yürüyeceğiz. Elbette ileriye, Ama ileride bizi ne bekliyor?. Bir önceki dönem gibi yeniden toparlanma, hareketlenme tam yeni bir adım atacakken bir darbe daha mı? Yoksa bu kez aynı filmi görmeyi reddederek bambaşka bir atılım mı?. İlerleyen günler dönemin çok kolay geçmeyeceğinin işaretlerini veriyor. İdam sayısı bir önceki dönem gibi 3'le sınırlı kalmayıp sürekli tırmanıyor, cezaevindeki insan sayısı yüzbinlerle ifade ediliyor. Dışarıda kalmış her onurlu politika adamı, emekçi, aydın, sanatçı için yeni yeni davalar "icad edilerek" açılıyor. Bir dönem önce kendini önder ilan etmiş koltuğunda kalmak uğruna her yola başvurmuşlar bir kalemde örgütlerini "satıyorlar". Bir kesim de saklandığı köşesinde çözülme yaşıyor. Yoksa Cem Yalım'ın bu kadar karakara düşüncelere dalması, benim "saldırı" larım karşısında pes etmemesi mümkün değil. Başlıyoruz inceden inceye bir sohbete. Kocamustafapaşa'da 70'lerin ortasında içinde kendisininde yer aldığı "Carrar Ana'nın Tüfekleri"ni oynayan amatör topluğu anımsıyoruz birden. Tiyatrocu gençlerin dilinde o günlerde oyunu adeta özetleyen bir cümle uçuşuyor "Kendi davası için dövüşmeyenler dövüşmüş olur karşı saflarda".

O günlerde her şey çok basit. Bütün açıklamalar birkaç cümle. Düşünce üretmek yerine alıntı yapmak daha inandırıcı ve ikna edici.

Karşımızdakiler, bizi yoketmek isteyenler ise öyle her şeyi basite almıyorlar. Bıçaklar bileniyor bize karşı. Saldırılar giderek yoğunlaşıyor. Oyun oynadığımız Üsküdar Halkevi'ne bomba konuyor. Onun kulakları sağır edici gürültüsü bile bozamıyor neşemizi ve coşkumuzu. Onlar da bunu görünce iki kere daha bombalıyorlar Halkevi'ni. Bir gün "Görünen Köy Kılavuz İstemez" oyununun oyuncusu Azik Çolak'ı öldürüyorlar Çiçekçi'nin orta yerinde...

Cem Yalın'la eski günlerindeki kimi ayrıntılara dalıyoruz. Yarattığımız güzelliklerin yanısıra yaptığımız "hıyarlıklara" da acı acı gülüyoruz. Sonra oyuncular kulisten çıkıp çevremize doluşup oyun üstüne eleştiri diye yakamıza yapışınca yarım kalıyor konuştuklarımız.

20 yıl sonra bir akşam Üsküdar'da öldürülen amatör tiyatrocu Azik Çolak'ın ağabeyi Ali elinde biletlerle Beyoğlu'nda Karaca Tiyatro'da koşturuyor. Afişte bir Cem Yalın oyunu bize bakarak gülümsüyor: "Kapı Çalınıyor."

Oyun, Cem Yalın'ın sahnede göremediği, genel provasına gelemediği tek çalışması. Çünkü üç yıldır bedenini kemiren hastalık onu bir 24 Ocak günü aramızdan çekip alıveriyor.

Oyun saatine az kala Cem Yalın'ı hiç tanımamış, çalışmalarını duymamış bir kalabalık sökün edip geliyor salona. Aziz nere Cem nere bu kalabalığı buluşturan Ali nere. Ama yollar kesişiyor bazen.

70'li yıllarda Aziz oynarken Üsküdar'da, Cem tam karşı Sahilde Kocamuştafapaşa, Bakırköy civarında koşturuyor. İstanbul'un iki yanında iki yürek. İki amatör tiyatrocu. Bugün yaşadığımız gibi Türkiye olmasın istiyorlar.

Bir akşam yolları kesişiyor Beyoğlu Karaca Tiyatro'da. Aziz'in anlatacağı çok şey var, anlatamıyor 1979'dan bu yana. Cem'in de anlatacakları var o da artık anlatamıyor 24 Ocak 1999' sabahından bu yana. Ama buluşuyorlar yaşayan insanın sahiplenişiyle bir akşamüstü. Aziz'in hep düşlediği nitelikli, özenli, yoğun bir emekle yoğrulmuş amatör tiyatro perde açmak üzere...

Aziz, Üsküdar Halkevi'nde Ferhat, Süheyla, Celal, Neriman, Yalçın'la kolkola sahneye çıkarken gerek metin gerekse sahneleme olarak üzerinde günlerce çalışılmış, uykusuz gecelere malolmuş bir oyunu sahnelemenin önemini anlatıp duruyor çevresindekilere. Yaygın olan anlayış ise bir çırpıda, ayaküstü işlerin kotarılmasını vazediyor. Günay Akarsu dergisinde bu anlayışı eleştiriyor ama okumuyorlar ya da görmezden geliyorlar. Üsküdar Halkevi çeperindeki oyuncular ve biraz uzağında Bakırköy Halkevi'nde Cem Yalın'la yanyana oyun üretenler ise Günay Akarsu'nun yazdıklarını okuyorlar ve birbirlerinden habersiz amatör tiyatroyu bilgisizlik ve beceriksizlikle bir tutan anlayışlara, ayaküstü çırpıştırarak oyun üretmeye ilk karşı duruşları başlatıyorlar. Ancak 12 Eylül darbesi tüm politik ve kültürel kurumları silindir gibi ezip geçince bu atılımlar ete kemiğe bürünemiyor. Günay Akarsu da darbenin birinci yılı biterken ölüp gidiyor.

Cem Yalın binlerce gencin kültürel etkinliklerinden yararlandığı Bakırköy Halkevi'nin darbenin ilk günlerinde yokedilişine tanık oluyor. Aziz, Üsküdar Halkevi'nin caminin şadırvanı haline getirilişini göremiyor bile. Karaca Tiyatro'da izleyiciler salona girerken sahnede Songül Coşkun'un hazırladığı dekor Aziz'in

de Cem'in de anısına, çabalarına bir selamlama gibiydi. Yıllar öncesinin "paramız yoktu" ya da "dekora boşverin önemli olan sahnede anlatacağımız" anlayışları amatör tiyatro cephesinden olmasa da Amatör Tiyatrolar Çevresi (ATÇ) çeperindeki toplulukların gündeminden hepimizin ortak çabasıyla kovulmuştu.

Işık yandığında sahnede Kemal Bilginer ve Armağan Bektöre vardı Oturuşları, duruşlarıyla iki deneyimli amatör oyuncu. Kemal ve Armağan da son yıllarda bir otobüs gibi dol boşal halinde yürümeye çalışan amatör topluluk modeline karşı duruşun bir parçası olarak karşımızdaydılar... Kemal, yıllar önce Ankara Birlik Tiyatrosu çatısı altında açılan bir kursta Cem Yalın'la buluşmuştu. Kalabalık bir ekiptiler. 1993 yılında Pendik Sahili'nde Sivas'ta yakılan 35 aydınımızın anısına Bertolt Brecht'in şiirinden yola çıkarak Cem Yalın'ın kaleme aldığı "Ulm'lu Terzi" oyunuyla perde açmıştılar.

Pendik Sahili o yaz amatör sanatçıların bir buluşma odağı olmuştu. Şair Ataol Behramoğlu'nun Pendik Belediyesi yönetimine yaptığı bir öneri ve Başkan Burhan Köseoğlu'nun desteğiyle gerçekleşen şenlik, yaz boyu haftanın bir akşamı amatör müzik, tiyatro ve halk dansları topluluklarını biraraya getiriyordu. "Ulm'lu Terzi" de şenliğin ilgi toplayan gösterilerinden biri olmuştu.

Bu gösterinin ardından Kemal Bilginer, Cem Yalın'la onu yitirdiğimiz günlere dek birlikte çalıştı. Onların işbirliği ve dayanışmasıyla Bakırköy Oyuncuları önemli yapımlar üretti.

1993'ün sonbaharında açılan İstanbul Evrensel Kültür Merkezi o günlerde amatör toplulukların buluştukları ve ürünlerini sergiledikleri bir mekandı. Cem Yalın burada bir yandan tiyatro ve resim sanatı üzerine seminerler veriyor, bir yandan yeni oyunlar hazırlayırdu.

Kemal Bilginer de bu çabaların içinde yer aldı. "Körler", "Kasa ya da Alışveriş Yapan", "Yürümeyi Unutmuş Tel Cambazı", "Generalin Büyük Düşü" gibi oyunlarda önemli roller oynadı. Karşısında duran Armağan Bektöre de kültür merkezinde önce kurslara katıldı. Bir süre sonra da oyunlarda rol almağa başladı.

Karaca Tiyatro'da soğuk bir Şubat akşamı perde açılmıştı. Sahnede Cem Yalın'ın hep gönlünde ayrı bir yeri olan Ionesco'nun "Kel şarkıcı oyununu temel alan, ve yine Ionesco'nun "İki Kişilik Hır Gür" yapıtından bölümler olan bir metin vardı.

Oyun Ionesco'nun ince bir ustalıkla işlediği dört duvar içine hapsolmuş, aralarındaki ilişkileri kopmuş, tipik bir aile yaşamını anlatarak başlıyor. Cem Yalın kopukluğu televizyondan bakışlarını ayıramayan koca ve gazetelerdeki korkunç başlıkları görmeden kuponları kesen kadın motifini öne çıkararak işlemiş...

Sahnedeki karı-koca yeryüzündeki tüm yaşantılarını kafalarını sokacak bir yuva ve karınlarını doyuracak bir öğüne endekslemiş, çevremizde sıkça rastladığımız bir aile modelinin bireyleridirler. Onlara tek etkinlik sunabilecek ev işlerini ise besleme bir kıza yüklemişlerdir. Aralarında kalmış tek ilişki biçimi incir çekirdeğini doldurmayacak konularda didişmektir.

Bir gece (ve her gece) evde konuklar beklenmektedir. Konukların gelmesi gecikmektedir. Ancak zaman zaman karı kocanın aralarındaki anlamsız konuşmalarını kapının çalınışı bölmektedir.

Ionesco'ya göre kapı çalınmaktadır ancak ne gelen vardır ne de giden. Oysa durum Cem Yalın'a göre hiç de öyle değildir. Kapıyı yaşadığımız sürecin acımasız gerçekleri çalmaktadır. Hem de bangır bangır çalmaktadır. Ancak kapıyı açanlara göre kimse yoktur. Kapının ortasındaki koca çatlaktan gerçekler odaya doluşurlar. Karı koca bu gerçekleri hissederler ancak görmezliğe gelirler.

Bir süre sonra beklenen çift gelir. Onlar daha genç olmalarına karşın ev sahiplerinin içinde bulundukları çıkmazdan daha farklı bir yerde değildirler. Yalın'ın yorumuna göre adam sistemde bir yer kapabilmek için adeta bir soytarıya dönüşmüştür. Kadın ise elindeki cep telefonuna esir olmuştur.

Ana metinde her iki çift birbirinin benzeridir. Yalın ise onları farklılaştırma yolunu seçmiş. Burada oyun yeni bir boyut daha kazanmış. 50 yıl önce Ionesco bize aynılaşan dar kafalı küçük burjuvaları anlatıyordu. Yüzyılın sonunda ise Yalın diyor ki görünürdeki farklılar sakın sizi aldatmasın değişen bir şey yok!.

Evdeki dört sandalyeye yerleşerek belli bir uyum içinde aralarındaki ipe sapa gelmez konuları konuşmaya çalışan çiftlerimizin bu havası itfaiye şefinin gelişiyle bozulur. Yalın, sahnelenmesinde bu bozulan uyumun altını bir yer kapma oyunuyla çiziyor. Her türlü yangını söndürmekle görevli itfaiye şefinin yangın tartışmalarına Yalın, göremediğimiz ya da görmezden geldiğimiz yangınları da ekleyerek olayın boyutlarını yeni bir yere taşıyor.

Oyunun dekorlarını Songül Coşkun hazırlamış. Coşkun, son yıllarda gerek Bakırköy Oyuncuları yapımlarında gerekse bunun dışındaki çalışmalara hazırladığı özenli çalışmalarıyla dikkat çeken bir sanatçımız. Bir zamanlar sahne ve çevre düzeni alanında önemli sanatçılar çıkaran Mimar Sinan Üniversitesi geçtiğimiz on yılda belli bir kısırlık içine girdi. Buralarda öğrenim gören birçok sanatçılarımızın yaratımları "ödev" hazırlama boyutuyla sınırlı kaldı. Geçmişte okulda hazırlanan kimi tasarımları gerek amatör gerekse ticari tiyatro alanlarında görmek mümkünken giderek bu ilişki büyük bir kopukluğa uğradı. Amatörler içinde bulundukları maddi olanaksızlıklardan, ticari topluluklar da tiyatro sanatına karşı özensizliklerinden sahnedeki anlatımın çok önemli bir boyutu olan dekor ve çevre düzeni alanındaki genç sanatçıların yaratımları sahnelere taşınamadı. Bürokratik kurumların sahnelerinde ise - bütün paralar devlet tarafından güneydoğudaki savaşa harcandığından - "masraf çıkarmama" temelinde uyduruk kaydırık çalışmalar egemen oldu.

İşte Songül Coşkun tam da bu noktada yaşanan kısırlığın önüne yeni bir perspektif sunuyor "Kapı Çalınıyor oyununa hazırladığı dekor çalışmasıyla. O da

alaladeliği anlamlı kılarak. Oyunda sahneye baktığımızda dört sandalye ve bir kapıdan başka bir şey görmek mümkün değil. Ama seçilen bu öğeler oyunun anlatmak istediklerini yerli yerine oturtmamıza olanak sağlıyor. Seçilen öğelerin her biri Coşkun'un elinde yeni bir anlatım ögesine dönüşmüş. Gerek biçimiyle, gerekse rengiyle.

Oyunculuklara gelince oyunda karı koca rollerini Kemal Bilginer, Armağan Bektöre Aslı Başak Paçacı ve Ercan Temel paylaşıyorlar. Kemal Bilginer amatör tiyatro alanında son beş yıldır yaptığı çabalara yeni boyutlar ekliyor sahnedeki yorumuyla. Armağan Bektöre ise kimi sahnelerde evin kadınının özelliklerini başarıyla çizerken kimi sahnelerde yaşadığı gerginlik bunun önüne geçiyor. Eve gelen konuklarda ise Aslı Başak Paçacı çizdiği konuk kadın kompozisyonuyla öne çıkıyor. Paçacı sahnedeki her anına getirdiği zengin bir buluşla metnin ve Yalın'ın katkılarıyla daha zengin bir biçimde buluşmamızı sağlıyor. Ancak ne yazık ki Ercan Temel'le karşılıklı oynadıkları birbirini tanıyamayan karı-koca oyunu tempo düşüklüğü yüzünden beklenen vurguyu yapamıyor. Ercan Temel'in kimi sahnelerde belli bir düzeyde yakaladığı konuk koca kompozisyonunun kimi sosyal jestlerle zenginleştirilmeye gereksinimi var. Cem Yalın'ın yorumuyla buluşamadığım tek nokta Aysun Karabulut'un başarıyla sergilediği besleme kızdaki yaklaşımı oldu. Kapıdan içeri sızan gerçeklerin karşısında besleme de belki ev sahipleri gibi duyarsızlık içinde ama kuşkusuz mülk sahipleriyle mülksüzlerin olaylara yaklaşımındaki farklılığın vurgulanması gerekirdi.

Oyunda zenginliğe gereksinim duyan bir başka bölüm de İtfaiye şefini oynayan Zeynep Çalasın'ın yorumu. Sistemin emrinde, tüm yangınları söndürme "ulvi göreviyle" yola çıkmış İtfaiye şefinin özendiği ama konumu nedeniyle doya doya yaşayamadığı bir biçime özenişinin altını daha renkli bir biçimde çizmeliydi Çalasın.

Kapıdan içeri sızan olaylar bölümünde değişik tipleri canlandıran oyuncular Sevda Özdemir, Aysun Karabulut, Çiğdem Gürsoy, Devrim Veysel Doğan, Serap Oymak ve Özlem Gürcan oldukça başarılı tiplemeler sergiliyorlar.

Özellikle Sevda Özdemir işkence sahnesinde gövde kullanımıyla önemli bir yanın altını çiziyor. Amatörlüğe yeni başlayan birçok oyuncu ticari ve bürokratik tiyatro alanından esen kirli rüzgarların etkisiyle sahnede bir rolü hazırlarken ona harcayacağı emeği rolün zaman süresi ile ölçüyor. Uzun bir rolse özeniyor kısa bir rolse geçiştiriyor. İşte burada Bakırköy Oyuncuları'nda egemen olan yaklaşım Özdemir'i de etkilemiş o da oturmuş sözsüz rol olan işkence gören kıza bir gövde hareketi bularak oyuna güzellik katmış.

Evet Cem Yalın'ı yitirdikten üç hafta sonra o yapıtıyla dipdiri sahnedeydi. Karaca Tiyatro'da izleyici, yazarı ve yönetmeniyle asla tanışamayacağı bir oyunu izledi, Cem'e özgü şakalara güldü durdu. Ne yazık ki bu tepkileri en çok merak eden yönetmenin elinden bunları duyma olanağı alınmıştı. Salon onun yaptıklarına önem veren dostlarıyla dolmuştu. Ardından niye ağıt yaktığı belli olamayanlar ise iki geceden birini bile ona ayıramamıştı.

Burada Cem Yalın'ın da ardından ortaya çıkan bir tutumun altını çizmeden geçemeyeceğim. Ölü sevici bir toplum olduk. Yaşarken bir sanatçının yaptıklarıyla ilgilenmiyoruz. Öldükten sonra da yaşatmak için bir çabamız olamıyor. Bütün bunları anlıyorum da ölüm günleri ve cenaze de yapılan gösterileri ve ardından yazılan timsah gözyaşlarıyla dolu ölüm yazılarını anlayamıyorum.

Cem Yalın tiyatro alanında çabasını medyatik gösterilere dönüştürmeden anlatan bir sanatçıydı. Kapalı kapılar ardında pazarlamalara girişmeden yapacağını dosdoğru ortaya koyan biriydi.

O içinde yaşadığı sisteme yaptıklarıyla kafa tutuyordu. Sistem de onu görmezden geliyordu. Sisteme tavır alırken karşı saflara geçtiğinde yapıtları bir anda ön plana çıkarılan bir dolu örnek önünde dururken Cem Yalın "hak bellediği" yoldan yürüdü ve yaşamını da böyle noktaladı. Sistemin onun çabasını görmezden gelişini anlıyorum da sisteme karşı olduklarını iddia edenlerin neden aynı çizgiye düştüklerini anlamakta zorluk çekiyorum.

Cem Yalın' 68 rüzgarının etkisinde muhalif sanata soyunmuştu. Yaklaşık 25 yıla yakın bu alanda çabalar harcadı. Resimler çizdi, oyunlar yazdı. Çalışmaları gençlik şenliklerinde binlerce izleyiciyle buluştu. O kültür ve sanattan koparılarak sistem tarafından yetiştirilmeye çalışılan lumpen ve köşe dönücü bir neslin yaratılmasına karşı çıktı. Sistem içinde ve sistem karşıtı olduklarını iddia edenler arasında düşmanlar edindi. Sistem savunucuları yapıtlarının önünde engeller oluşturdu. Sistem karşıtı olduğunu iddia edip sistem içinde palazlananlar ise onun bu hiçbir şey beklemeden çabalaması karşısında ürktüler. Öyle ya modaya uyup çabalar görünüp ihsan beklese olmaz mıydı?. Cem Yalın 45 yıllık ömrü boyunca hiç ihsan beklemedi. Hep kendi emeğine dayanarak yaşadı. Bunların bedelini de ödedi. Evsizlik, hatta ciddi açlık tehlikeleri atlattığına bizzat yakından tanık oldum. Kanserle boğuştuğu günlerde ise ona yapılanları burada yazmaya utanıyorum.

Şimdi onun yazdıklarına bir kez daha bakmak zamanı. Yaşarken bir şeyler söylemişti ancak pek duyan olmadı. Duyanların da duydukları - bilinmez neden- işlerine gelmedi. Onun ardından diyorum ki ölü sevicilik yapacağımıza onun yapıtlarına daha yakından bakarsak belki bütün ömrü boyunca söylemek istediklerini gürültüsüz dinleyebiliriz. Dinlemezseniz de canınız sağolsun zaten dinlemeye dinlemeye 30 yılda nereden nerelere geldik. Hâlâ gidiyoruz duymadan, dinlemeden burnumuzun dikine. Ama ben inanıyorum ki bir gün ülkedeki sistemi değiştirerek yeni bir sistem kurma projesine cidden soyunanlar kolları sıvayıp ortaya çıkarsa - ki çıkacaktır - onlar Cem Yalın'ın yapıtlarını açıp bakacaklardır. Ne dersin öyle değil mi Ceeeeeeeemmmm!.

SİYAH BEYAZ

Hayri ERDOĞAN

Reklamları, bir ülkeyi birçok alanda tanımak açısından severek izlerim. Fransız kanalı M6'da, dünyadaki tüm reklamlarla ilgili haftalık programı bu yüzden kaçırmamaya gayret ederdim. Reklamda sınırları zorlayan çabalar her geçen gün artmakta . Yıllar önce, radikal reklamlarla çalışan bir giysi firmasının, çıplak bir erkek bedeninde AIDS damgalı reklamı Fransa'yı karıştırmıştı. AIDS'li bir hasta, bu reklamın insan onuruyla bağdaşmadığına inanıp karşı atağa geçmişti. Sonunda piyasanın kurallarına uyup eşten dosttan topladığı paralarla, seçkin bir günlük gazetede tam sayfa ilan yayınlamıştı. Bu ilanın yayınlanması, bazı kesimlerde o firmaya boykotu da beraberinde getirmişti. Bu boykota gönüllü katılanlardan biri de bendim. Şimdi Türkiye'de televizyon izlemeye kendimi zorlarken, reklamlara özel ilgi gösteriyorum izliyorum. Türkiye, reklamcılıkta Avrupa'nın çok ilerisindeymiş gibi geliyor bana? Bir boya firmasının özellikle popüler insanlarla yaptığı boya reklamı epeyce tuttu gibi. Hem sempatik hem de sürükleyici bir reklam. Sanırım bu reklamın başarılı olmasından, başka bir boya firması da ona benzer bir reklama başladı. Bu benzer kötü reklam ÇBS'nindi. ÇBS; Çavuşoğlu Boya Sanayi. ÇBS; büyükbabamın kardeşinin çocuklarının, yani tanımadığım kuzenlerimin firması. Reklamda ön plana çıkan başlık şu: Afrikalı bir futbolcuyu beyaza boya, elin gavuruna Danimarkalı olarak sat. Irkçılık kokan bu başlığı anlamak için önce mantığımı zorladım, ama işin içinden çıkamadım. Siz bembeyaz bir insan gördünüz mü? Bana göre, bir siyahı beyaza boyayarak onu olsa olsa, filmlerde vampir tarafından kanı emilen ölülere benzetebiliriz. Peki bir beyaz boyanarak siyah olabilir mi?

Lüksemburg'da yaşarken, bazı filmlerde figüranlık yapıyordum. Bir filmin New Orleans'da geçmesi gereken sahnelerini Lüksemburg'da çekiyorduk. Film setinde, filmde önemli rolleri olan zenci Amerikalı ve İngiliz aktörlerle, ırkçılık üzerine konuşma yaparken, birden önümüzden siyaha boyanmış bir beyaz figüran geçti. Ben aptallaşmıştım. Onlara 'peki, bu adamın gerçekten siyah olmadığı filmde anlaşılmaz mı?' diye sordum. Amerikalı aktör eskiden buna benzer şeyleri ABD'de yaptıklarını, ama şimdi yapamadıklarını söyledi. 'Şimdi böyle bir şey yapsalar, Amerikalı siyah aktörler ayaklanır!' dedi. İngiliz aktör, buna benzer uygulamaların eskiden İngiltere'de de yapıldığını ama artık zorunlu olmadıkça bunu yapamadıklarını söyledi. Demek ki bir beyaz, badana boyasıyla olmasa da, bir boyayla siyahlaştırılabilir. Bu durumda, şöyle bir reklama imza atabilir miyim?' Abi, al elin beyazını, siyaha boya Nijeryalı futbolcu olarak sat.' Kara derililerin yıllardır yaşadıklarını gözönüne alıp 'beyaz ırk bunu çoktan haketti'ye sığınarak böyle bir reklam yapamaz mıyım? İngiliz aktör benim Türkiyeli (Türkiyeli Levanten, Rum veya Ermeni kökenli de olabileceğim için Türk kelimesini kullanmadım.) olduğumu öğrenince, neredeyse ağlayacaktı. 'Almanya'ya film çekimleri için gittiğimde, Almanya'daki Türklerin durumunu görünce çok üzüldüm,' dedi. Hiç yabancısı olmadığım şeyleri tekrar ettiği için üzerinde bile durmadım. 1979 yılından beri Avrupa'yla sıkı ilişkiler içinde yaşadım. "Almanya dostumuz feda olsun postumuz" anlayışıyla geçti çocukluğum. Almanya, ablamın çalıştığı ve para kazandığı bir ülkeydi. 1980'de bu güzel duygularla Almanya'ya gitmiştim. O, saatler süren pasaport kontrolüne (o zamanlar Kohlland, bize vize uygulamasına başlamamıştı.) zaten alışmıştım. Bir İngiliz kadar güzel konuşmasam da, birçok Almandan daha güzel İngilizce konuşuyordum. 'En tehlikeli Türk, sarışın mavi gözlü Türktür' Alman faşistlerinin en tehlikeli gördüğü Türk kadar beyaz olmasam da, her ülkeye rahatlıkla uyabilecek bir surat ve fiziğe sahiptim. 15 günlüğüne gittiğim Almanya'da üçüncü günümde karşılaştığım davranışlardan evden çıkmamaya karar verdim. 4 gün sonra gelen babama 'sen burada kal, ben hemen İngiltere'ye döneceğim,' dedim. 68 yaşındaki babam bile Almanya'daki ortamdan rahatsız olup 3 gün sonra benimle İngiltere'ye döndü. 'Siz Türkler deveyle mi gezersiniz?' gibi garip sorularla cahilliklerini ortaya koyan İngilizlere bile sanlacak bir ruh haliyle dönmüştüm İngiltere'ye. Resmi tarihle de süslenen cahil şovenizmle baş etmek o kadar kolay değil. Bu aptal sorulara aptal yanıtlar vermesini öğrenmek zorundaydım. 'He kurban, biz develerle gezeriz. Devemizi, biz de, sizin gibi parkmetreli yerlere park ederiz. Bizim develerimiz de, en az sizin develeriniz kadar akıllıdır!' Irkçılık kokan cahilliğe karşı, önceleri bende oluşan buydu. İlerki yıllarda, elin cahiline harcayacak zamanım olmadığını düşündüğüm zamanlar, milliyetimi soranlara tepkimi, sesimi karşımdakini korkutacak şekle sokarak "Ohh ben Türküm!" diyerek göstermeye başlamıştım. Böylece karşımdaki insanı öyle bir hale getiriyordum ki benimle

hiçbir şey konuşmadan kaçıyorlardı. Yaşanılan ülkenin, kişiyi ilk etapta kısmen de olsa şekillendirdiğine inanıyorum, ama zaman bazı insanları tekleştiriyor. İnsanı belirleyen onun milleti, dini, ırkı, politik inançları, yaşam biçimi değil de, onun beyni oluyor. Dünyanın her yerinde artık iki tür insan var: Her yerde, özellikle devletin belirlediği değer yargılarına teslim olmuş çoğunlukla, bu, çoğunluğun değer yargılarını reddeden azınlığın evrenselleştirdiği mozaik çoğunluk. Ben ırkımdan, milliyetimden, politik inançlarımdan, yaşama biçimimden dolayı hedef alınıyorsam, ben her yerde hedefim. Ben Türkiyeli kimliğimle Almanya'da bazılarının hedefi olmaktan rahatsızsam, Türkiye'de farklılığından dolayı hedef olanın yanında olmam bir zorunluluk. Ben bir Türk olduğum gibi; kaymağını yediği devletine ne kadar vergi verdiğini merak ettiğim altın küpüne batmış akıllı işadamı politikacı, muhterem zat Necmettin Bey'in 'Burası Uganda mı?'sına inat Ugandalıyım.

Acaba ben bir reklam yıldızı olabilir miyim? reklamımın ana teması nasıl olmalı? Ben sırtında kocaman küfesi, gariban bir beyazım. Tanınmış bir şahsiyet küfeme elini dayamış "Al şu elin beyazını, siyaha boya; köle olarak sat! dese, reklam tutar mı? Eskiden olsaydı "belki", diyenleri duyar gibiyim.

O zaman, boyamızın kalitesini çok daha iyi gösterecek daha radikal bir başlık mı bulsam? Beni, reklamını yaptığım firmanın boyasıyla siyaha boyasınlar. Rakip firma da bir siyahı beyaza boyasın. Devir doğal afetler devri. Artık dünyada ne inek kaldı, ne de petrol. Beyaza boyanmış siyah, elinde kırbaç, inek yerine tarla süren beni kırbaçlıyor. Reklamımız, son derece rahatsız edici ve kışkırtıcı mı?..

Gelecek tarih, hep bugün yazılır. Tarihi yazanlar da, bugünün acılarından yetişir. Sözde seçkin gazetelerin bile manşetlerine sıçramıştı: 'Yamyamlar ülkemizden defolun!' 'Uyuşturucu taciri yamyamlar' Ucuz kahramanlar ve yamyamlar; her şeyin bedeli o kadar ucuz olmasa. Düşünüyorum da, bazen...

Acı yiyelim acı konuşalım acı düşünelim...

DÜZELTİ

Geçen sayıda yayınlanan Sarper Özsan'ın Tiyatro Bildirisi'nde "Üç-beş nitelikli sanatçımızın yabancı ülkelerde ses getirici etkinliklerde bulunması ise ülkemizdeki sanatsal düzeyin gelişmişliğini göstermektedir." cümlesi **göstermez** olacaktır.

ÇİFTETELLİ

"Hiçbir klarnetin hayatı dolandırmadığına inanan kadına"

Ya intihardı sonumuz ya alacaktık darbuka
Kaygan gecelerde küfür kezzap
Kaygan gecelerde kasırga
Sönmez gül fidanım arzuların kireci
Çıktı yılan çukurundan
Artık her şey çiftetelli

Onun gözleri kınından zor çıkan hançer
Onun gözleri biçilmiş çimen kokusu
Tüm içtenliğimi döküyorum bulsun diye beni
Torbasında fasulye taşıyan bir çocuk duygusu
Artık aşklar da çiftetelli

İyi bir gözlük kullanmıyorum kar yağıyor gözlerime
Ağıdına geç kalıyor insanlar caddeler rahle
Büyüyor ödendikçe hayatın çatlayan yerleri
Artık hüzünler de çiftetelli

Dışındasın gözlerimde ıslanmış yağmurun
Buruşuk çarşaflar otel odaları
Gül yangını aşındı çitilemekten
Kırışık mektupların bölük pörçük uykuları
Artık aynalar da çiftetelli

Geçer arabalar ki o arabalar kan yakar
Yüzlerinden dökülür cinayetleri
Geçer bando mızıka boğazlanır içimde taylar
Yorumlar hayatı ucuz bar sandalyeleri
Artık ölümler de çiftetelli

M. İrfan BENLİ

İADE-İ İTİBAR

Adviye AZMAZ

A benim teyzem, ne işin var senin buralarda...
taa Ankara'dan gelip de ne demeye bu toprağa emek verirsin...
gidip deniz kenarında bir ev alsaydın da yan gelip yatsaydın ya...
a benim sayın hocam...
madem okumuş adamsın, bu çorak toprağı alacağına, yetişkin bir bahçe alsaydın ya...
a benim bacım...
bu yaştan sonra senden de benden de bir hayır gelmez gayri...
madem paran vardı, kıtır kıtır yeseydin ya...
atlayıp dünyayı gezseydin ya...
olmaz bu toprakta hiç bir şey, yorma kendini boşa.
Gelmedi bu tür yakınmaların, sokranmaların ardı arkası yıllarca.

Seksenli yılların hemen tamamını bu toprak parçası uğruna harcamıştım.
Demir çarık, demir asa misali.
Kuşanıvermiştim yıllarca içimde barındırdığım özlemimi.
Orman Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Sivil Toplum Kuruluşları...
kapı kapı dolaşmış, aşındırmadığım eşik bırakmamıştım.
Görevli, yetkili, kodaman, küçümen, uzman, amatör, odacı, çaycı...
kim varsa görüşmüştüm kendileriyle.
Ya bir karış toprak, ya bir tutam koru, bir orman, bir ormancık, bir ağaç kümesi...
ne koparsa paşa gönüllerinden, sümenlerinin altında uyuttukları yasalar ne diyorsa...
ona taliptim.
Mülkiyeti değildi istediğim.
Kira, ödünç, ariyeten... her ne ad konulacaksa razıydım.
Bakımına, bekçiliğine, birlikteliğimize idi talebim.
Bin dereden su getirdiler, getirttiler...
bir yığın kanunlar, kararnameler, yönetmelikler, kontratlar, koşullar, tapular, imzalar, ön ödemeler, özel ve / veya tüzel kişilik kanıtlamaları, ömür boyu taksitler...
ve demoklesin kılıcı gibi bir ihtar, üstelik cebinizde, çantanızda taşıyacaksınız: bizim dediklerimizi yaptın, yaptın, aksi halde...
Tüm bunlardan gayri, dillerine dolandığı halde, lafa dönüştürmeyi yiğitliklerine sığdıramadıkları, ama yüzlerinde, davranışlarında sergilemekten çekinmedikleri çizgiler...
o benim teyzem... yengem... bacım...
bu iş sana göre değil...
torunun toramanın yokmu senin...
masal bilmezmisin sen...
git onlara masal anlat...
toprak dediğin adam ister, erkek ister.
Çok diller dökmüş, ya da tam tersini uygulayıp, tek sözcüğümü bile esirgemiştim kendilerinden.
Ve sonra da yumulmuştum gazete ilanlarına.
Konumunu, topografik çizgilerini, ulaşım ve iletişim olanaklarını yeterli bulduğum bir ortamda yerleşik bir tarlaya yatırıvermiştim tüm birikintilerimi. Ödediğim paranın, gerçek ederinin onlarca katı olduğunu bile bile.
Yakın çevresindeki köylerde yaşayan vatandaşların sokranmaları da kısmen bu "safca" alımımdan kaynaklanıyordu belki de.

Beni destekleyen, haklılığımı gösteren bir tek varlık vardı: O beğenmedikleri toprak parçası.
İki yıl ses etmedi.
Birincisinde üzerindeki arpanın biçilmesini bekledi.
İkincisinde dinlendi, toparlandı, kendine geldi, beni tanıdı.
Üçüncü yılda fışkırtıverdi içindekilerini gökkubbenin altına...
fidancıklar, binbir tür çiçekler, birer sanat eseri adam boyu dikenler, tesbiler, köstiler, kertenkeleler, yeşilbaşlar ve bunların arasında saklambaç oynayan serçeler.
Dev aletlerle karnının deşilmemesine, içine beton ya da kimyasal üretik tepilmemesine duyduğu kıvancı haykırırcasına.
Mutluluğunu, içinde ne cevherler olduğunu sergilercesine.
Dördüncü yılda kendisine sunulan yardımı karşılıksız bırakmadı. Uzatılan ince uzun borulardan itiverdi derya gibi suyunu yeryüzüne.
Bahar kapıda, şurda ne kaldı.
Cemre 3 dedi mi başlar işine toprak dostum...
fidancık mı olur, ot mu olur, binbir tür çiçek, yüzbin tür yeşil, mor başlı dikenler, gevenler mi olur...
tesbiler, köstiler, kertenkeleler mi olur, solucanlar, yılanlar mı olur... ne barındırmışsa kış boyu bağrından, sunuverir güneşe.
Değerini, hakkını, sağlığını bulduğuna, görevini yerine getirmenin bilincine varmaya fırsat verildiğine,
iade-i itibarının gerçekleştiğine...
şükranlarını sunarcasına, karşılığını ödercesine.

Iade-i itibarı gerçekleşen ben de varım.
Hanımağalık, toprak ağalığı değildi derdim...
bazı ünlülere benzetir, onlarla kıyaslayıverir olmuştum kendimi.
Nasreddin Hoca'dan, Yunus Emre'den tutun da Sefil-

ler'deki, Cronin'in kitaplarındaki kahramanlara, günümüzün Hayrettin Karacası'na kadar.
Şimdilerde bir başkalarını ekliyorum bu ünlüler listesine.
İsviçre'de Karl Kasthofer, Hindistan'da Dutt Saklani, Amerika'da Andy Lipkis Kenya'da Kitui Kadınları ve daha niceleri...
Tam oniki ülkede dolaşmış, araştırmış, görmüş, dinlemiş, yaşamış ve bulduklarını toparlamış Christian Küchli, "Forests of Nope" adlı kitabında...
Ormanın varlığımızın temeli olduğunu, ağacın ihtişamını, toprak ananın gönlünün cömertliğini vurgulayan, bu değerlerin sürekliliğinin sağlanması için ömürler harcayan, olağanüstü çabalar gösteren, bu çabaları köstekleyen kişi ve olayları anlatmış teker teker. Tam ondört yıl harcamış araştırmalarını gerçekleştirip toparlamak için.
Özenmemek, gurur duymamak, ümit oluşturmamak elde değil.
Kendimi bu değerli insanlara benzetme cesaretim hoşgörüle...
çabalarımız farklı olsa da, toprak dostumla işbirliğimiz beklediğimiz sonuca ulaşamamış ise de, amaçta tam çakışıyoruz.
Ve belki de az ötesindeyiz.
Aldığım yer çırılçıplak olacak, bozkır olacak, boşkır olacak, onu ben giydirecek, ben donatacağım, doğal özelliklerinin gelişmesine fırsat yaratacağım... itibarının iadesini sağlayacağım...
demiştim.
Sözümden hiç sapmadım. Bu yıl, dokuzuncu yıl.
Kendimi bunca değerli kişi ve olaylarla kıyaslamam, Doğa ile dostluğu, Toprak Ana'ya saygıyı, bu herkese açık, onurlu, keyifli, sağlıklı, kutsal yolu neredeyse yarım asır önce benimsemiş olmamdan kaynaklanıyor.

"Görüyorsunuz ki hâlâ yaşıyoruz, üstelik dipdiriyiz, işte buradayız... iyisi mi, iyi düşünün..." diyerek başlamış bir yazısına, Avusturya'lı bir ünlü "yaşlı" kadın.
Birleşmiş Milletler Teşkilâtı da bu yaygın gelişmenin farkındaymış anlaşılan. 1999 yılını "Yaşlılar Yılı" ilân etmiş.
Bir takım sloganlar da bulunmuş... aktif yaşlanın, yaşlanmak pasif olmak için bir bahane değildir, sıfır yaşındaki de yaşlanır, yüzon yaşındaki de, tüm yaş grupları biribirlerinizle arayı açmayın, kenetlenin...
Şimdilerde tüm ülkeler, daha doğrusu Batı ve özellikle de Avrupa Birliği'ne giren ülkeler harıl harıl çalışıyorlar. Duyurunun ve sloganların gereğini yapmak, yapılmasına önayak olmak ve yıl boyunca etkinlikler gerçekleştirmek için. Düşkün yaşlılara yardım etmek, onları dirileştirmek için, diri olanlara iş, uğraş ve eğlence bulmak, özelliklerinden, deneyimlerinden yararlanmak için. Bilgisayar, internet, medya olanaklarından, karlı dağlarda kayak yapmalarına kadar geniş bir yelpazede pek çok modeller, projeler, programlar geliştiriyorlar. 1999 yılı boyunca yeralacak sayısı oldukça kabarık toplantılarında kimbilir daha neler geliştirilecektir. Her nekadar şimdilerde Ankara ortamında dolaşan, bazı yerlerde satışa sunulan "Yıl 2040 Yaşlılara Ölüm" başlıklı bir kitapta içler karartıcı örnekler veriliyorsa da.)

Dünya Sağlık Teşkilatı'nın rakamlarına göre, 2020 yılı itibariyle Dünya'da 1 000 milyon insan 60 ve daha üstündeki yaşlarda olacakmış ve bunlardan 700 milyonu gelişmekte olan ülkelerde bulunacakmış. Türkiye'mizin "gelişmekte olmak" sıfatından henüz kurtulamadığını iyi biliyoruz. Bu 700 milyonun önemli bir kesiminin ülkemizde yaşamakta olacağına değin ufak tefek göstergeler medyaya yansıdı.
Göstergeler ufak tefek ama içerikleri devasa.
Bir "yaşlı"lar ordusu var ki bizde...
sayı, sorun, özellik, yetenek ve deneyim yüklü.
Sağlıklarını, diriliklerini yitiren, yitirmeyen, yitirmemeye çaba gösteren, hem hiçbir şeyi olmayan, ele avuca bakan,
hem herşeyi olduğu halde, bir başka tür ele avuca bakan, yerinden kıpırdamayan, kapıcıdan başkası ile konuşmaya fırsatı olmayan,
konuşmaya, konuşmaya düşünmeyi unutan,
çaresizlikten kuran kurslarına kapaklanarak öte dünyaya hazırlandığını sanan ve hepten şaşkına dönen,
ağzını açtığı anda Doğa'dan, kır özleminden bahseden,
"çevre" sözcüğünü duyar duymaz çöp toplamakla kendisine düşeni yaptığını sanan, azçok parası, yeterli sağlığı, yığınla zamanı ve gövdeler dolusu istekleri olduğu halde bulunduğu daracık ortamdan kopamayan...
Özellikle kadınlar.
İşin en acı yanı, kopabilene de yollar tıkalı.
Orta "kır" kalmadı.
Doğa yitip gider.
Erozyon, kirlilik, tarım topraklarının "endüstriyel kalkınma" uğruna kurban edilmesi, tüketim çılgınlığı... eritiyor doğal varlıkları.
Kalanı da kapanın elinde kalıyor. Fabrikalar, sözde turistik tesisler, betonun ve kimyasalın Toprak Ana'nın kılcal damarlarına dek zerkedilmesi hızla artıyor. Kent sınırlarından kilometrelerce uzaklaşabilseniz bile, "işte gerçek kır, hiç el değmemiş, hiç sınır geçmemiş, hiç bir güç'ün gölgesi düşmemiş bir parça" deyebileceğiniz bir yer bulunamaz kolay kolay. En azından, ağasının davarlarını otlatan çobanın yardımcısı çomarın sesi çizer bu sınırı.

Tüm bu güçlükleri aşmaya bireysel çabalar yetmiyor. Birilerinden, bir yerlerden bir tür destek gerek.
"Ümit Ormanları" nın araştırıcısı Küchli 1984 yılında başlayıp 1997 yılında tamamladığı çalışması için -hemen hepsi kendi ülkesi İsviçre'den- onbeş ayrı kuruluştan destek almış. Şu veya bu şekilde yardımlarını gördüğü-çeşitli ülkelerden - kişilerin sayısı da elliyi buluyor..

Elalem sevabın, doğrunun, güzelin, yararlının adresini iyi biliyor.
Bizde resmi kuruluşlar kendi politikalarının peşinde.
STK'lar kendi amaç ve içeriklerinin üzerine yumulmuş.
Gönüllü dernekler yaşam savaşının üstesinden gelebilme çabasında.
Ülkemize, herhangi bir konuda, gönüllü hizmet vermenin gereği, önemi ve kutsallığı kavranamadı gitti.
Karşılığında ücret veya bir tür maddi yarar sağlanmayan hizmetin küçümsenme şansı çok yüksek.

Orman Bakanlığı'nın bir kitapçığı var, 1998 basımlı: Özel Ağaçlandırma Çalışmaları. Deniliyor ki birinci sayfasında: "... orman sahasını ve ağaç servetini çoğaltmak, toprak, su ve bitki arasındaki bozulan dengeyi kurmak, geliştirmek ve çevre değerlerini geliştirmek amacıyla kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılacak özel ağaçlandırmalar Bakanlığımızca teşvik edilmektedir."
1997 yılı sonunda gazetelere "Orman kurmak isteyenlere ücretsiz arazi" başlığıyla yansıyan haber şöyle devam etmektedir: "... 3 bin dönüme kadar alanların 99 yıllığına kiralanmasını öngören proje ile devlet; köy ve belediyelerce ücretsiz arazi verecek. Diğer kişi ve kuruluşlardan ise her 100 dönüm için yılda 1 ile 2 milyon lira arasında para alınacak."
1997 yılı, 13-22 Ekim günlerinde, Antalya'da XI. Dünya Ormancılık Kongresi düzenlendi. Tüm Dünya ülkelerinden binlerce kişi katıldı bu kongreye. Orman Bakanlığımızın, iyi veya kötü, kendisini Dünya sahnesine sergilediği muhteşem bir olaydı bu çaba. Yüzlerce konuda, yüzlerce sunular verildi, saatlerce tartışmalar yapıldı, ormancılık ayrıntılarında önde gelen ülkelerin zengin sergileri yer aldı. Katılımcılara sunulan yüzbinlerce dökümandan biri olan "Yeşile Çerçeve" adlı derginin Eylül-Ekim 1995 tarih ve 43 sayılı nüshasında "Türkiye'nin yarınlarını kucaklayacak ve ülkeyi bir baştan bir başa yeşile kavuşturacak, 'Milli Ağaçlandırma ve Erezyon Kontrolu Seferberlik Kanunu'...", "... yalnız konu sahiplerince ve ormancılar tarafından değil, milletimizin tümünü ilgilendiren bu kanun; bir noktada, yarınlarımızın teminatıdır," girişi ile aynen yer almıştır.
"Seferberlik" atalet kaldırır mı?
Çırılçıplak dağlar, tepeler, yamaçlar... kilometrelerce...dizi dizi... hepsi emek bekliyor, ilgi bekliyor, iş'lenmeyi bekliyor.
lade-i itibar bekliyor...
sayıları kimbilir kaçyüzbinleri ve hatta milyonları bulan, sağlıklı, diri, yetenekli, deneyimli, gençlik dolu "yaşlı" lar da...
ve bunlara her yıl katılan ve Devlete maliyetleri milyarları bulan "genç" emekliler de...
yani, un var, şeker var...
Doğa'nın da helvaya gereksinimi.
Resmi kuruluşlar, STK'lar, gönüllü dernekler (Orman Bakanlığı'nın, XI. Kongre sırasında dağıttığı bir yayında "Türkiye'de ormancılık, doğal yaşam ve çevre üzerine ulusal ya da uluslararası platformda faaliyet gösteren 55 hükümet dışı kuruluş vardır" denilmektedir,) kenetleniverseler...
güncele bağımlı gençler, işine bağımlı orta yaşlılar, "kaderine yenik" yaşlılar da bağımlılıklarını gevşetip "gerçek" ve "tüzel" kişiliklerinden yararlanarak sorunların bir ucundan tutuverseler...
çok şey başarılır, çok güçlükler aşılır.
Ve işte o zaman, "Ümit Ormanları" yazarının, "kalkınmış ülkeler" ile "kalkınmakta olan ülkeler" arasında gördüğü 150 yıllık fark erimeye başlar.

Bahar kapıda. Şurda ne kaldı.
Cemre 3 dedimi işbirliğine hazırlığını tamamlamıştır Doğa.
Marekete geçmenin, "harekette bereket vardır" sözünü doğrulamanın tam zamanı.
Herkes bir ağaç öpse yeter.
Çevre Bakanlığı İngilizce bir kitap yayınlamış: "Numan Attitude Toward Nature". Ağaç denilen muhteşem yaratığın tam gövdesinin ortasına konduracağınız sıcacık bir öpücük "attitude" değil de nedir.

UNUTMA TARİHİNİ YAZMAYI

Halı dokurken
Sevdalı kız nakış tiliflerini unuttu
tekrar söküp dokumak
zaman aldı
alnında ter tomurcuklandı
aşkını sevdasını
dişleri arasında sıktı
halıya ipe ilmeğe kızdı
sanki suçluymuş gibi
bana baktı!

Bilirim sevdayı-aşkı
Postacı, sevgilimden
mektup getirirken
dağların başında
kar eridiğini!...

Aşkını halıya ilmekle nakışla
tarihini yazmayı da unutma!

Saniye Mete AKKOYUN

KIRMIZI MÜREKKEP

Züleyha RENK

Edip Cansever, Şairin Seyir Defteri'ne "Başlangıç" adlı şiirle girer:

"Doğanın bana verdiği bu ödülden
Çıldırıp yitmemek için
İki insan gibi kaldım
Birbiriyle konuşan iki insan."

Anıl Meriçelli'nin daha önce yayınlanan **Mayıslara Açılan Kapı, Yüzün Bir Yalnızlıktır Yüzüme, İstanbul Gözlerimin Ucunda** adlı kitaplarından seçilmiş şiirleri içeren **Aşk Şiiri** adlı kitabını okuyoruz. Hemen her şiirde aşka ve sevgiye adanmış bir yüreğin dizeleriyle karşılaşıyorum.

Meriçelli'nin, "Güzelliğin Varılmayan Ülkesi" adlı bir ön yazısı da var kitapta. Orada, "Ben şiiri çok seviyorum. Onsekiz yaşımda da sevdim, ellisekiz yaşımda da. Şiir okuyunca, şiir yazınca mutlu oluyorum. Yaşadığımın farkına varıyorum. Şiire olan tutkum, şiire olan sevgim sözcüklerle anlatılamaz. Sözlere, sözcüklere sığmaz. Şiir benim için yaşamın ta kendisidir" diyor. Şairin şiirsiz olamayacağını açıklıyor üstteki sözler. Burada Railke'nin "Genç Şaire Mektuplar'ını anmadan olmaz. Rilke de, Sait Faik gibi yazmazsa çıldıracağından sözeder mektuplarının bir yerinde. (Meriçelli, Robert Kolej'de genç bir şair olarak ilk şiirlerini yazdı, yayınladı. O günden bugüne şiirin sevgisinde...)

Günün en yorgun saatlerinde
Gözlerindeki yangın gibidir

Anıl Meriçelli, Kitabına **Aşk Şiiri** adını vermiş, Aşk Şiirleri değil. Kitapta aynı adla dört şiir olmasına karşın ben de şairin "tek bir şiir" yazdığı duygusunu uyandırdı: Bir aşk, bir sevgi şiiri yazdığını söylemek istemiş olabilir, diye düşündüm.

Şiirini aşk ve sevgi üzerine kuran, etiğini ve estetiğini bu tema üzerinde geliştiren Meriçelli, "Yüzün Bir Yalnızlıktır Yüzümde", "Yağmur Islatır Ellerini" adlı iki bölümde toplamış şiirlerini. Birinci bölümde yer alan "Ezgi" adlı şiirin unutulmaz ilk dörtlüğünü buraya alıyorum:

"Buğulanmış sesini duyar gibiyim
Kumral çıplaklığında güzelliğinin
Günışığı gözlerin var yanıbaşımda
Aşkımız ve ayrılığımız için"

Ve ikinci bölümde yer alan "Irmağın Ötesi:"

"Gökyüzü geçiyor aramızdan
Ürkek bir güvercin kanadı aramızdan
Gökyüzünün sınırını çoğaltır gibi
Bir özlemi çoğaltıyoruz seninle
Adını yalnızlığa bile anmadan

Eski bir denizdi saçların
Aydınlık gölgesi aramızdan
Yabansı güzelliği ve ürkek sularıyla
Irmağın ötesini çoğaltıyoruz şimdi
Adını yalnızlığa bile anmadan".

Anıl Meriçelli'de şiir sevgisi kadar şair sevgisi de yüksek. İlhan Berk, Ülkü Tamer, Cemal Süreya "seçilmiş şiirler" arasında:

"Bu deniz onun denizi
Bu gökyüzü, o baktığı için mavi"
(İlhan Berk)

"Aşkın ve sevginin yağmuru bu
Güvercin seli gelincik yağmuru"
(Ülkü Tamer)

"Denizin denizle birleştiği yerde
Gecenin geceyle birleştiği yerde
'Yalnızlığın başkenti'nde bir adam"
(Cemal Süreya)

Anıl Meriçelli'nin şiirinde sözcük seçiminden dize yapısına, şiirin ve hatta kitabın tamamına kadar uzanan özenli bir işçiliği buluruz. Türkçe'ye sevgi ve saygısı derin bir şair. İçten, sahici bir yürekle yazıyor. Sonuçta şiir, insanın kendi damarından kan çekerek kâğıda taşıdığı bir dünya. Her harf, her sözcük, her dize "kırmızı mürekkep".

Meriçelli'nin seçme şiirlerinde bunu bir daha ve yeniden gördüm. Meriçelli değil miydi Emily Dickens'ına "kızkardeşim" diyen!

ŞİİR

Günün en yorgun saatlerinde
Şiir
Gözlerindeki ürperti gibidir

Gökyüzünün aynasıdır gözlerin
Günün en yorgun saatlerinde

Sünger avcılarının aradığı
Bulanık su diplerindeki
Kirli elleri kirli dudaklarıyla aradığı
Şiir

Irmağın kıyısındaki kent
Nasıl uyanırsa geceden
Geride kalan bakışlarınla
Mevsimleri mevsim yapan
Şiir

TOPLUMU DÖNÜŞTÜREN GÜÇ FELSEFİ BİLİNÇ

Ayhan VAROL

Felsefi Bilinç konulu bu yazıyı kısa tutmamdaki amaç kuramsal derinliğine inmeden algısal ve yaşamsal düzeyde ele alınabilirliğini kolaylaştırmak içindir. Bu nedenle tarihsel örnekleri çok olmasına karşın yalnızca iki örnekle yetindim.

Göz ağırısı nedeniyle göz doktoruna giden bir arkadaşımın doktorun sorularına verdiği yanıt hem güldürdü hem sevindirdi beni . Doktor gözle ilgili yakınmalarını sıralayan arkadaşımın son belirttiği yakınmayı anlayamadığını belirterek yineletmiş,"Bir de bazı çelişkileri göremiyorum."

Güldüm ve düşündüm...o halde arkadaş yanlış doktora gitmişti. Onun ya çabucak felsefe okumaya ya da bir felsefe doktoruna gitmesi gerekiyordu.

Sorunun özü burada aslında. Eleştirel ve sorgulayıcı bilinçten uzak, bütünüyle kendi seçeneklerinin dışında bir eğitimle yetiştirilen insanlarımız çelişkileri ayırt edemeyen göz sorunlarını ancak felsefeyle çözebilir. İnsanın belli başlı özelliklerinden olan "düşünmeyi" devinimsel kılan bir alan olarak felsefeden toplumsal bir fobiymiş gibi çekinmemizin, kaçınmamızın paradoksal görünen ancak paradoksal olmayan bu yanı ilginçtir. Düşünme tembelliği yaşarken ve bundan rahatsızlık duyarken düşünmeyi devinimsel kılan felsefeden de düşüncemizi (düşünmeye) zorladığı için kaçıyoruz. Buna neden felsefenin yaşamımızda düşünsel açıdan yaratacağı kolaylıkların ayırdına varamayışımızdır. Oysa felsefenin topluma ve insana etkisi hem doğrudan hem dolaylı olarak çok açık biçimde görülebilir. Söz konusu felsefi bilincin değiştirici ve dönüştürücü gücünü tarihsel olgularda da görebiliriz. Herakleitos (540-480) kendisine babadan kalan kralrahipliği hakkından vazgeçerek kardeşine bırakıyordu. Yine Tiran Melankomas'ı kentin mutlak hakimiyetinden vazgeçmeye ikna ederek tiranlık yerine demokrasinin gelmesine neden oluyordu. (1) Felsefi bilincin bireyde ve toplumdaki değiştirici-dönüştürücü etkisini Descartes'da uç noktada görüyoruz. Descartes'da bilim ve felsefe yöntemi, yöntem de kuşkuyu gerektirir. Bu bağlamda düşüncenin durmaksızın en hareketi anını yaşayabildiği Descartes yaniçağfelsefesinin "kurucusu" ve "babasıdır" (2)

Bir düşünce tarihinde ya da felsefe tarihine baktığımızda orada anlatılan felsefi bilincin tarihsel değiştirici-dönüştürücü gücüdür. Burada tarihin akışının, dönüşümünün süreçleri felsefi bilincin yarattığı etkidir. Karşımıza alabileceğimiz "en olumsuz felsefe akımı" diye adlandırabileceğimiz herhangi bir felsefe bile bu yaklaşımıyla aslında değiştirme çabasındadır. Dünyaya hiçbir zaman durgun bir gözle bakmayan felsefe, her zaman yerinden oynatmayı denedi onu. Bir başkalaştırma-değiştirme çabası hep oldu. Toplumsal bilincin ya da sosyalist bilincin (toplumsallığı aşan olarak sosyalistlik) arka planını felsefi bilinçle doldurabildiğimizde ne toplumsal bilincin ne de sosyalist bilincin işlevsel anlamda bir tamamlayıcılığı söz konusu olamaz.

Felsefi bilinç kavramına bir de kavramsal olarak bakmakta yarar var. Önce bilinç kavramına yöneldiğimizde bilincin zaten başlı başına bir güç olduğunu açıkça görürüz. Ancak bu kavramın edimsel olarak felsefeyle harmanlandığı noktaya döndüğümüzde sözkonusu gücün daha fazla arttığını görebiliriz. Kavram olarak bilinç: insanın kendisini, çevresini, dünyasını anlamasını sağlayan anlıksal (akli) süreçlerin toplamıdır. Bu toplamda süreçlerin değerlendirilebilmesini felsefi olarak ele almak gerekir, çünkü bu değerlendirmeyi yapabilecek biricik güçtür felsefe. Süreçlerin toplamı ile süreçlerin toplamını değerlendirerek anlamak farklı bir süreci daha gerektiriyor. Bu da bilincin felsefeyle harmanlanarak pekişmiş bir anlama gücü olarak ortaya çıkmasıdır. Bilincin göreli özelliğini felsefenin geneli kapsayan durumu işlevselleştirir.

Felsefe düşünmeyi, düşünme insanı eyleme yöneltti. Günümüzde de bu değişmiş değil. Her ne kadar günümüzde bazı felsefeciler, felsefeyi"beyin jimnastiğine"dönüştürmekte iseler de yine de felsefenin gerçek işlevini geçersiz kılmaya yetmez. Tam tersine gerçekte bu edimin haklılığı ıspatlanmakta.

Toplumun kendi karmaşıklığını ya da düzenini anlama ve çözme yetisini felsefi bilinç edinerek geliştirebiliriz. Toplumun ve bireyin evren düzeniyle uyum sağlama zorunluluğu olmasa bile felsefi bilinç bu alanda gerekli kılıyor kendini. En basit deyimle toplumun dönüşme ihtiyacı felsefi bilinçle daha iyi algılanır. Bir toplumun ya da insanların neden değişmesi gerektiği, nasıl değişmesi ve nereye evrilmesi gerektiği sorusuna felsefi bilinçle temelli yanıt bulmak olanaklı.

"Aristoteles ve Platon'u bilmeyen (anlamayan) devrimci olamaz." (Cengiz Gündoğdu) Toplumu dönüştürecek güç için bu savı bir kriter olarak alabiliriz. Aristoteles'i ve Platon'u bilmek ne demektir. Felsefi

bilinç burada bir zorunluluktur. "Herkesin Aristoteles'i ve Platon'u bilme zorunluluğu olur mu?" sorusu yanıltıcı bir sorudur. Bu noktada toplumu dönüştürmek için harekete geçenler önemlidir. Zorunluluk buradadır. Aristoteles ve Platon için belirtilen bu nokta kişisel değil, onların felsefi rollerini öneminden kaynaklı. Aristoteles ya da Platon, kişiliğinde barındırdıkları iki ayrı idealizmin (Aristoteles'in ontolojisi, astronomisi ve Platon'un idealar öğretisi-aksiomatik kabuller, hazır çözümler vb. idealizmin felsefesi...) düşünceler bağlamında yarattığı devinimidir önemli olan. Yukarıdaki sav aslında genel anlamıyla felsefi bilinç olgusundadır.

Afşar Timuçin "Düşünce Tarihi" adlı kitabında niçin Aristoteles ve Platon sorumuza açıklık gtiriyor. "Bilgi kuramı bakımından birbirine taban tabana karşıt bakış açıları geliştirmiş olan bu iki filozof, çözümleriyle olmasa bile sorunları ortaya koyuşlarıyla dizgeci düşüncenin kurucuları oldular, bununla da kalmayıp felsefenin insanı yüzyıllarca uğraştıracak temel sorunlarını belirlediler. Bu yüzden felsefe tarihi boyunca iki temel eğilim, birbirine karşı iki temel eğilim sürdü gitti. Bu eğilimlerden birinin başında Platon, öbürünün başında da Aristoteles, gerçekçi Aristoteles vardı. Onlardan sonraki felsefeler en genel çerçevede ya ülkücü ya da gerçekçi diye belirlenmiş, her filozof ya bu iki çizgiden birine yerleştirilmiş ya da bu iki çizgi arasında aldığı yere göre değerlendirilmiştir."(3)

Evren üzerinde toplumların evrilmesine, çalkantılarına, değişimine etki yapan bu düşüncelere, kaynaklık eden felsefi düşünüşün, edinildiği oranda bu topluma da yapacağı etkiyi görmezden gelebilir miyiz? Kaldı ki felsefi bilinç salt tarihsel felsefeyle ya da felsefe tarihiyle ilgili de değildir. Bu bilinç bize kendi toplumumuzun felsefesini anlamak ve onun üzerinde çözüm uğraşına yönelmemize neden olacaktır.

(1) Walter Kranz , Antik Felsefe, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1994,
(2) Macit Gökberk, Felsefe Tarihi, Remzi Kitapevi, İstanbul 1994
(3) Afşar Timuçin, Düşünce Tarihi, İnsancıl Yayınları 1997, İstanbul

Bir Meçhulün Güncesi
Jean Cocteau
Türkçesi: M. Yakupoğlu
"Yazarsam rahatsız ediyorum.
Film çevirirsem rahatsız ediyorum.
Resim yaparsam rahatsız ediyorum.
Ölümümden sonra da rahatsız edeceğim..."
*** SELYAYINCILIK**
Babıali Cad. 20/1 Cağaloğlu- İst. Tel. 511 10 05

BİR İM

Dükkan

Bir im düşer
Dağılır gider sularda
Karanlıktadır sesi,
Renklerin boyundadır hep ırmaklar
Gürül gürül ilkyazları akıtır
Dön bak
Sarılar
Allar
Toprakta ince-uzun sessizlik
Tomurcuklandı zaman.

Bir im düşer
Sokakların dilincedir sözcük
Başkaldırıdan çok
Sorgular yaşamı elleriyle,
Kan kızıl güllerle konuşur
Alanları takar yakasına,
Birinin kımıldamadığı
Ağır üçgenler kentinde
Yerleşik birimlerin anlağıdır
Kırılır ağrılar içinde.

Bir im düşer
Söz kalır
Savruk heceler içinde
Dünün çıplaklığıdır
Neyi giyinsem
Sesindi ürperdiğim
Bir boyutsuz aynadır tarih
Hep ölümün güncesinden söz eder,
Gizler sevdaların ırmağını
Aktın işte
Koyaklar çığlığınla beslendi
Bir gölgeyim
Bir ışığım ben
Acının canevinde duran
Bir im
Bir sesim ben.

Asım ÖZTÜRK

ORTAÇAĞ MÜZİĞİNİN TOPLUMSAL TEMELLERİ -VI

Aslı KAYHAN

III. III. IX - XIV. Yyüzyıl Kilise Müziği ve Dindışı Müziğin Gelişimi

VII. yüzyıl, tarih için çok önemli bir değişim süreci oluşturacak olan bir krallığı barındırır. Bu krallık yüzeysel görünümde tarihin olağan bir geçiş aşaması gibi görünse de alttan alta yerleştirdiği gelenekler modern çağların ilk adımları olacaktır. VII. yüzyıldan itibaren krallık yetkisinin dağılması, yeni bir toprak mülkiyeti biçiminin yerleşmeye başlaması Merovenj krallığının iyice yıpranmasına neden olmuştur. Merovenjler'in son günlerinde "tembel krallar" olarak adlandırılan dönem yer alır. Bu dönemin önemli özelliği kralların büyük toprak sahiplerine tümüyle boyun eğmesidir. Bu nedenle o dönem kralları yapılan siyasi çalışmalarda sembolik olarak yeralır ama hiçbir işlevsellik göstermezlerdi. Bu da onların tarihte "tembel krallar" olarak anılmalarına neden olmuştur. Bu öyle bir teslim oluştu ki sınırlardaki tüm kontluklar artık kendi büyük ordularını besliyor ve para basımını yapıyorlardı. Bundan sonra herşey büyük toprak sahibinin istemine bağlı olarak gelişecekti. Bu sistem alt sınıfsal yapıyı da değiştirmişti. Bu parçalı yapı üzerinde, VIII. yüzyılın ortalarında, Merovenj hanedanı yerini Karolenj hanedanına (752 - 888) bırakmıştır. Hanedanın ilk kralı olan Karl I zamanında önemli fetihler gerçekleştirilmiştir. Karl I'in yaptığı uzun savaşlar köyleri daha da zor bir duruma düşürmüştür. Bu sırada yargı gücü de büyük toprak sahibinin eline geçince feodallik tam anlamıyla kurulmuştur. Bu savaşlar esnasında ölen artçı güçlerin komutanı Roland, en eski fransız destanlarından olan dört bin dizelik *Chanson de Roland*'ın ana teması olmuştur[47].

Karl I bu askeri başarılarının yanı sıra sarayın kültürel ve sanatsal yaşamında da önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Zaten yaptığı fetihlerde de en büyük amacı bu ülke halklarını hıristiyan dininin çatısı altında birleştirmekti. Bu dönemde krallıkla papalık ilişkileri daha da yoğunlaşmıştır. Başlarda da belirttiğimiz gibi Ortaçağ'ın durağan toplum yapısında Karl I'in yaptığı atılımlar kendisine uygar toplumun ilk adımlarını atma imkanı vermiştir. Bu adımlar o döneme Karolenjiler Rönesans'ı adının verilmesini getirmiştir.

Bu dönem içinde siyasi çalışmaların geliştirilmesi için saray okulu açılmış, Eskiçağ'a ait kaynakların yeniden okunabilmesi için latince resmi dil ilan edilmiştir. Dini örgütlenmeye verilen önem dinsel müziğin gelişimi içinde önemli rol oynamıştır. Bu nedenle Karl I papa Gregorius'un çalışmalarına ayrı bir önem vermiştir. Bildiğimiz gibi papa Gregorius parçalı toplumsal yapıdaki farklı ilahi biçimlerini ve dinsel şarkı türlerini tek bir biçim altında birleştirmeye çalışmıştır. Bu birleştirme çabalarıyla oluşturulmaya çalışılan ruhsal dayanışma o dönem için önemli bir siyasi sorun halini almıştır. Zaten Karolenjler'in tüm siyasi çalışmaları Roma'ya yönelikti. Çünkü Roma'da papa ve imparatorun temsil ettiği büyük güç Karolenjler için de büyük önem taşıyordu ve ona tümüyle sahip olmak istiyorlardı. Bu nedenle Karl I de müziksel yapının *Gregorius şarkıları*'na göre düzenlenmesini ve diğer tüm şarkı türlerinin yasaklanmasını emretmiştir. Sanat çalışmaları arasında müziğe özel bir yer veren kral, manastır eğitimlerinin ilk aşamasından itibaren müziğin yeralmasına ayrı bir önem vermiştir. Bu nedenle Karl I'in modern konservatuarların ilk örneklerini oluşturduğu söylenebilir.

Eskiçağ kaynakları üzerine çalışmaları için saray okulunda topladığı kişiler arasında önemli isimler yeralır. Bunlardan İngiliz York'lu Alcuin anglosakson kültürünün yetkin bir temsilcisiydi. Bu nedenle saraydaki yoğun çalışmalar içerisinde kültür örgütlenmesinin baş kişisi olmuştur. "Onun birinci dereceden önem verdiği uğraş her alanda kendini gösteriyordu. Gerçek güzel sanatlar bakanı diyebileceğimiz Alcuin'in yardımıyla metinleri gözden geçirtti, örnek yayınlar hazırlattı ve eğitimi tekrar düzenledi. Yeni eğitim şeklinde müzik önemli bir yer tutacak ve bunu tüm Ortaçağ boyunca koruyacaktı"[48]. Alcuin'e göre müziksiz hiçbir bilim tam olamazdı. Alcuin'in kültür dünyasına en önemli katkılarından biri de Rabanus Maurus'u yetiştirmiş olmasıdır. Bu kişinin önemi de daha sonra yetiştireceği Johannes Scottus Eriugena'dan kaynaklanmaktadır. Eriugena Ortaçağ'da sapkınlık sayılan heptanrıcı görüşü hıristiyanlıkla ilgili çalışmalarında da kullanmıştır. Ona göre de felsefe, inancı geliştirmesi nedeniyle anlamlıdır. Yetiştiği İrlanda kiliseleri, Roma karşısında bağımsız tavırlar içinde olmasıyla bilinirler. Bu kiliselerde pagan felsefeleri özgürce okunur ve tartışılırdı. Buradan aldığı eğitimle Eriugena da Tanrı'yı İyi'nin yaratıcısı olarak görür ve hiçlik olan günahla hiçbir ilgisi olamayacağı savunur. Bu görüşler, skolastik dönemin ilk habercileridir. Bundan sonra skolastik düşünce papaz okullarının düşünce biçimi olarak oluşmaya başlar.

Karl I yaptığı bu önemli atılımlarla, siyasi alanda büyük değişimler yaratmasa da, ektiği kültür ve sanat tohumları yakın zamanlarda tüm bolluğuyla yeşerecektir.

IX. ve XI. yüzyıllar feodal sistemin doruğa ulaştığı dönemlerdir. Buna bağlı olarak daha karmaşıklaşan toplumsal yapı ve üretim biçimleri, Ortaçağ'ın uygarlaşma yolundaki en belirgin yıllarıdır. Çünkü iktisadi atılımlar, demirin tarımda kullanılmasıyla bu alanda başlayan gelişmeler, toplumsal yapıya da yansıyordu.

başlayan gelişmeler, toplumsal yapıya da yansıyordu. Özellikle X. yüzyıldan sonra daha da karmaşıklaşan üretim biçimleri ve ticaretin gelişmeye başlaması önemli adımlardı. Ticaretle birlikte yeniden ortaya çıkan kentler artık bambaşka bir yapısal özellik taşıyordu. Buralar sadece, ticari amaçlı yerleşim yerleri değil, yerleşik insanının kültürel ve sosyal yapısından başlayan farklılıklarla başlıbaşına kendine özgü yönetim sistemini de yaratan birimler haline gelmişlerdir. Feodalliğin de bu durum karşısında zayıflamaya başlaması serflik sistemini hemen hemen tümüyle tarihe karıştırmıştır.

Bu dönemlerde müzik tarihi açısından da yeni hareketlilikler başlar. Özellikle Karolenjler döneminde özgür müziğin ilk örnekleri oluşmaya başlarken, bu örnekler kilise müziğinin de yapısını etkiler.

Üç yüzyıllık reform hareketleri sırasında kilisede hakim olan *gregorius şarkıları ve leitouriga kuralları* müziği bozulmalara karşı koruyordu. Ancak bu koruma aynı zamanda müziğin gelişimlere kapalı ve tutucu bir dönem içine girmesine yol açmıştı. Bu nedenle *gregorius şarkıları* zaman içinde gelişen müzik hareketleri karşısında sınırlı bir geleneksel yapı içinde kalmıştır. Artık bu şarkılardan bazı gelenekler ve ufak halk şarkıları için melodiler kalacaktır.

Müziğin ilk özgür hareketleri yine *gregorius şarkıları* içinde bu müziğe eklenen yeni sözlerle ortaya çıkar. Bu türün adı *Tropus*'dur. *Tropus*'lar ilk olarak kilise müziklerine yeni sözlerin yazılmasıyla başlar. Bu türün yaratıcıları Fransa'da Saint-Gall manastırındaki keşişlerdir. Zaten bu manastırda o dönemin birçok müzikçi ve şairi vardı. Bu keşişlerden olan Notker o sıralarda bellekte kalıcılık konularına yönelmişti. Bu çalışmalar sırasında ezgilerin ve sözlerin uzun melodilerden ve fazla süslemeli karmaşık söz yapılarından dolayı akılda kalmadığını farketmiştir. Ayrıca eserlerdeki bu yapı söylemeyi de oldukça zorlaştırıyordu. Bu da eserlerin inanan halk tarafından benimsenmesinde büyük zorluklar yaratıyordu. Manastırda bulunan diğer keşişlerle birlikte bu sorunlardan yola çıkarak ilk *Tropus* örnekleri verilmiştir. Bu ilk örnekler önemli bir sanat değeri taşımasa da, gelecekte müzik tarihinin ölümsüz eserlerini yaratacak çalışmalardı. Buna örnek olarak kaynağını *Tropus*'ların oluşturduğu oratoryoları verebiliriz. Tümüyle Ortaçağ'a özgü olan *Tropus*'lar, daha sonra birçok dallara ayrılarak, özgün anlatımıyla dindışı müziğe de kaynak oluşturmuşlardır. *Tropus*'lar genelde söylenecekleri günlerin özelliklerine göre nesir ya da nazım biçiminde yazılırlardı. *Missa*'ların *Kyrie* ve *Gloria* bölümünde daha çok kullanılırlardı. *Tropus*'lardan önce *Sequence*'lar da aynı nedenlerle söyleme kolaylığı sağlamak amacıyla oluşturulmuş ilahilerdeki okuma bölümleriydi. *Sequence*'larda da her notaya bir hece gelecek şekilde düzenlemeler yapılmaktaydı. Ancak bu tür, *Tropus*'lar gibi daha sonra ilahilerin bir parçası olmaktan kurtulup, başlıbaşına bir akım olmamıştır.

Çalışmanın başlarında da belirtildiği gibi dine karşı olma anlamı taşımayan, kendine özgü din anlayışının ifadesi olan bu çalışmalar o dönemin edebiyat ve tiyatro sanatlarında da önemli bir etki yaratacaklardır. *Tropus*'lar daha çok ayinlerde dramatik temsillerde kullanılırdı. Daha sonra *Tropus*'ların bir kolu gelişerek, hıristiyan tiyatrolarını oluşturmuştur. Bu tiyatrolarda, müzik ve edebiyat içiçe geçerek hıristiyanlıkla bütünleşirdi. Bu sanat *Myster*'lerle doruğuna ulaşacaktır: *Myster*'ler İsa'nın yaşamını konu alan dinsel dramlardır. X. yüzyılda da *leitourgia* dramları *Tropus* literatürüne geçecek ve yine Saint- Gall manastırı keşişlerinin yarattığı dramlar kilisenin yüzyıllarca sürecek geleneği haline gelecektir.

Yine *Tropus*'ların diğer dalları halk şarkılarını ve XI. yüzyıl sonrasında tüm anlamıyla yetkinliğe ulaşacak olan *trouvère* sanatını yaratacaktır. *Tropus*'larda yer alan şiirsel dil daha sonra halk şarkılarının neşeli ve canlı bölümlerine kaymış ve fransız halk şarkıları bu kaynakla gelişmiştir. Bunlara kaynak olan *Tropus*'lar özellikle Benedicanus Domina *Tropus*'larıdır.

Bu dönemin ikinci büyük yaratısı çokseslilliktir *(polyphonie)*. Bu çokseslilik günümüzdeki biçimi kadar yetkin ve belirgin olan bir çokseslilik değildir. Ama bu müzik tarihi açısından çok önemli gelişmelerin ilk yapılanmalarıdır. Bu denemeler ilk olarak *organum* adı altında çıkar. Bu çalışmaları yapan ilk kişi ise daha önce felsefi görüşlerine kısaca değindiğimiz filozof Scottus Eriugena'dır. Aristoteles'den beri çokseslilik bir anlamda keşfedilmiştir. Aristoteles bir yandan erkeklerin bir yandan kadın ve çocukların aynı melodiyi söylemeleri halinde oktavın oluştuğunu belirtmiş ve bu oktava *"dioposan"* adını vermiştir. Bu isim daha sonra "herkes tarafından söylenen ezgi" anlamında da kullanılmıştır. Pythagoras da beş nota aralığını ve dörtlülerin ses uyumunu matematiksel olarak keşfetmiştir. İşte tüm bu çalışmalar çokseslliliğin ilk kaynakları olmuştur. Daha sonra XI. yüzyılda Guille D'Arezzo bu çalışmaları Eriugena'nın *organum* altındaki çalışmaları ile birleştirerek iki terimi ortaklaştırmıştır. *Organum*'lar doğaçlama olarak söylenir. *"Organum* gerçekte kontpuanın ilkel ve ilk biçimidir. Gelecekteki tüm çokseslilliklerin temelidir"[49]. Bu nedenle ses yani müzik özgürleşmeye başlar. Bu çalışmalar IX. - XII. yüzyıllar arasında belli bir ezgiye aynı ritmi taşıyan ikinci sesin eklenmesi şeklinde yapılmıştır. Zaten çokseslilik, IX. yüzyılda *gregorius şarkıları*'yla tüm gelişim yasalarını tamamlayan tekseliliğin yenilik arayışıyla doğmuştur. Sözlü ritm *gregorius şarkıları*'nda en yetkin biçimine ulaşmış ve tüm imkanlarını kullanmıştır. Bu ses çalışmalarından müzik tarihi için büyük önem taşıyan iki şey ortaya çıkar. Bunlardan biri iki farklı melodinin bütünleştirildiği *"contrepoint"* diğeri ise burada ses perdelerinde elde edilen uyum yani *"armonis"*dir.

İşte buradan çıkan sonuçta, özellikle *organum*'un müzik üzerine yapılan ilk cesur çalışma olduğu söylenebilir. Bu da modern müzik çağının yakınlaştığını duyurmaktadır.

Bu döneme ait en son yenilik ise, notalama teknikleri olan *"neuma"* işaretleridir. Bu yeniliğin arayış kay-

nağı ise müziğin yazılımı ve görselliği üzerine yapılan çalışmalardır. Bu döneme kadar yalnıca latin alfabetik notalama sistemi kullanılmaktaydı. Bu notalama sistemi, kitaplardan çıkarılmış bir harflendirme yöntemiydi. Yani her notaya bir latin alfabesi harfi karşılıklı. Do - C, Re - D, Mi - E ..... gibi. Ancak bu sistem ritmlerin gösteriminde yetersiz kalmaktaydı. Alfabe sistemi, günümüzde de kullanılan bir yöntemdir. Daha sonra eserlerin okunmasında kolaylık sağlama ve hafızada uzun süre kalması kaygılarından yola çıkılarak bir takım notalama teknikleri geliştirilmiştir. Bu çalışmalardan günümüz nota yazım biçimine dönüşecek olanı *"neuma"* işaretleri tekniğidir. Bu işaretleme yöntemi esnek ilkelere sahipti. Sesler, melodideki iniş ya da çıkışlara göre (,) *accent aigu* veya (,) *accent grave* ile belirlenirdi. Bu aksanlar daha sonra basitleşmeye başlayarak, yalnızca bir nokta olarak gösterilmeye başlanmıştır. Bu dönemlerde yazın alanında da kısaltmalara çok önem veriliyordu. Bu kısaltmaların özellikle daha çabuk yazabilme ve daha az kağıt kullanma amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. Daha sonra müzikte bu yaratı günümüz notalama tekniğine kadar gelişerek gelecektir.

Bu yüzyıllarda, çokseslilliğin gelişmesiyle birlikte halk kesimiyle saraydaki seçkin topluluk arasındaki müzik anlayışında belirgin farklılıklar doğmuştur. Bu anlayış farkının temelinde müziğin bir "keyif sanatı" olarak düşünülmesi ve bundan dolayı ancak seçkin insanların zevk alanına girdiği düşüncesi yatar. Aslında sorun ancak seçkin tabakanın gerçek müziği anlıyor olması değil, halkın gerçek bir müzik eğitimi almamış olmasıdır. Halkın müzik eğitiminin yeterli olmaması, onların müziği bir ses uyumu bütünlüğü içinde değil salt bir melodi olarak algılamasına neden olmuştur. Bu algılama ayrımı en belirgin olarak çoksesli müzik çalışmalarıyla birlikte müzikte bütünsel uyumun aranmasıyla başlamıştır.

Bu ayrımlaşma iki yüzyıl boyunca çoksesli müzik alanında yoğun çalışmalar yapılmasını ve bu alanın gelişimini bir ölçüde engellemiştir. Ancak XI. yüzyılda Guille d'Arezzo çalışmalarında yeniden çokseslilliği ele alacak ancak bu konunun anlaşılamayacağı kaygısıyla fazla ayrıntılı incelemeler yapmayacaktır. Aynı durum *tropus*'ların ve *"neuma"* tekniğinin gelişim süreci içinde geçerlidir. Konunun diğer bir yüzü ise o dönemdeki istila ve savaşların araştırmalara fazla olanak vermemesidir. X. yüzyılın sonlarına doğru kıyametin kopacağı yani dünyanın sonunun geldiği inancı hakim olmaya başlamıştır. Bunda yine, o yüzyıllarda meydana gelen büyük savaşların, barbar istilalarıyla iyice yıpranan imparatorlukların karamsarlığının büyük etkisi olmuştur. Bu inancın yarattığı kaygı, insanlarda aceleci bir yaratma çabası başlatmıştır. Bu da ilginç bir sanatsal hareketliliğe neden olmuştur. Büyük kiliselerin yapımı, mimaride roman tarzının çıkışı gibi..Yine o dönem papalığın başında yer alan Gerbert d'Aruillac'ın etkin bir müzisyen olması nedeniyle katedralinde, müzik çalışmalarına ayrı bir önem vermiş hatta ilk org yapımını da burada başlatmıştır. Bu çalışmalarda Guille d'Arezzo'nun önemini kısaca şöyle açıklayabiliriz.: "Ama kesin olan onun eldeki verileri bilgisiyle arıttığı ve onlara pratik, özümlenebilir bir biçim kattığıdır. Ve de 'solmizasyonu' yaratırken modern solfejin de temelini atmıştır"(50).

Sürecek

SONSUZLUK RÜYASI

Sonsuzluğu gördüm rüyamda
Tek başına gökkuşağı gibi
Boşlukta bekliyordum

Zaman güneşin kucağında
Bebeler gibi mutluydu
Renk cümbüşü içinde halk
Halka halka doldurup boşluğu
Bir yıldızdan bir yıldıza
Hünerli bir sorumlulukla
Bir gidip bir geliyordu

Ay yoktu
Tanınmıyordu

Geceye uyandım
İçim içime şiir oldu

Mustafa GÖKSOY

(47) Bkz. (38), Timuçin
(48) Bkz. (26), Chailley
(49) Bkz. (40), Vuillermoz
(50) Bkz. (26), Chailley

AŞK VE KISKANÇLIK

Buraya kimse gelmedi beyefendi
Ne bir kuş
dünyadan habersiz uçan
Ne bir erkek sinek
bir güneş ve ayışığı göründü
bir de rüzgar
biz gösterdik size sadakatımızı
açmadık onun kapısını

İşte bu çıplak ovada
Ne odunçuların balta sesleri
Ne de kurşun olup akan nehirin gürleyişi
Sessizlik... imgesizlik... düşsüzlük egemendi.

Her adımda çatırdıyan... bu kuru tahtalar. Güvelerle dolu... şu kara perde
...pamuklu döşek ve yorgan.
Nasıl bir düş yaratabilir insanda
Ben yıllardır buradayım beyefendi
Yıllardır... düşsüz
sessiz... imgesiz.
Bilmeden neye yaradığını şu özgürlüğün.

Kadınınız sizindir artık beyefendi
Sessiz... düşsüz... umutsuz bekliyor
Bir kedi olup parmaklarınızın arasına yayılmayı
Biliyor sonra
büyük bir sevinçle
sizin bedeninizden başka
hiç birşey istememeyi.

Sizde biliyorsunuz beyefendi
Çoğu kadın... kıskançlığı
Aşk diye algılar.

MÜZİK KAVRAMLARINA GİRİŞ (7)

Server ACİM

Müziği oluşturan temel kavramları hatırlarsak bunları: ritm, ses, sesin şiddeti (gürlük) olduğunu sanırım hatırlayacağız. Müziğin temel kavramları, basit gibi gözüken birkaç unsurla başlayıp, daha sonra bu basit kavramların içeriklerinin genişlemesiyle geniş bir platforma yayılmaktadır. Daha önceki yazılarımızdan birinde müzikte biçim kavramını açıklamaya çalıştığımızı hatırlayacaksınızdır. Yazılarımızın aralarında biryelerde zaman zaman çalgılardan söz ettiğimizi de hatırlayacaksınız. Bu yazımızı çalgıların tanıtımına ayırmayı düşündük.

Çoksesli müziğin, daha doğrusu müziğin tarihi ile birlikte başlayan ve gelişen çalgılar, günümüze ulaşana dek pek çok yapısal değişim geçirmişlerdir. Müzik çalgılarını kategorilere ayırarak tanıtmak daha doğru olur. Çalgıları kategorize ederek şöyle sıralayabiliriz: **1. Tuşlu çalgılar, 2. Telli çalgılar, 3. Tahta-nefesli çalgılar, 4. Bakır-nefesli çalgılar, 5. Vurmalı çalgılar.**

1. Tuşlu çalgılar: Bu çalgılar "klavye" adıyla da bilinen piyano, klavsen, org, celesta olarak bir grup altında toplanırlar. Bu çalgılar bir tuşa basılarak çalınırlar.

2. Telli çalgılar: Tellerin takılmış olduğu çalgı grubuna bu ad verilmiş olsa da bir ayrıntıyı belirtmekte fayda var. İngilizcede "strings" olarak anılan, ve dilimize "yaylı çalgılar" olarak yerleşmiş olan bu gruptaki çalgılara da tel takılmıştır, ancak bu çalgılar "yay" kullanılarak çalınır. Tellere yayın sürtülmesiyle ses elde edilen bu çalgılar "keman, viyola, viyolonsel ve kontrabas"lardan oluşur. Ses bölgeleri inceden kalına doğru sıralanmıştır. Yani keman daha ince, viyola orta, viyolonsel daha kalın, kontrabas daha da kalın ses bölgelerinde yer alır. Arp ve gitara tel takılmıştır ve bu çalgılar tellerin parmakla çekilmesi yoluyla çalınır. Yaylı çalgılar da bestecinin uygun gördüğü ve notada belirttiği yerlerde parmakla çalınabilirler. Bu çalgı tekniğine "pizzicato" adı verilir.

3. Tahta-nefesli çalgılar: Flüt, obua, klarinet ve fagot tahta-nefesli çalgılardır. Bu çalgılara tahta-nefesli çalgılar denilmesinin sebebi, hepsinin ağaç kökenli olmasıdır. Değişik türlerde ağaçlar, bu çalgıların üretiminde hammadde olarak kullanılırlar. Burada bir detayı belirtmekte fayda vardır. Flüt, günümüzde ağaçtan üretilmez. Ancak bu çalgı üretildiği yıllarda ağaç kökenli olduğu için bu gruba dahil edilmiştir. Tahta-nefesli çalgılara ingilizce "woodwinds" adı verilir.

4. Bakır-nefesli çalgılar: Bakır alaşımından üretilen bu çalgıları şöyle sıralayabiliriz: Trompet, trombon, korno, tuba. İngilizcesi "brass".

5. Vurmalı çalgılar: Timpani, grand cassa, cymbal, triangle (üçgen). Bu çalgılar orkestradaki ana vurmalı çalgılardır. Ancak bazı modern yapıtlarda Afrika, Latin Amerika kökenli bazı otantik vurma çalgıların yer aldığı görülür. İngilizce "percussions" olarak adlandırılırlar.

Tek müzik çalgısının yer aldığı konserlere "resital" adı verilir. Örneğin "keman resitali". Resitalde bu çalgıya genellikle piyano eşlik eder. Klasik Müzik edebiyatında tek bir çalgının duyulduğu formata **Solo** adı verilir. İki çalgının birlikte müzik yaptığı format "duo-ikili" adını alır. Üç farklı çalgının birlikte müzik yapması "trio-üçlü" olarak adlandırılır. Dört farklı çalgının müzik icrası ise "quartet-dörtlü" olarak adlandırılır. Yaylı çalgılar dörtlüsü (String Quartet), müzik edebiyatında en çok eser üretilen ve halen üretilmekte olan bir formattır. Bu tür, klasik dönemde yerini almaya başlamış; Haydn, Mozart ve Beethoven pek çok "yaylı dördül" yazmışlardır.

Beş farklı çalgı biraraya gelince "quintet-beşli", altı farklı çalgı "sextet-altılı", yedi farklı çalgı "septet-yedili", sekiz farklı çalgı "octet-sekizli", dokuz farklı çalgı "nonet-dokuzlu" adlarını alırlar . On kişiden yukarısı, oda orkestrasını oluşturur. Sonunda senfonik orkestraya ulaşırız.

Kendilerine "besteci" diyerek ortalarda dolaşan bir sürü adama duyurulur: **gerçek besteci**'nin yukarıda saydığımız çalgıların en kalın ve en ince seslerinin hangileri olduğunu yani register'ı, artı yukarıda saydığımız tüm çalgıların karakteristik özelliklerini de bilmeleri gerekir. Bu bilgiler, bilmeleri gerekenlerin sadece bir bölümüdür.

2 Mart 1999 günkü Milliyet gazetesinde Pop müziğideki beste tıkanıklığı, beşinci sayfada tartışıldı. Yazının bir bölümünde, eski şarkıların yeniden söylenmeye başlandığı konu edilmişti. Benim fikrime göre eski şarkıları "Nostalji" yutturmacasıyla söylemek son derece gereksiz bir çabadır. Nostalji, kişinin geçmişe duyduğu özlem olarak ifade ediliyorsa, geçmişi geri getiremediğimize göre artık olan olmuş, yıllar geride kalmıştır. Ayrıca o eski şarkılar yeniden söylendiğinde ilk söylendiği günün lezzetiyle söylenmemektedir. Çünkü bu şarkıları bugün söyleyenler, o şarkıların es-

kiden daha duru, yalın ve efendi bir üslup içerisinde söylendiğinden habersizdirler. Durum böyle olunca ortada olan şey, sadece o güzelim şarkıların katledilmesinden başka bir şey değildir.

Günümüzdeki beste kıtlığına gelince, insanın içinde yanan ses meşalesi ne zaman söner biliyormusunuz? Eğer tesadüfen güzel bir şarkının bestecisi iseniz ve artık o bestenizi aşıp aşamayacağınızdan emin değilseniz; tüm bilgilerinizle sadece bir şarkı bestelemişseniz, işte o zaman.

Şarkıcılar, eğer ortada bir şarkı olmasa neyi söyleceklerdi? O şarkıyı besteleyen insanı eğer siz topluma tanıtmaz iseniz, şarkıcıların donlarının rengi, değiştirdiği sevgili ya da araba, besteciden daha önemli ise, o zaman besteciler elbette küser. Besteci, insanların vefalı olmalarını bekler. Eğer bu beklentisi de gerçekleşmez ise, o zaman o adamdan bir daha hiçbir şey alamazsınız.

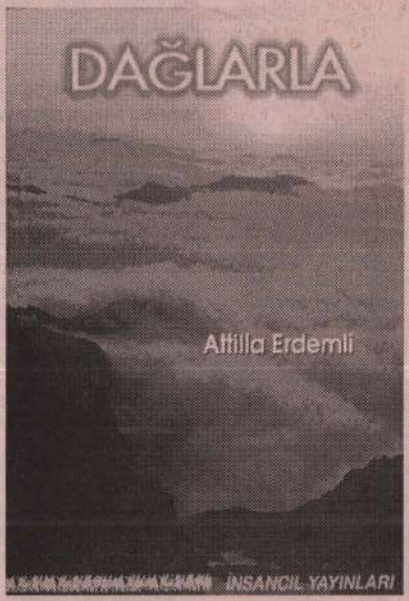

YAŞAMA GÖREVİNE ÇAĞRI

Doğadan koptuk. Doğaya gitmek özgün yaşamımıza ilişkin bir Yaşama Görevi.
Öyleyse haydi, Doğaya gidelim.

Ederi : 1.200.000 TL.

TÜRKÇE'NİN YAZIM EKSİKLİKLERİ II

Halidun ŞEN

Örnekler:

A. 1a.) İki ünlü-ses arasında.

Üçe ayrılırlar: İlerleyici, gerileyici ve yansızlışmış.

A. 1a. 2a.) Derilmeli sesçil olayı burada iki ünlü-sesin ya derinlik "profondeur", ya genişlik "largeur", ya açıklık "aperture", ya uzunluk "longeur" bağlılaşımlarının ya da nesnel niceliğinin "quantité objective" (kesinlikle öznel niceliğinin "quantité subjective" değil) ilerleyici benzeşimi "assimilition progressive" içinde gerçekleşir. Bu arada sözcüklerin sesçil evrimindeki bazı tamamlayıcı "complémentaire" özelliklerle, temel "pilier" özelliği unutmamak gerekir. "şu ara"-----> "şura" tezimi yöneten Louis Bazin bu örnekte (ve benzerlerinde) ön-ses düşmesi "aphérèse" olduğunu savunmuş (bu savunmasına tezimde yer verdim)[13] bense kaynaşma olduğunu savunmuştum. Sonuçta tezimi önünde savunduğum jürideki tüm jüri üyeleri, düşüncemin doğruluğunu Türkçe'nin sesçil özelliklerini de göz önüne alarak kabul etmişti. Louis Bazin'e göre urgulama neticesinde ses düşmesi söz konusu ediliyordu: "şú ará" daki vurgusuz "a" hemen ardından vurgulu bir ünlü-ses geldiğinde, çekirdek ünlüses("son vocalique virtuel" sonradan değil, önceden var-olan ünlü-ses diye-bilirim çok kaba hatlarıyla anlatmaya kalkarsam) olan vurgusuz "a" düşer der Louis Bazin: Bana göreyse: Uyarı: // // sözcüğün güçlü sınırı, // sözcüğün zayıf sınırı,: uzun ünlü-sesler, [ ] ses-bilgisel yazım.

// // şu // ara //		ses-bilimsel yazım
	şuara	yeniden sesçil yazım
1)	şuyara	iç-türeme özelliği "épenthèse"
2)	şuyıra	açıklık bağlılaşımı "corrélation" ilerleyici ünlü-ses uyumu özelliği
3)	şuyura	genişlik bağlılaşımı ilerleyici ünlüses uyumu özelliği
4)	şuura	üç uyuşmalı "affinité triple" kapalı "fermé" iki ünlü-ses arasındaki yarı-ünsüz-ses [y]nin silinme / düşme özelliği
5)	şu:ra	ünlü-sesler kaynaşma özelliği
6)	şura	uzun ünlü-seslerin gerileyici kısalma özelliği

[şura] ses-bilgisel yazım "bu-ara"----> "bura", "cuma ertesi"----> "cumartesi"vb... Bu örneklerde temel özellik ünlü-seslerin kaynaşma özelliğidir "fusion vocalique". Ama bu temel özellik kendinden önceki tamamlayıcı özellikler tarafından zorunlu olarak beslenir, hazırlanır, tamamlanır, Yukardaki tamamlayıcı özelliklerden ve temel özellikten dolayıdır ki ön-ses düşmesi düşüncesi kabul edilemez. Sesçil güc olarak bire karşı altıdır özelliklerin konumu. Yani bir "bilimsel" denilen karşıt tanığa, altı bilimsel yandaş tanık vardır ortada. Açıklarsam: "Vurgulamaya" karşı" 1, 2, 3, 4, 5, 6" sıralamasıyla yukarıda gösterdiğim, Türkçe'nin sesçil özellikleri, gerçeklikleri vardır. Örneğin Türkçe kökenli "şışman" sözcüğünün "şişman" oluşu [ı] ünlüsünün sesçil zayıflığının sonucudur. Macarca bunun en güzel örneğidir. Macarca'da ünlü-ses uyumu derinlik bağlılaşımında ayrıksı örnekleri oluşturan [i] ve [i:] ünlülerinin eski Macarca'da [ı] ve [ı:] ünlüleri olduğu savı, [ı] ve [ı:] ünlülerinin gerçekleşişlerindeki sesçil zayıflıklarına bağlanmaktadır (Macarca'da kısa ve uzun olmak üzere ondört ünlü-ses bulunmaktadır). Yukardaki örnek, bir dildeki sesçil özellik ve gerçekliklerin ne denli önemli olduğunu vurgulamak üzere verilmiştir. Hele ki söz konusu dil Türkçe gibi uyumlar "harmonisations", benzeşimler "assimilations", ayrılımlar "dissimilations", ayrılımlardan kaynaklanan uyumlar ve benzeşimler, uyumlar ve benzeşimler sonucunda oluşan ayrılımlar diliyse, sesçil özellik ve gerçeklikler düşünüldüğünden öte önem kazanır, çünkü bu durumda dil üzerindeki hemen hemen tüm dil-yetisi-bilimleri düzeylerindeki çalışmalar, ses-bilgisel düzeyde yapılan çalışmaların sağlıklılığı üzerine kurulma zorunluluğunu taşır. Aksi takdirde diğer düzeylerdeki çalışmalarda sağlıksız sonuçlara ulaşılır.

A. 1a. 2b.) Derilmeli donma sesçil olayı iki ünlüsesin ya derinlik, ya genişlik, ya açıklık, ya uzunluk-bağlılaşımlarının yada nesnel niceliğinin (öznel niceliğinin değil) gerileyici benzeşimi içinde gerçekleşir. "anne-anne"birleşik sözcük -----> "annane" kaynaşık sözcük:

// // anne // anne //		ses-bilimsel yazım
	anneanne	yeniden sesçil yazım
1)	anneyanne	iç-türeme özelliği
2)	annayanne	derinlik bağlılaşımı gerileyici ünlü-ses uyumu özelliği
3)	annaanne	silme 2 özelliği [14]
4)	anna:nne	ünlü-sesler kaynaşma özelliği [15]
5)	anna:ne	"géminé" denilen uzun ünsüz-sesler kısalma özelliği [16]

[anna:ne] ya da [annane] uzun ünlü-seslerin ilerle-

yici kısalma özelliği. Ayrıca konuşma dilinde bir de [anane] gerçekleşişi verdır. Burada söz konusu olan "géminé" dediğimiz uzun ünsüz-seslerin Türkçe'de kısalması sesçil olayı özelliğidir, yani "nn" -----> "n" olmaktadır [annane] -----> [anane] değişiminde. Bazı dilcilerimizi bu tür uzun ünsüz-sesleri iki ünsüz-sesmiş gibi açıklamaktadırlar. Dil-yetisi-bilimleri öğrenimi görmemiş olmanın getirdiği bir yanılgıdır bu. Çünkü dil-yetisi-bilimlerinde "géminé" denilen "ıı", "nn", "kk", "rr", "tt" vb. uzun ünsüz-sesler seslem sınırı ile bölünürler, bu bölünme bazı dilcilerimizi kandırmaktadır. Sonuç olarak "géminé" denilen uzun ünsüz-sesi iki ayrı ünsüz-sesmiş gibi kabul eden yanılgılı yorumlar ortaya çıkmaktadır. Seslem sınırı tarafından bölünen "géminé" denilen uzun ünsüz-seslerin birinci kısmı iç-patlamalı "implosive', ikinci kısmıysa dış-patlamalı "explosive" olarak bilinir dil-yetisi-bilimlerinde. "Géminé" denilen uzun ünsüz-sesleri, uzun ünsüz-seslerden ayıran özellik de budur. Yani seslem sınırıyla bölünmek. Uzun ünsüz-sesler için böyle bir bölünme söz konusu değildir. Tüm bunlar ses-yazarlarda tespit edilmiş ve dil-yetisi-bilimleri tarafından da kabul edilmiştir. Ancak uzun ünsüz-ses Türkçe'de yoktur. "Géminé" denilen uzun ünsüz-seslerse aktarma öğelerde vardır ve Türkçe bunları kısa ünsüz-sese çevirir sesçil özellikleri, gerçeklikleri nedeniyle. İşte bu nedenledir ki [annane] gerçekleşişindeki "géminé" denilen uzun ünsüz-ses "nn", kısa ünsüz-ses "n"ye dönüşür ve [anane] gerçekleşişi ortaya çıkar. Bu sözcüğün her üç sesçil gerçekleşişi Türkçe'nin sözlü dilinde yan yana mevcuttur. Yazı dilindeyse "anne-anne" birleşik sözcüğünün yanı sıra "annane" kaynaşık sözcüğüne de rastlamaktayız. Sözlü dilin yazılı dile etkisi, girişi konusunda ilginç bir örner. Ayrıca birleşik sözcük, kaynaşık sözcük karşıtlığını da vurgulayan açık bir örnek. Bu bağlamda oluşan "ne olacak" -----> "nolacak", "ne yapayım" -----> "napim" gibi örneklerdeki "nolacak" ve "napim" sözcükleri kaynaşık sözcüklerdir. Bu sözcükler yazı diline yansıdığında, sözü geçen sözcükleri ve de aynı bağlamdaki benzerlerini, yazı dilinde "n'olacak", "n'apim" biçiminde apostrofla ayırarak yazmak yapaydır, keyfidir, yanılgıdır, çünkü bu sözcükler kaynaşık sözcüklerdir, ayrılmazlıkları oluşmuştur artık. Türkçe'nin, sırasıyla, sesçil, ses-bilimsel, biçim-ses-bilimsel, biçim-bilimsel, biçim-tümce-bilimsel, tümce-bilimsel ve anlam-bilimsel düzeylerindeki gerçekliklerine, özelliklerine göre dil-bilimsel ve ses-bilgisel yönden kaynaşık sözcükler hiçbir biçimde ayrı yazılamazlar. Bu sözcüklerin, sözcük bütünlüklerini belirleyen (yani sınırlarını belirleyen) ses-bilimsel-bütünlükler düzenli ya da düzensiz olabilir. Örneğin "nolacak" düzenli-ses-bilimsel-bütünlükken, "napim" düzensiz-ses-bilimsel-bütünlüktür. Sözü yukarda edilen iki sözcüğün (ve de aynı bağlamdaki benzerlerinin) çözümlemelerine girmiyorum. Bu tür çözümlemelerin yeri tam anlamıyla bilimsel "makalelerdir", yoksa bu yazımın olduğu gibi, bilimsel yaygınlaştırma "vurgarisation scientifique" türü yazıların değil.

A. 1a. 2c.) derilmeli donma sesçil olayı, bu bağlamda, iki ünlü-sesin derinlik, genişlik, açıklık, uzunluk bağlılaşımlarının, nesnel niceliğinin (öznel nicelik söz konusu olamaz) ne ilerleyici, ne de gerileyici benzeşimi içinde olur. Burada ilerleyici ve gerileyici benzeşimin içinde bulunduğu bağlam tarafından yansızlaştırılması söz konusudur. Yani sesçil tanıtımda "étiquette phonétique" üç uyuşmalı "affinité triple" denilen ünlü-seslerden iki tanesinin (önden gelen ve onu izleyen) üç uyuşmalılığı Türkçe'de ilerleyici ve gerileyici ünlü-ses benzeşimlerini yansızlaştırır enötralize eder). Örneğin "baba-anne" birleşiksözcüğünün "babanne" ya da "babane" kaynaşık sözcüğüne dönüşmesi gibi.

Açıklama:

// // baba // anne //	ses-bilimsel yazım
babaanne	yeniden sesçil yazım
1) baba:nne	ünlü-sesler kaynaşma özelliği

2) baba:ne "géminé" denilen uzun ünsüz-sesler kısalma özelliği

[baba:ne] ya da [babane] uzun ünlü-seslerin ilerleyici kısalma özelliği. Sözlü dilde [babanne], [babanne] de mevcuttur. Yazıma yansımış olan biçimi genelde "babanne" ya da "babane" (az da olsa vardır). Örnekte görüldüğü gibi "baba" nın son "a" ünlü-sesi ile "anne"nin ilk "a" ünlü-sesi ilerleyici ve gerileyici benzeşimleri yansızlaştırarak kaynaşır ve kaynaşık sözcüğü oluşturan temel özelliğin bu bağlamda tamamlayıcı özelliklere gereksinimi olmadığını gösterir. Diğer bir deyişle yansızlaşma bağlamında ünlüsel "vocalique" ve uyumsal "harmonique" tamamlayıcı özellikler sıfıra "Ø" dönüşür, tek neden uyuşmalı ünlü-seslerin varlığıdır bu bağlamda. Türkçe'nin gözlemlediğim 93 sesçil özelliğinden bir-kaçını verdiğim bu yazımda vurgulamak istediğim konu özellikle, her bir temel özellikle, tamamlayıcı özellikler arasındaki ilişki(ler), ayrıca tamamlayıcı özellikler arasındaki ilişkiler (dış-yapı ilişkileri "relations exter-structurales" olarak adlandırdığım ilişkiler)[16] ve her temel özelliğin olduğu gibi her tamamlayıcı özelliğin de kendi içindeki ilişkileri (iç-yapı ilişkileri "relations inter-structurales" olarak adlandırdığım ilişkiler)[17] incelenmeden yapılan ya da yapılacak ses-bilgisi, ses-bilim, biçim-ses-bilim, biçim-ses-bilim, biçim-bilim dolayısıyla biçim-tümce-bilim, tümce-bilim, anlam-bilim, gösterge-bilim, toplum-dil-bilim vb. alanlarındaki çalışmaların sağlıklılığı daima şüphe götürecektir. Ancak sağlıklı dil-bilimsel (dil-yetisi-bilimlerinin diğer düzeyleri dahil olmak üzere) ve ses-bilgisel çalışmalara giden tek yol, dil-yetisi-bilimleri fakültelerinin ve yüksek-öğretim kurumlarının açılmasıdır. Neticesinde de dil-bilimci ve dil-yetisi-bilimlerinin diğer düzeylerin'de bilim adamlarının yetişmesidir. Üstüne basa basa söylemek, anlatmak istediğim masum günahlarımdan biri olan düşünce budur, başka bir-şey değil. Anımsatmakta yarar gördüğüm nokta: Sözcüklerin evrimini gösteren tablolarımda numaraladığım özel-

likler ses-bilgisel oluşturanlardır "composante phonétique", yoksa üretici ses-bilimin "phonologie générative" ses-bilimsel oluşturanları "composante phonologique" değil. Kavramların tamamen Prag akımının kavramlarıdır. Ancak bazen biçim (örneğin pratikliğinden dolayı) olarak diğer akımlardan, Türkçe'yi daha iyi inceleye-bilmek için yukardaki örneklerde olduğu gibi, alıntı yapıp Prag akımına uygulamaktır. Kısacası yöntemimde, kavramlar karışmadan, farklı akımlar arası evlilik(ler) oluşur.

A. 1b.) Bir ünsüz-ses ile bir ünlü-ses arasında, ünlü-ses benzeşiminin cinsine göre (ilerleyici, gerileyici, yansızlaşmış) üçe ayrılan derilmeli donma sesçil olayı:

A. 1b. 2a.) Burada derilmeli donma sesçil olayı, bir ünsüz-ses ile bir ünlü-sesin bulundukları sessil çevredeki iki ünlü-sesin ya derinlik, ya genişlik, ya açıklık, ya uzunluk bağlılaşımlarının ya da nesnel niceliğinin "quantité objective" (öznel niceliğinin "quantité subjective" değil) ilerleyici benzeşimleri içinde oluşması olayıdır. Yani hâkim olan ünlü-ses benzeşiminin cinsi (doğası) ilerleyici olanıdır. Örneğin "toplu idi" -----> "topluydu" (uyarı: ses-bilimsel yazımda "+" yalın (basit) biçim-birim "morphéme simple" bınırını belirler. Yalın biçim-birim kavramı dağılımcılardan "distributlionnaliste" alıntıdır). Uyarı: Salt özellikler bağlamı bölümünde "+" seslem sınırını belirler.

// // toplu // i + di // ses-bilimsel yazım

topluidi yeniden sesçil yazım
1) topluyidi iç-türeme özelliği
2) topluyıdı derinlik bağlılaşımı ilerleyici ünlü-ses uyumu özelliği
3) topluyıdı derinlik bağlılaşımı ilerleyici ünlü-ses uyumu özelliği
4) topluyudı genişlik bağlılaşımı ilerleyici ünlü-ses uyumu özelliği
5) topluyudu genişlik bağlılaşımı ilerleyici ünlü-ses uyumu özelliği
6) topluydu bağlamında kaynaşma 1. özelliği: [y] + [u] -----> [y] / + ---- +

[topluydu] ses-bilgisel yazım
Kaynaşma 1. özelliği: (-y-) + (-I-) ------> (-y-) / + ----- + [/I/ ünlü-üst-ses-biriminin "archiphonéme vocalique" kapalı ünlü-seslerinin arasında (uyuşumlu serbest değişkeler "variantes combinatoires libres") ilerleyici ve gerileyici bağlamda [i] uyuşumlu serbest değişkesi yoktur. Bu değişke ancak yansızlışmış bağlamında görülür (bak. A. 1b. 2c.).]: Yani "y" ünsüz-sesi "I" ünlü-üst-ses-birimin deişkeleriyle aynı seslemde kaynaşıyor. Ses düşmesi burada söz konusu olamaz bu özellik nedeniyle. Çükü kaynaşma 1. özelliği bu sessil çevrede o kadar güçlü ki"A. 1a. 2a"daki "şura" örneğnin 4 numaralı özelliğindeki (aynı sessil çevrede oluşan) silinme / düşme ("şuyura" ------> "şuura") özelliğni dahi yansızlaştırıyor Türkçe'de yukardaki sessil çevre bağlamında. Diğer örnekler: "Kötü idi" ------ > "kötüydü", "şarkı ile" ------> "şarkıyla" vb.

A. 1b. 2b.) Derilmeli donma sesçil olayı bir ünsüz-sesle bir ünlü-sesin bulundukları sessil çevredeki iki ünlü-sesin ya derinlik,ya genişlik, ya açıklık, ya uzunluk bağlılaşımlarının ya da nesnel niceliğinin "quantité objective" (öznel niceliğinin "quantité subjective" değil) gerileyici bezeşimleri içinde oluşması olayıdır. Burada hakim ayırıcı özellik ("ilerleyici" ve "yansızlaşma" bağlamlarından ayıran özellik anlamında) ünlüses benzeşiminin cinsinin (doğasının) gerileyiciliğidir. Örneğin:

// // bu // ile // ses-bilimsel yazım
buile yeniden sesçil yazım.
1) buyile iç-türeme özelliği
2) büyile derinlik bağlılaşımı gerileyici ünlüses uyumu özelliği
3) böyile Ünsel açıklık (ya da ünlü-ses açıklık) 4. özelliği(18). Bu özelliğin iç-yapı ilişkilerinde gerileyici ünsüz-ses, ünlü-ses benzeşimi özelliği görülür: [y] ünsüz-sesinin, [ü] ünlü-sesini yansızlaştırması açıklık bağlılaşımı gerileyici benzeşimi içinde olur. Bu benzeşim ünlü-sesler açıklık bağlılaşımı gerileyici ayrılım "dissimilation" özelliğine kaynak oluşturmaktadır bu bağlamda. [ö] ile [i] arasında.
4) böyüle genişlik bağlılaşımı ilerleyici ünlüses uyum özellliği
5) böyüle [e] -----> [e] / [ü] + ----- özelliği
6) böyle kaynaşma 1. özelliği: [y] + [ü] ------ > y / + ----- +

[böyle]
5 numaralı [e] ------> [e] / [ü] + ------- özelliğinin açıklaması: Bu sessil çevrede genişlik bağlılaşımı ünlü-ses uyumsuzluğu 1. (19) özelliği nedeniyle [e], [e] olarak kalır, yani [ö] olmaz, olamaz. Söz konusu sessil çevrede [e], [ü]ye de dönüşemez, çünkü bu dönüşmenin gerçekleşmesi için [e]nin önce [i]ye sonra [ü]ye dönüşmesi gerekir ki yukardaki sessil çevrede Türkçe'nin sesçil özelliklerine, gerçekliklerine aykırıdır bu dönüşümler: Önce açıklık bağlılaşımı ilerleyici ünlü-ses uyum özelliği, ardından gelmesi gereken genişlik bağlılaşımı ilerleyici ünlü-ses uyumu özelliği neticesinde oluşacak olan açıklık bağlılaşımı ünlü-ses değişimi [e] -------> [ü] diye bir özellik gerekir ki böyle bir özelliğin ne kendisi, ne de örneği vardır yerine ben kendisini ve örneğini bulamadım diyeceğim. Bulan olursa araştırmalarıma katkıda bulunacağından bana bu buluşunu iletmesini rica ediyorum, şimdiden çok teşekkürler. /A/ düz üst-ünlü-ses-birimin (bu bağlamda uyuşumlu serbest değişkeleri [a] ve [e]dir), /I/ yuvarlak üst-ünlü -ses- birime dönüşmemesi (bu bağlamda uyuşumlu serbeste değişkeleri [u] ve [ü]dür) özelliğini kanıtlayan bir örnek olarak "duba" sözcüğünü göstere-bilirim. Eğer Türkçe'de yukarda sözünü ettiğim özellik olmasaydı bu-gün İtalyanca "doga" sözcüğünden gelme "duba" sözcüğü yerine "dubu" sözcüğü olurdu Türkçe'de. Ama "dubu" diye bir sözcük yok Türkçe'de "duba" sözcüğü yerine. Yunanca

su kabı anlamına gelen "dokhê" sözcüğünden Latince'ye geçtiği düşünülen, vazo onlamına gelen "doga" sözcüğünün fıçı yapımında kullanılan tahta(lar) anlamını kazandığı (yani fıçıyı oluşturan tahta parçaları) İtalyanca'dan Türkçe'ye geçiş evreleri (sesçil) Türkçe'de düz /A/nın, yuvarlak /I/ olamama özelliğini kantılar niteliktedir:

// // doga //	ses-bilimsel yazım
doga	yeniden sesçil yazım
1) doba	[g] -----> [b] / [d+] ----- ünsüz-seslerin ilerleyici, bölümsel (kısmi), uzaktan (bitişik olmayan) söylemleme yerleri bezeşimi özelliği

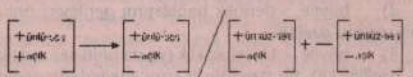

2) duba [o] -----> [u] / [d] + ----- [b] ünsüzses(ler) ünlü-ses açıklık benzeşimi özelliği:
diğer belirleyici özelliklere "traits pertinents" bu bağlamda gereksinme duyulmadığından sözlüğümde yer almamışlar. Saf patlamalı (kapantılı) "occlusif pur" dediğimiz ünsüz-seslerle [p], [b], [t], [d], damaksıllasmış (ince) [k], [g] ve art-damaksıl (kalını) [k], [g], kapalı denilen ünlü-seslerin [u], [ü], [ı], [i] oluşum yakınlıkları bu benzeşim özelliğini doğrumaktadır ya da doğrur ya da douğra-bilir; söz konusu sesçil gerçeklik dillere, içinde bulundukları bağlama, sessil çevreye vb. bağladır.

3) [a], ------> [a] / [u] + ------ basitleştirilmiş genel formül: / düz A / ------> / düz A // yuvarlak I / + ----- açık, düz ünlü-seslerin açıklık ve genişlik bağlılaşımlarında ilerleyici dönüşmeme özelliği.

[duba] bu sözcüğün sesçil evreleri (özellikle N° 2 ve 3) duba düz (dudaksıl olmayan) /A/nın, yuvarlak (dudaksıl) /I/ya dönüşme özelliği diye bir özelliğin Türkçe'de olmadığını gösteren güzel bir örnektir diye-bilirim. Yani, bu bağlamda [u]dan sonra [a], [a] olarak, [ü]den sonra [e], [e] olarak kalırlar, yuvarlaklaşmazlar, diğer bir deyişle dudaksıl olmazlar. Konuyu daha fazla dağıtmamak ve bilimsel yaygınlaştırma yazı türü içinde kalan-bilmek amacıyla bilimsel (dil-bilimsel) detaylara girmemeyi uygun gördüğümden yaptığım bu oldukça kısa ve kaba hatlı açıklamalarla yetiniyorum.

"şu ile" ------> "şöyle", "o ile" --------> "öyle" örnekleri de verile-bilir. Bu örneklerin konuşma dilinde [], [şö:le], [ö:le] gibi sesçil gerçekleşişleri silme / düşme 1. özelliği nedeniyle oluşur.

A. 1b. 2c./ derilmeli donma sesçil olayı "yansızlaşmış" bağlamında salt [y] ünsüz-sesi (yarı ünsüz-ses olarak da kabul edilmektedir) ile [i] kapılı, ince, düz ünlü-sesi arasında olur. Ancak bir önceki seslemde bulunan ünlü-ses (hâkim ünlü-ses) ince (damaksıl) ve düz olma koşulunu taşır yukardaki sesçil olayda. Bu bağlamda ince, düz açık çift ve / veya ince, düz, kapalı üç uyuşmalı iki ünlü-ses, bir önceki seslemin, sırasıyla, [e] ve [i] ünlü-sesleridir ve izleyen seslemin [i] ünlüsesi her türlü ilerleyici ünlü-ses benzeşimi özelliğini (açıklık bağlılaşımı dışında eğer bir önceki ünlü-ses [e] ise) yansızlaştırır.
Örnek: "iyi imiş" ------> "iyyimiş"

// // iyi // i + miş //	ses-bilimsel yazım
iyiimiş	yeniden sesçil yazım
1) iyiyimiş	iç-türeme özelliği
2) iyiymiş	kaynaşma 1. özelliği

[iyiymiş] ses-bilgisel yazım
Açıklama: Bir önceki ünlü-ses [e] ise izleyen [i] ünlüsesiyle çift uyuşmalıdır denilir; bir önceki ünlü-ses [i] ise izleyen [i] ünlü-sesiyle üç uyuşmalıdır denilir. Bu sessil çevrede [y] iç-türeme ile kaynaşma 1. özelliklerinin iç ve dış-yapı ilişkilerine girmeyi bilimsel yaygınlaştırma yazı türünde ele almayı uygun bulmadığımdan sözü edilen ilişkilere burada girmiyorum, ayrıca buna yerim de yok.

A. 1c.) Ünlü-ses (ince, düz, kapalı, kısa [i]) + ünsüzses (salt damaksıl [y]) kaynaşması ile oluşan derilmeli donma sesçil olayını "1a" ve "1b" de olduğu gibi ünlü-ses uyumunun cinsine (doğasına) göre üçe ayırmayı bu bağlamda yararlı görmediğimden böyle bir ayırıma gitmeyeceğim. Kaynaşık sözcükler ve karşıtı birleşik sözcükler dediğimiz düzenli-ses-bilimsel-bütünlük yada düzensiz-ses-bilimsel-bütünlüklerin dışında kalan, yine düzenli yada düzensiz-ses-bilimsel-bütünlükler olan sözcüklerin içinde oluşması nedeniyle yukardaki ayırım, içinde bulunduğumuz bağlamda, derilmeli kaynaşma sesçil olayı yönünden önemini yitiriyor, Çünkü bu bağlamda ünlüsel-benzeşimler "assimilations vocaliques" ünlü-ses uyumsal-benzeşimlerdir "assimilations harmoniques"; yani aralarındaki fark içinde bulunduğumuz bağlamda yansızlaşarak ünlüsel-benzeşim, ünlü-ses uyumsal-benzeşim karşıtlığını ortadan kaldırır (her ünlüsel-benzeşim, her bağlamda, ses-bilgisel alanın günümüz verilerine göre, ünlü-ses uyumsal-benzeşimi değildir). Yukarda sözü edilen ünlü-ses uyumsal-benzeşimleri içinde bulunduğumuz bağlamda diğer tamamlayıcı özelliklerin ünlü-ses uyumsal-benzeşimleri içinde bulunduğumuz bağlamda diğer tamamlayıcı özelliklerin oluşmasını sağlar. Bunlarda ünlü-ses kaynaşma özelliği ve kaynaşma 1. özelliğinin oluşa-bileceği sessil çevreyi hazırlarlar. Bu iki özellik, iki sessil öğe arasındaki derilmeli kaynaşma sesçil olayının temel özelliklerinden başka bir şey değildir. "Epeyce" ------> "epice":

// // epey + ce //	ses-bilimsel yazım
epeyce	yeniden sesçil yazım
1) epiyce	ünlüsel açıklık 1 özelliği[20]
2) epi:ce	kaynaşma 2 özelliği[21]: [i] + [y] ------> [i:] / + [+ ünsüz-ses] ----- +

[epi:ce] ya da [epice] uzun ünlü-seslerin (ilerleyici ya da gerileyici; bu bağlamda her ikisi de mümkün) kısalma özelliği (gerçekleştirene bağlı olmak üzere). Yukardaki örnekte de görüldüğü gibi her ünlüsel-benzeşim (1 numaralı özellik), her bağlamda ünlü-ses uyumsal-benzeşimi olamıyor. Buradaki işlevi tamamlayıcı özellik oluşudur ve temel özellik olan kaynaşma 2 özelliğinin işlevlik kazana-bileceği sesçil bağlamı (sessil çevreyi) oluşturuyor. Yani ünlüsel açıklık 1 özelliği olmasaydı, kaynaşma 2 özelliği işlevlik kazanamayacaktı. Kaynaşma 1 özelliği ile, kaynaşma 2 özelliğinin birleştikleri en önemli nokta, her iki özelliğin de aynı seslem içinde gerçekleşmesidir.

SÜRECEK

(13) Bak. (1) sayfa 386.
(14) Bak. (1) sayfa 293, 317den 320ye kadar, 323, 346dan 348e kadar, 350den 356ya kadar, 359dan 361e kadar, 367den 370e kadar, 373, 377den 379a kadar, 381, 387den 390a kadar, 408, 410.
(15) Bak. (1) sayfa 284, 316dan 320ye kadar, 323, 345, 347 ve 348, 351 ve 352, 354den 356ya kadar, 359dan 361e kadar, 369dan 371e kadar, 373, 377den 379a kadar, 381 ve 382, 386dan 390a kadar, 396, 398, 408, 409dan 411e kadar.
(16) Bak. (1) sayfa 53, 56, 210 ve 211, 218, 286, 368den 372ye kadar, 378, 387, 389, 394, 396, 408.
(16') Bak. (1) sayfa 405, 410.
(17) Bak. (1) sayfa 405, 407, 410.
(18) Bak. (1) sayfa 290, 393.
(19) Bak. (1) sayfa 41, 112 ve 113, 116 ve 117, 123, 135, 215, 281, 323, 394.
(20) Bak. (1) sayfa 13, 289, 300, 312den 314e, 320, 323, 345den 348e, 360, 377 ve 378, 388, 398, 411.
(21) Bak. (1) sayfa 88, 288 ve 289, 398 ve 399.

Düzeltme
İnsancil'in Mart 1999 sayısında yayınlanmış olan "Türkçe'nin Yazım Eksiklikleri" (birinci bölüm) yazımdaki dizgi hataları şunlardır.

Sayfa 43, sütun 1: UYARI bölümü hariç 2. paragraf 7. satır; **yanlış**: (-mi-7 soru son ekinin, doğru: (-mI-) soru son-ekinin.

Sayfa 43, sütun 2:
Satır 7, **yanlış**: birleşik sözcük-birim, **doğru**: birleşik sözlüksel-birim.
Satır 8, **yanlış**: B. Benveniste'in, **doğru**: É. Benveniste'in.
Satır 24, **yanlış**: ama bütünlük, **doğru**: ama bir bütünlük.
Satır 28, **yanlış**: bir dili, **doğru**: bir dil.
Satır 40, **yanlış**: réguière, **doğru**: régulière.
Son satır, **yanlış**: gösterecek, **doğru**: göstererek.

Sayfa 44, sütun 1:
Satır 9, **yanlış**: [-mI-] (7), **doğru:** (-mI-) (7).
Satır 9, **yanlış**: [mı], **doğru**: [mu].
Satır 20, **yanlış**: arasında, **doğru**: arasına.
Satır 32, **yanlış**: [-DA-], **doğru**, (-DA-),
Satır 34, **yanlış**: (ta) ve (te), **doğru**: [ta] ve [te].
Satır 38, **yanlış**: [-DA-], **doğru**: (-DA-).
Sütun 2:
Satır 1, **yanlış**: "de'énergie", **doğru**: d'énergie.

Sayfa 45, sütun 1:
Satır 19, 20, 21 deki-ses-bilimsel-bütünlükler bu bağlamda (bk. sözcük tanımım) tek başlarına; **bölümü 2. kez yazılmıştır**.
Satır 23, **yanlış**: (bütünlükler hariç), **doğru**: (bütünlükler hariç)).
Satır 24, **yanlış**: değişmez bir biçimde bağımsız-ses-bilimsel-bütünlüklerden oluşan, **doğru**: değişmez bir biçimde bağımsız-ses-bilimsel-bütünlük olan ve bu bütünlüğü izleyen (bitişik) bağımlı, yarı-bağımlı, yansız-ses-bilimsel-bütünlüklerden oluşan.
Satır 49, 50, **yanlış**: (derilmeli "avec contraction" kaynaşık (12)), **doğru**: (derilmeli "avec contraction" ve derilmesiz "sans contraction" kaynaşık (12).

Sayfa 26, sütun 2:
Son satır, **Yanlış**: sayfa 392 den, **doğru**: sayfa 382 den.

UMUT

Görüldülü mektuplar taşıyor
Kalemin yüreğime.
Gözlerin eski çağlardan kalma
eldeğmemiş bir sevgiliyi anlatıyor.
Uzak diyarlarda tanışmışsın onunla
O da böyle anlatmıştı seni bana.
O zamanda
koptu kopacak ipin ucundaymış yaşam.
Herşey aynı
inançlı sevgiler dimdik ayakta.
Utkum erdiği gün yarına
Ayrılık son bulacak insanda

İzzet TOKUR

GÜNLER / KİTAPLAR / DERGİLER

Ruşen HAKKI

BİR KONDUDA DOKUZ CAN
(1 Şubat Pazartesi)

Sabahın sekizinde evden çıktığımda, soğuğu ta iliklerimde hissettim. Bir süre sonra da soğuktan gözlerim sulandı, burnum akmaya başladı... **Yusuf Usta**'ya uğradım. Çorbamı içerken tanıdıklardan biri, "Yazık oldu adama" diye söylendi. Kime yazık olduğunu sordum, "Barış Manço"ya" dedi.

Barış Manço ölmüş...

Gazeteye doğru yürürken, kiminle selamlaşsam, ilk sözleri **Barış Manço** oldu... Gazeteye geldiğimde de, "Duydun mu, **Barış Manço** ölmüş" dediler. "Duydum" dedim... Çayım geldi, bir sigara yaktım, **Cumhuriyet**'e göz atarken, bir habere çakılıp kaldım... İstanbul Esenyurt'ta tek odalı bir gecekondu, dokuz kişilik bir ailenin mezarı olmuş...

Donup kaldım, Aklım durdu. Elimi çay bardağına uzatamadım. Gözlerim karşı duvarda, dalıp gittim... Bir arkadaş el salladı, "Burada mısın, nerelere" gittin?" diye sordu.

"Esenyurt'tayım" diyemedim...

Esenyurt'ta konduların çatıları kar tutmuştu. Ayaz, insanın yüzünü ve ellerini ısırıyordu. Geceleyin konduda ölenler, sabahleyin sağlık ocağına taşınmış, üzerlerine eski battaniyeler örtülmüştü... İnsanlar ayazdan korunabilmek için, sağlık ocağının duvarına sığınmıştı... Gazeteciler soru sorup fotoğraf çekiyorlardı. Üşüyen ellerini apışarasında ısıtmaya çalışan biri, "Çekin kardeş, fotoğrafımızı çekin. Biz zaten fotoğrafız. Bizim hayatımız olmuş fotoğraf" diyordu...

Fotoğraf...

Baba **Ali Erce** 44 yaşında. İnşaat işçisi. Mevsimi geldiğinde inşaatlarda demir büküyor. Eşi **Hilmiye** de aynı yaşta. 20 yıl önce Sinop'un bir köyünden İstanbul'a göç etmişler. Yoksulluk çekmişler, Düşünememişler, "Nasıl bakarız, nasıl büyütürüz" dememişler, "Canı veren rızkını da verir" deyip yoksulluklarına yedi çocuğu da ortak etmişler... Çocuklardan en büyüğü 17 yaşında, en küçüğü kırk günlükmüş...

Sabahleyin ölü bulunduklarında, üzerlerinde gecelik ve pijama değil de günlük giysileri varmış... Gazeteciler, bunun nedenini pek merak etmişler! Sonra da aldıkları yanıtı pek çarpıcı bulmuşlar! şöyle demiş konduculardan biri:

"Tependeki gecekondu damıysa, sırtın da taşdaysa, gecelikle yatılmaz. Gerekirse parkanı giyer uyusun. Tabii varsa..."

Bir merak da şu: Nasıl olmuş da bu dokuz can bir gecede cansız kalmış? **Ali Erce**'nin dayı oğlu acısını, öfkesini savuruyor Esenyurt'un ayazına: "Bu olay kardeşim" diyor, "yoksulluktan doğan bir olaydır. Ne mi oldu. Bu dokuz kişi gece uykusunda kömürden zehirlendi. Nasıl kömürden mi? İthal kömürden. Bir torbası 500 bin lira olan kömürden. Üzeri sulanan kömürden. Yani garibanın kömüründen zehirlendiler. Şimdi anladınız mı? Burası Türkiye... Hayat pahalı, ölüm ucuz. Bir gece yatarsın, sabaha bir bakarsın ölmüşsün..."

Söylenecek başka ne var?

Yazılacak ne var? Dahası, ben bu yazıyı niye yazdım? Ben yazdım diye devlet "sosyal" mı olacak; gecekondu sorununa çözüm mü bulunacak; insanlar insana yakışan evlere mi kavuşacaklar; varsılla yoksulun arasındaki uçurum mu kapanacak?

Değil elbette...

Emekçi, kendi partisine değil de düzenin partisine oy verdikçe, onları iktidar yaptıkça bu adaletsizlik sürüp gidecek...

Ama ben gene de yazayım dedim. İçimden öyle geldi. Tek odalı bir gecekonduda garibanın kömürüyle ölüp giden bu dokuz can, çok geçmeden unutulup gidecek, ne ki Barış Manço uzun yıllar unutulmayacak... Ben istedim ki, bu dokuz can da hiç olmazsa benim günlüğümde yaşasın. Belki günün birinde bu insanların hikâyesini de yazarım...

ÖZGÜR ÜNİVERSİTE
(6 Şubat Cumartesi)

Üç gün önce **Cengiz Gündoğdu** telefon etmiş, "Cumartesi günü İzmit'teyim" demişti. **Gündoğdu,** İzmit'teki Özgür Üniversite'de cumartesi günleri felsefe dersi verecekmiş. Cengiz'e "Erken gel, biraz sohbet ederiz" diyecektim, unuttum ve bu unutkanlık yüzünden daha sonra **Cengiz**'e telefonla ulaşamadım!

Neden mi?

"Çarkıfelek" ile "Turnike" yüzünden...

Birbiriyle "reyting" uğruna kapışan bu iki ünlü (!) program, milletin feleğini şaşırttı!

Bir telefon et, eğer düşürebilirsen, adını adresini yazdır, sonra otur televizyonun başına, telefon bekle. Eğer şansın yaver gitmişse yarışmacı ol; buzdolabı, televizyon, takı, yatak yorgan, tencere tava kazan... otomobil sahibi ol, milyarları cebine indir...

Millet 24 saat telefonun başından kalkmazsa ne olur? Elbette telefonlar kilitlenir ve senin haberleşme özgürlüğünün içine edilir... Öfkelenirsin, söver sayarsın, ama kimin umurunda? Her türlü dizboyu rezalette, haberleşme özgürlüğünün adı mı olur?

Cengiz Gündoğdu, saat 16'da Özgür Üniversite'de olacağını söylemişti. Ben yarım saat önce gittim. Belediye Çarşı İşhanı'nın üçüncü katında, kapısında "Türkiye ve Ortadoğu Forumu Vakfı Özgür Üniversite" tabelası bulunan salonda beş kişi vardı. **Cengiz Gündoğdu**'nun daha gelmediğini, dersin saat 17'de başlayacağını söylediler. "Sonra gelirim" dedim, ama **Yusuf Ziya Demirer** bırakmadı, "Yan tarafta büromuz var, çay içip sohbet ederiz" dedi.

Özgür Üniversite, İzmit'te 1998'in Kasım ayında eğitime başlamış ve haftanın üç günü ders varmış. Salonun ve büronun giderlerini karşılayabilmek için öğrencilerden ayda bir milyon lira alınıyormuş. Çoğunluğunu üniversiteli gençlerin oluşturduğu öğrenciler arasında bir emekli memurla serbest meslek sahibi kişiler de varmış...

Yusuf Ziya'ya "**Cengiz Gündoğdu** burayı biliyor mu?" diye sordum." "Bilmiyor, ama İstanbul'dan **Memnune Tunç** ile birlikte gelecekler" dedi... ve geldiklerinde Cengiz Gündoğdu'nun ilk sözü, "Yolda korkunç bir kaza vardı, o yüzden biraz geciktik" oydu...

Bir sınıfta ilk kez dinliyordum **Cengiz Gündoğdu**'yu. **Cengiz**'in öğretmenliği de güzeldi. **Dersten sonra**, "Senin öğrencin olmak isterdim" dedim. **Cengiz**'i öğrenciler de sevmişti.

Cengiz'e "**Adalı**'ya gidip iki tek atalım" dedim. "İyi olur" dedi. Bize **Memnune Tunç**, **Mahir İrfan Behli** ve **Yusuf Ziya** da katıldı. **Adalı**'da hemen hemen boş masa yok gibiydi. Çünkü Cine- 5, Gençlerbirliği - Fenerbahçe maçını veriyordu.

Cengiz'e, "Ben seni dün gece de dinledim" dedim. Hayretle "Nerede?" diye sordu. "Rüyamda" dedim... Rüyamda, **Cengiz** bir yerde gene felsefe dersi veriyordu ve öğrencilerine, "Konuşmamı bölüp bana soru sorabilirsiniz" diyordu. Derken, biri ipe sapa gelmez sorular sormaya başlayınca, "Şimdi **Cengiz** patlar" diye geçirmiştim içimden, ne ki **Cengiz** gülüyordu... Rüyamı anlattıktan sonra Cengiz'e, "Gülmek de patlamaktır değil mi?" dedim. Gülümseyerek başını salladı...

Cengiz Gündoğdu, **İnsancıl**'daki (Şubat 1999) "Yıldız Güncesi'nin bir yerinde (19 Aralık Cumartesi) şöyle diyordu:

"Ankara'ya cumartesi sabahı 7.30'da indik. Özgen Seçkin, bizi doğruca evine götürdü. Ben böyle sabah sabah evlere gitmeye çekinirim... hele tatil günlerinde... Ama Özgen Seçkin'in eşi Zerrin Hanım'ın gülümser yüzü... yetkin konukseverliği çekingenliğimi kısa sürede giderdi.

Kahvaltıda peynirleri, zeytinleri, reçelleri gövdeme indirirken Ruşen Hakkı'yı düşündüm... kıs kıs güldüm. Hele akşamki sofra... yemekler... mezeler... rakı... arkadaşlar..."

VEDA YERİNE

Bu kenti seviyorum
Susuyorum
Su oluvermiyor
Açılsam
(Yatılı bir ses tutkusuyla yaklaşıp,
daha konuşmadan, bakmadan terslenen
sıfır saç tıraşlı küskünlüklerim)
Sesini içsem
Sızarım

Soluyorum
Soluğumu kesmeye ant içiyor
O değilden göstersem acımı
Bunalıyor
(Bildik caddelerini yürüyorum;
Ayazını, çıplaklığını, bırakılmışlığını
Özlemesini birilerini-birşeyleri buradan)
Gitsem, kurtulsa
Nereye?

Umut ÇETİN

Cengiz Gündoğdu'ya bu yazıyı anımsatıp, "Arkadaş sen kıvırıyorsun" dedim. "Neden?" diye sordu. Şöyle dedim: "Peynirlerin, zeytinlerin, reçellerin cinsini yazmamışsın... Rakı tamam. Ama yemeklerin, mezelerin, arkadaşların adı da yok... sen benim yazılarımdan neler yiyip içtiğimi, kimlerle birlikte olduğumu öğreniyorsun. Peki, ben niye öğrenmeyeyim? Bundan sonra detay istiyorum. Kıvırmak yok..."

Fenerbahçe, Gençlerbirliği'ni 3 - 0 yendi, **Adalı**'daki Fenerbahçeliler göbek attı... Saat 20'ye doğru kalktık, Cengiz'i İstanbul'a yolcu ettik...

DEĞİRMENDERE'DE ŞİİR

(20 Şubat Cumartesi)

Kocaeli'nin en güzel beldelerinden biri olan ve "Körfezin İncisi" olarak ünlenen Değirmendere'de belediyenin geçen yıllarda başlattığı ve geçen yıl ara verdiği "Değirmendere Şiir Akşamları" bugün yeniden başladı.

Belde Sanatevi'nde **Vacit Çelik**'in "Yüzler" adlı dia gösterisiyle başlayan günün konuk şairleri **İhsan Topçu** ile **Ayten Mutlu**'ydu. Güne, şair adayları da kendi şiirleriyle katkıda bulundular. **Vacit Çelik**, belediye adına, şiir okuyan her gence **Ayten Mutlu**'nun "Çocuk ve Akşam" adlı son kitabını armağan etti.

DANİMARKA VE AVRUPA'DA IRKÇILIK

Hüseyin DUYGU

Her ülke kendi ülkesine turist çekmek için çeşitli araçlardan yararlanır. Türkiye'yi turistlere tanıtmayı hedefleyen video filmlerinde masmavi deniz, pırıl pırıl güneş, lezzetli yemekler öne çıkar. Kuzey Kutbu'na çok yakın olan Danimarka'da deniz masmavi olsa da güneş ışınları pırıl pırıl değildir. Güneş özellikle kış mevsiminde kendisini nerdeyse hiç göstermez. Bundan dolayı Danimarka turistleri kendi ülkesine çekmek için dünyaca ünlü masal yazarı H. C. Andersen'i, bir efsaneyi anlatan deniz kızını ya da ördeklere bile yardım eden polisini öne çıkarır. Kopenhag'ı tanıtan post kartlarının çoğunun üstünde "Wonderful Copenhagen" yazar.

Turistlere böyle tanıtılmaya çalışılan Danimarka'nın gerçeği tam böyle değil. Avrupa Komisyonu'nun yeni açıkladığı Danimarka raporu, ırkçılığın Danimarka'da tehlikeli boyutlara ulaştığını gösteriyor. Kimi Danimarka polis karakollarında yabancıların dövüldüğü, Afrikalı zenci bir turiste Danimarka polisinin işkence ettiği, ayrımcılığa yol açan politik sinyalin sosyal demokrat iç işleri bakanının uygulamalarından kaynaklandığı raporda uzun uzun anlatılıyor.

Irkçı saldırıların iyice tırmanması, göçmen kökenli insanların sokakta dövülmesi, işyerlerinin kundaklanması, evlerinin yakılması artık Avrupa ülkelerinde günlük olaylar arasında yer alıyor. Irkçılık Avrupa'da örgütlü bir biçimde kol geziyor. Sistamatik ve kanıt bırakılmadan yapılan saldırıların sokak serserilerinden ya da birkaç dazlaktan kaynaklanmadığı apaçık ortada.

Bir yandan ırkçılığa ve yabancı düşmanlığına karşı yasalar çıkarıp, ırkçılığa ve ayrımcılığa karşı mücadele veren örgütlere mali yardım veren Avrupa Birliği ülkeleri, öte yandan Nazilerin de örgütlenmesine yasal ve maddi olanak sağlıyorlar. Danimarka'da Naziler örgütlü. Yerel radyoları, gazeteleri var. Üstelik Danimarkalı Naziler (DNSB), Kopenhag yakınlarında eski bir Nazi askeri olan Gunner Wilhelm'in evini miras aldılar ve bu evi genel merkez olarak kullanmaya başladılar. Nazi merkezinin çevresinde oturan Danimarkalılar, şubat ayı boyunca her akşam saat 20.00'de merkezin önünde mum yakarak Nazilerle komşu olmak istemediklerini dile getirdiler.

Viyana Belediye Başkanı'nın da içinde olduğu yabancı yanlısı çok sayıda tanınmış kişilere gönderilen bombalı mektupların Danimarkalı Nazilerce postalandığı kanıtlandı. Birkaç yıl önce kendisine postalanan bir bombalı mektubu açan Viyana Belediye Başkanı bir elini yitirmişti.

Bilindiği gibi İkinci Emperyalist Savaş sırasında İsveç savaş dışı kaldı. Çok sayıda ilerici, Yahudi İsveç'e sığındı. Bu yılın başlarında açıklanan bir rapora göre, Nazilerin Yahudilerden çaldıkları altınları, savaş sırasında dönemin İsveç sosyal demokrat hükümeti Almanya'dan silah karşılığı gizlice satın almış. Yine o dönem fanatik bir Nazi karşıtı olarak bilinen İsveçli Birleşmiş Milletler Genel sekreteri Dag Hammarsköld olup bitenleri bildiği halde, susmuş.

Nazilerin örgütlü oldukları ülkelerden biri de İsveç'tir. Özellikle İsveç'in Göteborg kenti Avrupalı Nazilerin her yıl güç gösterisi yaptıkları bir yer oldu. Almanya polisi 250 kişinin yer aldığı bir ölüm listesini iki Alman Nazisinin üstünde buldu. Gizli yapılan soruşturma sonunda Naziler serbest bırakıldı.

Çok sayıda Türkiyelinin yaşadığı çeşitli Avrupa ülkelerinde, son yıllarda Türkiyelilere yönelik saldırıların artış gösterdiği saptanmış durumda. Almanya'da gerçekleştirilen Mölln ve Solingen gibi saldırıların tekrarlanmaması için çeşitli sanatçılar ve örgütler ırkçılığa ve ayrımcılığa karşı etkin mücadele veriyorlar. İngiltere'deki Irkçılığa ve Faşizme Karşı Mücadele Örgütü'nün (CARF) yaptığı basın açıklamasına göre 1994 yılında Avrupa Birliği ülkelerinde 75 kişi ırkçı faşist saldırılar sonucu yaşamını yitirdi.

Bu arada Almanya'da şöyle bir gelişme oldu. Almanya'nın en büyük şirketlerinden 12 tanesi Başbakan Gelhard Schröder ile birlikte 16 Şubat 1999 tarihinde bir basın açıklaması yaparak, İkinci Emperyalist Savaşı sırasında Nazilerce bedava çalıştırılan 8 milyon esirden bugün hayatta olan yaklaşık 500 bin kişiye tazminat ödeyeceklerini açıkladılar. Hitler Almanyası döneminde 30 bin ayrı işyerinde bedava esir çalıştıran şirketlerin içinde Deutsch Bank, Dresdner Bank ve kimyevi madde üreten Bayer ile BASF da var. Bu şirketler günde 12 saat çalıştırdıkları esirlere yalnızca ekmek vermişler. Şimdi sembollük tazminat ödeyerek yargılanmaktan kurtulmayı umut ediyorlar.

Bilindiği gibi ayrımcılığa ve ırkçı saldırılara insan kendi ülkesinde de maruz kalabiliyor. Bundan dolayı ayrımcılığa ve faşist saldırılara karşı mücadele eden uluslararası kuruluşların kimilerinin adları ve adreslerini faks numaralarıyla birlikte aşağıda sunuyorum:

-Varşova'daki AGİK Bürosu
CSCE Office
Krucza 36/WSPOLNA 6
00-522 Warsaw/Poland
Faks: (48-2) 6254357

-İsviçre Bürosu
United Nations Center For Human Rights
Palais Des Nations
CH-1211 Geneva 10/Switzerland
Faks: (22) 91702212

İsveç Etnik Ayrımcılık Müfettişliği
Mr. Frank Orton
Ombusdsman Agaist Ethnic Discrimination
DO, 10333 Stockholm/Sweden
Faks: (46) 8217414

Yukarıdaki bu kuruluşlar ücretsiz danışmanlık yapmakta ve hukuki yardım hizmeti vermektedir.

BAY BOGDANOF'A İKİNCİ CEVAP

Zühtü BAYAR

Edebiyat-ı Cadide ve Fecr-i Âti gibi, edebiyat tarihi açısından çağını çoktan doldurmuş, görevini, yerine getirerek silinip gitmiş olduğu halde, olumlu ve olumsuz yankıları yapay bir biçimde sürdürülmek istenin İkinci Yeni hareketi, Yeni Gerçek'in Nisan 1968 sayısında son bir kez, marx'çı sanat kuramına göre, bir kadro çalışması yapılarak incelenmiş ve eleştiriler, tartışmalar tutarlı bir sonuca bağlanmak istenimşti[1]. Bu iyi niyetli ve bilimsel nitelikteki çalışmaya karşılık bir gölge imza, Papirüs'ün 25. sayısında, centilmenlikle gizlenmiş ince bir kabadayılıkla bilgiçlikler taslıyarak, eklektik bir yazı yayımladı. Yazısında ileri sürdüğü savları, düştüğü yanılmaları madde madde göstererek, gerekli yanıtı kendisine verdik[2]. Ne var ki, polemik ortamında tartışmaktan sinirlerinin hayli yıprandığı anlaşılan bu bay, verdiği son cevapta[3], geçen tartışmada -kendine göre- haklı çıktığı noktaları belirtmiş de, benim haklı çıktığım noktaları anmayı unutmuş... Bu "unutkanlık", beni, Papirüs okurunun gözünde, yaptığı işi eksik bırakan bir yazar durumuna düşürdüğünden, "münekkid"imin son yazısındaki eksiklikleri tamamlamak işi yine bana düştü[4]. Önce, son tartışmadan çıkan sonuçları maddeler halinde özetliyelim:

a) Yazar, bizim, "İkinci Yeni'nin Otopsisi" başlıklı, tartışmaya başlangıç olan yazımızı sözkonusu ederek, pragmatik bir sanat anlayışının peşinde olduğumuzu savlamıştı. Oysa biz, kendisine verdiğimiz yanıtta hem pragmatik (salt yararcı) bir sanat anlayışında olmadığımızı belgeledik, hem de, aynı zamanda ozan olan eleştirmenin, ozan kişiliği ile eleştirmen kişiliği arasındaki çelişki ve tutarsızlığı göstererek, gerçek pragmacının kendisi olduğunu ortaya koyduk. Yazar, son yazısında bu noktaya hiç değinmediğine göre, es geçmek işine gelmiş. Sükût ikrardan...

b) Sayın yazar, yine bize karşı yazdığı ilk yazıda, bizim, İkinci Yeni konusuyla ilgili gerekli materyal çalışmalarını yapmadığımızı, metinleri taramadığımızı çok yersiz olarak ileri sürmüştü. Kör kör parmağım gözüne bir savlamaydı bu. Çünkü, "İkinci Yeni'nin Otopsisi" başlıklı yazıda yirmiden fazla yerli ve yabancı ozan ve yazardan tam ondört alıntı yapılmış ve bunların kaynakları gösterilmişti. Çalışmalarımı çok yakından izlemiş olan **Asım Bezirci**, İkinci Yeni konusuyla ilgili dokümanların bir bölüğünü büyücek bir zarf içinde bana vermişti[5]. Yazar, bizi eleştiren ikinci yazısında bu konuya da hiç değinmemektedir. Anlaşıldığına göre, gerekli metin çalışmalarının yapıldığını, uyarmamızdan sonra, nihayet, görebilmiş! Son yazısında bu konudan da hiç söz etmiyor. Sükût iktardan...

c) İkinci Yeni'nin toplumcu avukatlığını yapan yazar, aynı temel felsefeden hareket ettiğimiz halde, **Asım Bezirci** ile benim yazılarım arasında çok sudan sebepler icadederek, tutarsızlıklar ve çelişkiler bulmağa kalkışmıştı. Oysa biz, bu konuda da gerekli açıklamaları yaparak, gerçek tutarsızlığın benimle Bezirci arasında değil, kendisiyle bizlerin arasında var olduğunu belgeledik. Niteki Asım Bezirci de son yazısında bu konuya değinerek yargımızı sağlamlaştırdı. Asım Bezirci'yi kurnaz bir politikayla yedeğine almak isteyen yazar, son yazısında bu konuda da bir şey söylemiyor. Sükût nedendi?

Yazarın samimiyet ölçüsünü ortaya koyması bakımından çok önemli olan bu üç noktayı belirttikten sonra, şimdi, kendine özgü eklektizmini sürdürmekte olduğu son yazısının incelemesine geçebiliriz.

Yazarın ilk yazısındaki bazı temel hataları göstererek, gülünç bulduğumu açıklamıştım. Son yazısı ise güldürme sınırlarını çoktan aştı. Artık, yazarı hesabına büyük bir ayıp saydığım bu yazıyı kendi hesabıma da "acıklı" bulduğumu söylemeliyim. Oturup benimle soğukkanlılıkla tartışacağı yerde -benim gibi heyecanlanmasını ve öfkelenmesini beklemiyorum. Sosyal demokratlar, bu heyecan ve şevki, Rosa Luxemburg ve Karl Leibknecht'in katlinden beri yitirmişlerdir-, bana anlamsız bir mektup yazdı[6]. Ardından da, hakaretler ve küçümsemeler dolu olan bu acıklı yazıyı... Bizim ilkelerimiz arasında, bu tip yazılara cevap yazmak, onun bunun küfür ve megalomanileriyle uğraşmak yoktur. Ne var ki, bu bayın yazdıkları ve yansıttığı düşünceler kendi düşünceleri olmaktan çok, belli ve artık zararlı olmağa başlıyan bir çevrenin düşünceleri olduğundan, cevap vermek benim ve benim gibi düşünenler için kaçınılmaz bir görevdir.

Sayın eleştirmenimizin ilk yazısı, Asım Bezirci ile benim yazımı hedef almakla birlikte, temelde çok anlamlı ve ilginç bir ard niyeti gizliyordu. İkinci yazısı da aynı yolda ve aynı minvâl üzre düzülmüş. **Çok önemli politik ve toplumsal oluşumlara gebe, ikinci ulusal bağımsızlık savaşının eşiğinde olan toplumuzda, politik ya da apolitik bütün sorunları sanat plânında işlenmesi ve yansıtılması sürecinin marx'çı sanat kuramı açısından tedkiki ve edebiyatımızın çok yakın bir geçmişinde tarihin çıkmaz sokaklarından birine sapmış olan bir "şiir anlayışı"nın eleştirisi, bu bayı açıktan açığa tedirgin etmiştir.** Bu tedirginlikle önce yazımızdaki bazı düşünceler ve bölümleri açık bir "tahrifat"la işe girişti. Okura yanlış ve eksik bilgiler verdi[7].

Yazar, benim, İkinci Yeni'den ve bu şiir anlayışının bugünkü durumundan, var mı yok mu konusunda yaptığım açıklamalardan, çok açık ve seçik bir üslûpla yazıldığı halde, hiç bir şey anlamamış. Yazılarının, karşı çıkışlarının bir bölüğü de böyle bir yanlış anlamanın ve dikkatsizliğin eseri olduğundan, burada bir kez daha ve çok açık bir biçimde özetliyeceğim.

Ben, Yeni Gerçek'teki yazımda, İkinci Yeni şiir anlayışının niteliklerini şöyle sıralamıştım: Anlamsızlık, saçmalık, usdışıcılık (irrasyonalizm), umutsuzluk (pesimizm), sayıklamalar (tehevvür, düşgörme), acaiplikler, incelmiş bir romantizm ve santimantalizm, benmerkezcilik (egosantrizm), toplumdan kaçmak, toplumsal gerçekleri yadsımak, (asosyal içlem)... Bütün bunlar, İkinci Yeni şiir anlayışının içlem (muhteva) nitelikleridir. Aynı yazıda, bu şiir anlayışının biçim niteliklerini de sıralamıştım. Bizim, "İkinci Yeni, edebiyat tarihi açısından yaşamını tamamladı" derken, somut bir biçimde, niteliklerini ortaya koyduğumuz bu İkinci Yeni'yi kastettiğimiz apaçıktır. Sayın yazar bu ilk yazımıza cevap vererek, İkinci Yeni'nin "mutlu gelişimler halinde" yayıldığını savlamıştır. Ne mutluluk ya!.. Yukarda niteliklerini saydığım şiiri, bugün hiç bir ozan haklı olarak üstlenmek istememektedir. Böylece sayın eleştirmenimizi mutlu eden sanat içleminin nitelikleri de kendi ağzından onaylanmış oluyor.

Yazar, son yazısında, bizim, Peyami Safa ağızını diriltmek istediğimizi söylüyor. Bizim, Peyami Safa üslûbunu diriltmek istediğimiz son derece kuşkuludur; ama, kendi üslûbunu Necip Fazıl ağzına yatkın olduğu açık bir gerçektir. Tartışmayı izleyen okurlar buna tanıktırlar. İkinci Yeni tartışmasına yeni bir şey getirip getirmediğimizin değerlendirilmesini okurlara bırakmayı uygun görüyoruz.

Yazar, "günümüzün edebiyat ortamında her yazıya yazar adı belirterek cevap vermenin pek de gerekli ve değer olmadığını" kendisine öğrettiğim için bana teşekkür ediyor. Oysa biz, eleştirilerimizde, sayın yazarın adını ciddiyetle anmıştık. Ve bir yazarı küçümsemek için onun adını anmamak, onu yok saymak gibi bir basitliğe düşmemiştik. Bunu yazara öğretip de, kendisini bana ikinci bir teşekkürle borçlandıramadığıma gerçekten üzgünüm.

Diyalektik dersleri vermiye kalkışan biz değildik; yazarın kendisiydi. Bize karşı yazdığı, yer yer hakaret dolu yazıda böyle gereksiz bir işe girişerek diyalektiği eline yüzüne bulaştırmıştı. Biz sadece, bu "dersler"de bir - iki yanlış, fakat önemli noktayı düzelttik. Yazar, telâşa düşerek, kendisine diyalektik dersleri vermek istediğimizi sanmış. Hemen belirtelim; henüz hegelian diyalektiği sindiremediği bir zihin için böyle bir çabayı gereksiz buluyoruz.

İkinci bir büyük ayıp da, yazarın okuru istismar ederek, kendini şirin ve saygıdeğer, bizi ise okura karşı saygısız bir yazar olarak göstermiye çalışmasıdır. Tıpkı İkinci Yeni şiir anlayışına karşı olan Selahattin Hilâv'ın düşüncelerini istismar etmesi gibi... Bize kalırsa, bu tip tartışmalardan yargının okura bırakılmasını gerektiren kaçınılmaz noktalar vardır.

Forum'da yayımlanan "İkinci Yeni'nin Toplumcu Avukatına Cevap" başlıklı yazımda, hiç de usta bir tartışmacı olmayan bu yazarın yazısının eleştirisine başlıktan başlamıştım. Nitekim eleştirime başlıktan başlamamı, Papirüs'te yayımlanan son yazısının bir yerinde doğru buluyor yazar: **"Basit bir gerçektir ki, bir yazının başlığı, yazının içinde kurulan düşüncenin en kısa özetidir, yazının bütününden ayrı düşünülemez[8]."**

Biz de öyle düşünmüş ve eleştirimize başlıktan başlamıştık. Çünkü, "balığın baştan kokmakta olduğu" gözümüzden kaçmamıştı. "Bir Bitmeyen Gelişim..." Doğru ama, bu başlığı, büründüğü soyut ve bulanık kılıktan kurtarmak gerekirdi. Yazar, adıgeçen yazısında çok uğraştığı halde bir türlü bu işi becerememiş ve "bitmeyen gelişim"in, bizim yukarda niteliklerini sayarak somutladığımız. İkinci Yeni'ye mi, yoksa yazarın vaktiyle, **"İkinci Yeni ise aynı nedenler yüzünden -özgürlük ve bilinç yoksunluğu- gitgide daha biçimci bir görünüş almağa başladı. Gitgide daha çok bir kaçış şiiri olmağa başladı[9]..."** dediği İkinci Yeni'ye mi ait olduğunu tespit etmek gerekirdi. Biz de işte bunu yaptık. Bu çalışma, bir bakıma, yazarın kendi sanat kuramında bulunduğu gelişme evresini göstermesi bakımından da yararlıydı. Durum böyleyken, yazar, "diyalektik" diye "dramatik" bir mantık yolu izlemekte ve içinden çıkılmaz bir totolojiye saparak, bir yazımdan öbür yazıma çelişkiler aramaktadır. Bu korkunç totoloji yazısının üçte ikisi de, ileri sürdüğü savları kendi içinde çürütecek ve çıkmazlara sokacak bir mahiyettedir. Yazısının geri kalan üçte biri ise zaten kendisine ait değil, Selahattin Hilâv ile benim yazılarımdan bozarak aldığı alıntılardan ibarettir.

Şimdi, şu totolojinin ve yazarın mantık yapısının örneklerle bir incelemesini yapalım:

İkinci Yeni, başta Asım Bezirci olmak üzere genç yazarların da katılmasıyla, Yeni Gerçek dergisinin adı geçen sayısında bir kadro çalışması yapılarak son bir defa eleştirilmiş ve pöstekisi dürülerek edebiyat tarihinde lâyık olduğu rafa kaldırılmıştır[10].

Bizim bu açıklamamız, daha önce "İkinci Yeni'nin Otopsisi" başlıklı yazıda niteliklerini belirttiğimiz ve bu eleştiride de tekrar ettiğimiz İkinci Yeni'yle ilgilidir. Bu anlamda İkinci Yeni bugün artık **sürmemektedir. Asım Bezirci'**nin de çeşitli yazılarında defalarca belirtiği gibi; **Turgut Uyar, Edip Cansever, Cemal Süreya, Ahmet Oktay** gibi ozanların, İkinci Yeni edebî felâketiyle geçici bir ilişkileri olmuş ve bir süre sonra bu ozanlar her biri kendi çaplarında ve yetenekleri oranında İkinci Yeni'yi eleştirerek ondan ayrılmışlardır[11]. Bu ozanlar bütünüyle İkinci Yeni ozanları olarak düşünülemez. Onlar İkinci Yeni'den önce de vardılar. Sonradan İkinci Yeni'yi aşmasını da bilmişlerdir. Yalnız bu aşma işini, hangisinin ne ölçüde yaptığını ortaya koymak ayrı ve bağımsız bir inceleme ve eleştirme çalışmasını gerektirmektedir.

İkinci Yeni bütünüyle zorlama, yapay bir edebiyat anlayışı değildir... İkinci Yeni'nin artık bugün için olanakları çok gelişmiş ve zenginleşmiştir.[12].

Ben bu sözleri ilk yazımda, İkinci Yeni'nin biçim olanaklarını, biçimsel denemelerini ve bunların **sadece biçim yönünden** ortaya koyduğu yeni bileşimleri anlatmak için yazdım. Ama "münekkid"im benim yazımı nasıl aktarmış, bir bakalım:

İkinci Yeni bütünüyle zorlama, yapay bir edebiyat anlayışı değildir. (Şiir anlayışı demiyorum, çünkü İkinci Yeni'nin bugün için olanakları çok gelişmiş ve zenginleşmiştir. Atilla İlhan, Varlık Dergisinde taşlama amacıyla İkinci Yeni anlayışla bir öykü bile yazdı. Bak, Varlık, S. 707) Bana göre İkinci Yeni, bütün yapaylıkların ve zorlamaları da katılmasına karşın tarihsel bir zarurettir de aynı zamanda[13].

Görüldüğü gibi yazar, benim yazılarımı alıntı olarak kendi yazısında kullanmıya kalkınca doğrudan doğruya metinlerime başvuracağı yerde, başka bir yazarın, **Ayhan Can**'ın yorumuna başvurmakta ve bu yorumu Papirüs okuruna benimmiş gibi göstermektedir. Bu durum da, paragrafın yansıttığı fikir bütünlüğünün bozulduğu açık bir gerçektir.

Ama işin ilginç yönü şu: sormak gerekir; ben neden, **Ayhan Can**'ın bu yorumunu Forum'daki yazıma dipnot olarak almak gereğini duydum? Çünkü bay Bogdanof, "bir takım iri lâfların ardına gizlenerek bir şiir akımını toptan yadsıdığımızı" körükörüne iddia etmişti. Biz de yine "bir takım iri lâflar"ı, yalnız İkinci Yeni'yi eleştirmekte değil, aynı zamanda onu değerlendirmede de kullandığımızı ve bazı yazarlarda da bunun tepki ile karşılandığını ortaya koymak isterdik. (Şunu da belirtelim ki, bay Bogdanof'un özel terminolojisinde "iri lâflar" bilimsel terminoloji karşılığında kullanılmaktadır.)

Bay Bogdanof, bütün sosyal demokratlar gibi hegelian diyalektiği aşamadığından, diyalektiğin önce hegel'ci tanımını yapıyor, tartışmasının daha ilerki noktalarında da bunu marx'çı diyalektikle bir tutarak tutarsız sonuçlara varıyor. Sonra da bu tutarsızlığın bütün günahlarını "İkinci Yeni'nin Otopisisi" yazarından çıkarmaya uğraşıyor. Ve büyük bir bilgiçlikle, yapmadığım bir düşünce eylemini (fikrî - eylemi) yapmış gibi göstererek öğütlüyor:

...diyalektik yöntemle düşünüp, bir sonuca varmanın ilk basamağı olan "soyutlama", "bütünden ayırma" yöntemin daha sonraki basamaklarına kadar sürdürülse tahlikeli olur kullanan için[14].

Bizim, dergilerdeki yer darlığından kendisine hatırlatmak olanağı bulamadığımız önemli bir noktayı kendisi bize hatırlattığı için teşekkür etmek gerekir yazara. Ne var ki, soyutlamayı filozofik mantık karakterinden çıkarıp, bir "parçalara bölme" ve "bütünden ayırıp" daha sonraki kademelerde bunu uygulama alışkanlığında olan bay Bogdanof'a benden çok daha gereklidir bu ilke. Özellikle İkinci Yeni olgusunun tarihsel değerlendirilişi, kendi çağı içinde çözümlenerek, günümüzün estetik verileri plâtformunda yeniden kuruluşu ve değerlendirilişi sırasında bu ilkeyi hiç unutmamalıdır yazar.

Yazısının diyalektik dersleri verme tutkusunu taşıyan bu bölümüne şöyle devam ediyor bay. Bogdanof:

İşin tuhafı, yazar farkına varmadan ulaştığı doğru yargıyı sırf bana çatmak için, felsefe bilgisini ortaya dökmek için çiğniyor. En dikkatsiz göz bile, onun "İkinci Yeni'nin artık bugün için olanakları çok gelişmiş ve zenginleşmiştir" cümlesi ile benim "Bir süre sonra daha taze bir insan gerçeği ile ortaya çıkan şiir, İkinci Yeni'nin daha gerçekçi, insana daha yakın, daha bilinçli bir düzeyde devam ettiğini gösterdi" cümlem arasındaki paralelliği görebilirdi[15].

Eğer bay Bogdanof'un bu gözlemi doğruysa -Papirüs'teki son yazısında bu savdadır yazar-, o zaman sormak gerekir: "Bir Bitmeyen Gelişim" başlıklı eklektik yazıyı neden yazmak zahmetine katlanmıştır? İki şık var: ya bizi anlamadığından, ya da, anladığı halde, çok kötü bir ard niyetle kendi reklâmını yapmak istediğinden. Bu reklâmcılık sorunu üstünde önemle durmak gerekir. Çünkü bay Bogdanof, yukarda adı geçen ilk yazısında, ülkemizde marx'çı sanat eleştirisinin durumundan sözaçarak, bu görüşe bağlı inceleme çalışmalarının çok yeni olduğunu söylüyor[16]. Yani nerdeyse sözü, "Benimle başlıyor" demeye getirecek. Oysa bu çalışmalar hiç de "çok yeni" değildir. **Pertev N. Boratv**'ın incelemeleri, **Hikmet Kıvılcımlı**'nın "Edebiyatı Cedide'nin Otopsisi" adlı çalışması, **Sabiha Z. Sertel'in** "Tevfik Fikret'i, **Kerim Sadi**'nin "Mehmet Akif'i, **Güzin Dino**'nun "Gerçekçiliğe Doğru"su, **Asım Bezirci**'nin "Abdülhak Hâmit ve Tarık"ı ile "Yarına Kalmak"ı, aklı fikri İkinci Yeni'de olan bay Bogdanof'u yalanlayan başlıca örneklerdir.

Ayrıca, yukardaki paragrafta açıklandığı gibi, yazarın benimle hemfikir olduğu da bir vehim ve aldanıştan ibarettir. Ben, İkinci Yeni'nin biçimi konusunda bir takım açıklamalarda bulunuyorum. O, bu açıklamalarımı kendi fikirleriyle "mekanik bir biçimde" bitiştirerek kendini benimle aynı düşüncede sayıyor. (Formalistlerin şifa bulmayan hastalığı...)

Şeyler ve olgular (estetik olsun, ekonomik olsun), nicelik yönünden değişmeye başladığı zaman, önünde sonunda, bu değişim niteliksel bir değişime dönüşür (inkılâb eder). Maddeci diyalektiğin bu önemli kategorisi biraz uzaktan da olsa Geshtalt'çı filozofi tarafından da desteklenmektedir. Edebî bir olgu olarak "İkinci Yeni" de diyalektiğin bu önemli kategorisinden geçerek bugünlere gelmiştir. Çok iyi bilindiği gibi, bir elma, gerekli hayat devrelerini geçirerek çürüyüp toprağa düşünce o artık bir elma olmaktan çıkmış, yani nitelik ve nicelik yönünden bir değişikliğe uğramıştır. Ama diyalektik mantık, elmayı bu arada hem olgun hali, hem de çürüyüp toprağa karıştığı zamanki hali ile bir "bütün" olarak düşünmeyi gerektirir. Bizim "İkinci Yeni elmamız" da çoktan toprağa düşmüş, çürümüş ve bundan cılız da olsa yeni hayat tohumları fışkırmıştır kuşkusuz. Şimdi buna, "yukarda niteliklerini tesbit ettiğimiz İkinci Yeni'dir" diyebilir miyiz kolaylıkla? **Ahmet Oktay**'ın **Turgun Uyar**'ın, **Cemal Süreya**'nın, **Oktay Rifat** ve **Edip Cansever**'in bugünkü şiirine "İkinci Yeni'dir" diyebilir miyiz? Ama diyalektiğin nitelikler tespiti katagorisinde soyutlamayı eline yüzüne bulaştıran bazı bilgiçler bu savda bulu-

nabilirler. Bu davranış ise önce, yukarda adlarını saydığımız ozanlara, diyalektik mantığı âlet ederek hakaret etmek olur; sonra da, diyalektik materyalist filozofinin burjuva sosyal demokratlara uygun bir yorumunu yapmak, yani diyalektik mantığın içine etmek olur.

Eleştirmenimiz, yazısının bir yerinde, "Yazar, yazısının 'Marx'çı Eliştiri Üstüne İncelemeler' (Çeşitlemeler olacak bu. Eleştirmen, bölüm başlıklarımızı alırken bile gereken dikkati göstermiyor) adlı bölümünde ilginç ve önemli bir sav atıyor ortaya. Bence yazının en can alacak noktası, yazarın düştüğü yanlışlığın temel nedenlerini en güzel belirtecek yeri de orası" diyor. Bu "can alıcı" noktayı bu kadar "erken" tespit ettiği için sayın yazarı kutlamam gerekir. Ben bu savı (kendi görüşümü), çeşitli yazılarımda ve konuşmalarımda da ileri sürmüştüm[17]. Eleştirmenimizin, yazılarımız ne denli dikkatle izlediği belli (!).

Bay Bogdanof, nihayet, tartışılması gereken konuya güç belâ gelmiş oluyor. Yalnız, yazısında çarpıttığı bazı düşüncelerimizi izin verirse düzeltelim. Yazar, bizim "Son on oniki yıl içinde marx'çı felsefe içindeki **bölünmeler...**" biçiminde ortaya koyduğumuz düşünceyi yanlış bularak, bir "silkinme" ve "kaynağa dönme" hareketinden sözediyor. Biz bu açıklamayı salt marx'çılığın estetik sorunlarıyla ilgili olan yönü için yapmadık. Böyle düşünseydik; "marx'çı estetik" biçiminde bir açıklama yaparak düşüncemizi ileri sürerdik. Ama madem ki yazar, konuyu böyle ele alarak, farkına varmadan düştüğü önemli bir yanılmayı bize kendisi hatırlatmış oluyor, o halde bizim de sormak hakkımız: Marx'çı estetikte, "sanatın bir bilgi çeşidi" olduğunu ve dolayısıyla "halkçı sanat" (Sayın yazarın aklını takmış olduğu "Popülist sanat" değil) açısından çok önemli bir görev taşıdığını ileri süren **George Lukacs** ekolü ile sanatın özü problemi açısından daha "yumuşakça" davranan Ernst Fischer ekolü arasında bu noktada önemli bir "ayrılma"dan sözedilemez mi? Ama bay Bogdanof, başka yazarların yazılarını pek üstünkörü bir davranışla incelediğinden, bütün dayanağını meydana getiren **Selahattin Hilâv**'ın Yön dergisinde yayımlanan bir dizi makalesini yanlış anlamış ve fikir ahlâkı bakımından küçümsenmiyecek bir suç işleyerek **Roger Garaudy**'nin düşünce ve yorumlarını getirip sayın **Selahattin Hilâv**'a maletmiştir[18]. Yazarın, sayın **Selahattin Hilâv**'ın yedeğine almak cüreti de burdan ileri geliyor zaten. Oysa Hilâv'ın bu konudaki tutumu açık ve kesindir. Ant dergisinde yapılan tartışmada İkinci Yeni hareketiyle ilgili düşüncelerini açıklamıştır (Bak: Ant dergisi, 11.4.967). Ama bay Bogdanof, sayın Hilâv'ın İkinci Yeni'yi eleştiren bu düşüncelerini görmezliğe gelerek, kendi çürük düşüncelerini payandalamak için boyuna Hilâv'dan alıntılarda bulunuyor. Ayrıca, gerek benim ve gerekse **Asım Bezirci**'nin yaptığımız çeşitli görüşmelerde sayın Hilâv'ın bay Bogdanof'un yorum ve düşüncelerine katılmadığı sonucu çıkmıştır ortaya.Bay Bogdanof'un **Selahattin Hilâv**'ı bu istismarı "Bugünkü edebiyat tartışması ortamı'nda görülmüş şey değildir.

Bakalım **Hilâv** ne yolda açıklamalar yapmış İkinci Yeni konusunda:

Batıcı şiir geleneği aslında, takliçi bir şiirdir. Şehirlerde ve kasabalarda yaşıyan, yönetici zümrenin estetik ihtiyacını karşılayan bu şiir, günümüze kadar okurunu fazla tedirgin etmeden kendini ortaya koymuştur. Başka bir deyimle, kendini yavaş yavaş benimsetmiştir. İkinci Yeni ise bu bakımdan özünün ve biçiminin taşıdığı özelliklerden dolayı, kendini benimsetmek konusunda ötekilerden nitelik bakımından olmasa da nicelik bakımından ayrılmıştır. (...) İkinci Yeni, Asım'ın da belirttiği gibi imgeci, kelimeci (Şiir geldi, kelimeye dayandı) bir şiirdir. Bu bakımdan İkinci Yeni'yi Gerçeküstücülüğün ve çağdaş İngiliz şiirinin bir uzantısı olarak ve aynı zamanda Birinci Yeni'ye bu anlayış içinde bir karşı çıkış olarak görebiliriz[19].

Görüldüğü gibi Hilâv, İkinci Yeni konusundaki fikirlerini son derece "ihtiyat"la açıklamakla birlikte, temelde bu şiirin "ulusal ve toplumcu" bir estetik çekirdekten yoksun olduğunu da ortaya koymuştur. **Hilâv**, İkinci Yeni'nin niteliklerini tespitte bizimle ve daha çok da **Asım Bezirci**'yle aynı davranış içindedir. Bir yazarın düşüncelerini alıp çarpıtmak ve olduğundan başka türlü göstermek gibi, o yazara yapılabilecek daha büyük bir saygısızlık düşünemiyorum.

Gelelim İdanof'çu ve Sinclair'ci estetikler sorununa...

Sanatın özü ve görevi konusunda Lukacs ekolüne karşı çirkin bir ard niyetle ülkemizin toplumsal, tarihsel ve estetik koşullarını görmezliğe gelen ve bu anlayışa karşı Fischer'i bir silah olarak kullanmak isteyenler, İdanof'çuluğun eleştirisine yönelecekleri yerde büyük bir kurnazlıkla bunu günümüzde marx'çı estetik'i mutlu bir yolda geliştirmeğe çalışanlara yöneltmişlerdir. **Andrey Siniyavski**'nin eklektik eleştirileri ve bunların Türkçede yayımlanması beklenen sonucu vermiş ve bizim "tatlı su sosyalistleri" hemen kaleme davranarak, İdanof'çuluğu eleştiriyoruz diye marx'çı estetiğe gizli cihat açmışlardır[20]. Bizim, "İdanof'çuluğu ve Sinclair'çiliği yöntemsiz ve sistemsiz olarak eleştirenler..." diye kastettiklerimiz bunlardır. Eğer eleştirmenimiz bu suçlamayı üstüne alınmışsa, eh, ne diyelim. Suçluluk psikozu yaptırır insana bu gibi itirafları...

Bay Bogdanof yine kendi kendine vehimler kurarak, bizim, marx'çı estetiğin kuramcıları olarak **İdanof, Sinclair** ve **Fischer**'i saydığımızı yazmış. **İdanof** ve **Sinclair** belki de marx'çı estetiğin en kötü düşünürleridir. Ama İdanof yine de bay Bogdanof'tan kat kat üstündür. Hem çok iyi bir estetikçi olmak, hem de politik bir kurumun sanat görüşünü "ilkeleştirmek" gibi çok güç bir işi yüzünün akıyla başarmıştır. Marx'çı estetiği bu üç isimden ibaret saydığımız düpedüz uydurmuş yazar. Yazılarımı iyice inceleseydi, başta Lukacs olmak üzre, **Ernst Fischer, Roger Garaudy, Viladmir İdanof, G. V. Plekhanof, Biyelinski ve Gorki** adlarını sık sık andığımı görürdü[21].

E. Fischer'in kitabı üstüne yazdığım yazıdan aldığı paragraf ise burada düpedüz bir istismar aracı olmaktadır. Bizim, ülkemizin toplumsal, tarihsel ve estetik koşullarını gözönüne alarak ileri sürdüğümüz bir "de-

neme düşüncemizi" yazar bütünüyle **Fischer**'e karşı olmak ve bütünüyle İdanof'vârî bir estetik'i savunmak biçiminde yansıtmış okura. Yazımın bütününden alınmış ve "soyutlanarak" okura aktarılmış olan bu paragrafıma yazımın bütünü içinde her zaman imzamı atar ve sosyal demokratlarla tartışırım.

Ben İdanof'çuluğu (politik bir partinin uygulamada yozlaştırılmış sanat görüşünü değil!) **Andrey Siniyavski**'nin eklektik çalışmalarına karşı savundum: İdanof'çu estetiği, henüz marx'çı estetiği kıyısından köşesinden geçmemiş olan bütün "mürteci sanat kuramcıları" ve sosyal demokratları karşı "her zaman" savunurum. Açıksözlülüğün böylesine "Opportünizmin dikâlâsı" denmez; ama, açık seçik ve samimi düşünceleri alıntı olarak yazılarına naklederken onları bozup, bu gibi lâf salataları doğrayanlara herhalde başka şey denir.

Bay Bogdanof, anlaşılan, kendine özgü düşünceler geliştirmekte ve bunları tutarlı bir anlatım tarzı içinde yansıtmakta olduça güçlük çekiyor. Papirüs'ün 28. sayısını 15. sayfasında **Selahattin Hilâv**'dan yaptığı alıntı bunu bütün çıplaklığıyla koymaktadır ortaya. **Hilâv,** bu açıklamasından, doğru bulduğumuz önemli bir noktayı belirtiyor (Bak: Yön Dergisi, sayı: 99, 100, 101). Ancak **Hilâv,** bunları marx'çı eleştiri anlayışını en genel ve geniş plânda düşünerek söylemiştir. Bu yazıda marx'çı estetik temelden hareket edilerek toplumumuzun estetik koşullarına uygun, "ulusal" bir sanat kuramının denemesi sözkonusu değildir. Biz, kuşkusuz ki, "toplumumuzun estetik geleneğine uygun bir marx'çı sanat kuramı"nın kuruluşunu isterken, bu ilkelerde kimi yerlerden "darlaştırmalar", kimi yerlerde de yepyeni yorumlar ve "genişletmeler" yapılmasını dileyeceğiz. Bay Bogdanof, bizim tezimize doğrudan doğruya karşı çıkacağı yerde, bu tartışmayla doğrudan bir ilintisi olmayan yerlere gitmekte, "çok saygı duyduğu okur"un kafasını bulandırmaya çalışmaktadır. **Selahattin Hilâv**'ın açıklamalarıyla bay Bogdanof'un açıklamaları arasında -Bogdanof, aynı sözcükleri aşağı yukarı kullanmış da olsa- dağlar kadar fark vardır. Adı geçen bu iki metnin karşılaştırılması, meseleyi bütünüyle ortaya koyacaktır.

Okurlarımı yormamak için, bu bayın, mahalle kahvesinde tartışırmış gibi bir edayla ve kızgınlıkla yazılmış bazı paragraflarına cevap vermekten kaçınacağım. Yalnız, şunun bilinmesinde yarar vardır. Yanıt vermekten kaçındığımız bu paragrafların her satırında yazarın küçümseyip de adını hakaret telâkki ettiği gerçek Bogdanof'ta bulunan bir mantık tutarlılığı bile yoktur. Bu durumda, "Bay Bogdanof" adı onun içinde bulunduğu mantık düzeyine belirtmekte âciz kalmakta ve bir iltifat niteliğine bürünmektedir. Sanırım bay Bogdanof bana bir teşükkür daha borçlandı?..

Eleştirmenimiz, marx'çı felsefenin, tarihin geçmiş bütün evrelerini bir bütün olarak kavradığını ve geleceği kaba şematik plânlar halinde tespite çalıştığını kavrayamamış. Marx'çılık (estetiği de dahil olmak üzre), onun gözünde, bir iç diyalektikle gelişen ve kendi zenginleştiren ve gerektiği yerlerde de "küçük gündelik politikaları" hesaba katan bir felsefe sistemi değildir. Tabi, marx'çılığın sadece filozofisi üstünde -o da kabataslak- bir bilgisi olan eleştirmenimizin, marx'çılığın sosyolojisinden ve ekonomisinden haberi yok. Bu bakımdan, çok genel plânda söylenmiş bir takım sözleri "tekrarlarla" meseleyi geçiştirmeye çalışmasını ve bu gibi sonuçlara varmasını doğal karşılıyoruz biz. Yazısının ilgili paragrafında şöyle ilginç bir cümleye rastladık: "Küçük politika ilerici de olabilir, gerici de." "Küçük politika, büyük politika" ayırımını yapmaktan önce, "ilerici ve gerici politika" ayırımı yapmayı uygun bulduğunu söyleyen bir yazar için bunları neden yazıyor acaba eleştirmenimiz? Bu da demogojinin çelebileştirilmiş bir biçimi olsa gerek. Ben şuna kesinlikle inanırım: Küçük devrimci politika, büyük gerici politikadan insanlığın ve toplumların gelişimi ve geleceği için daha üstündür. **Hilâv,** adı geçen yazısında şöyle diyor: "Gerçekten de, sanat eseri ile günlük politika arasında değil, gerçek ve geniş anlamı ile politika arasında bir ilişki kurmak doğru olur[22]. Arkasından bay Bogdanof kalkıyor, küçük politik bir şiir yazıp yayımlıyor ve suçlu ben oluyorum. Eylemin bu tutarsızlığı insanı güldürür. Siz gülünce de, "Hokkabaz oynatmıyorum ben, ne gülüyorsun?" diye hesap soran mektuplar alırsınız.

Eleştirmenimiz, bizi pragmacılıkla boş yere suçladığını anlayınca hemen kaleme davranıp, pragmacı sanat anlayışından ne anladığını açıklamak gereğini duymuş. Biraz geç kalmış sanırım. Pragmacılıktan "bir siyasi parti sanat öğretisi"nin gerektirdiği biçimde eser vermeyi anladığını, bizi okur önünde açık ve kaba bir biçimde suçlamadan önce açıklamalıydı. Polemik yazılarının böyle hafifliklere tahammülü yoktur.

Bay Bogdanof, bizi yazılarını bozmakla itham ettikten sonra, çok ayıp bir iş yaptığımızı eklemiş. Bogdanof'un tahrifatçılığını daha önce ortaya koymuştum. Şimdiki ise çok daha ilginç; bu kez beni tahrifatçılıkla suçlarken, saman altından su yürütüp, kendisi tahrifatçılık yapıyor.

1. Ben yazımda şöyle bir cümle kullanmıştım: "Sayın eleştirmenimizin **açıklamalarına göre**, İkinci Yeni'nin bilinçsiz sürükleyicileri (Tevfik Akdağ, Yılmaz Gruba) sonradan ortadan silinerek ya da **çekilerek** bu akımın sorumluluğunu ortada kalanlara (Edip Cansever, Ece Ayhan, Turgut Uyar, Ahmet Oktay v.s. v.s.) yüklemişlerdir[23]."

Bay Bogdanof, benim bu cümlemi en önemli noktasından bölerek yazısında şöyle naklediyor: "Sayın Eleştirmenimizin açıklamalarına göre, İkinci Yeni'nin bilinçsiz sürükleyicileri **(Tevfik Akdağ, Yılmaz Gruba)** sonradan ortadan silinerek..." Bay Bogdanof ikinci bir bogdanofluk yaparak benim "ya da çekilerek" sözlerimi ve cümlemin devamını metin dışı bırakıyor[24]. Böylece beni, yukarıda adı geçen sayın şairlere hakaret ediyor durumda göstermek istiyor. Metinlerin orijinallerini inceleyenler, kimin sayın ozanlara hakaret etmek istediğini görecekler ve bay Bogdanof'un maharetine şaşacaklardır.

2. **Sartre**'a marx'çılığı ben yakıştırmışım. Bu nasıl iş? Hem **Sartre**'a marx'çılığı ben yakıştırıyorum, hem de onun **marx**'çılığını ben eleştiriyorum. Peki, bay Bogdanof adını ne amaçla anıyor **Sartre**'ın? Varoluşçuluk'a devrimci felsefe diye sarılmış bizim aydınlar da ondan. Ortalıkta milleti bilinçlendirecek kitaplar yokmuş. Herhalde, 950-960 döneminin hapislerde, sürgünde çürütülen bir dizi ozanın başlarına gelenler bu dönemdeki "bilinçsizlikleri" yüzünden oldu!.. Anlaşılan, yaşı uygun olduğu halde, bu dönemde, "kitap yokluğu"ndan bilinçlenmek olanağını ve fırsatını bulamayan aydınlardan biri de bizim Bogdanof olsa gerektir.

3. Eklektik eleştirmen'in yazısının sonunda alıntı olarak kullandığı bana ait olan parça da kendi savını çürütür bir niteliktedir, benimkini değil. Ben o parahgafta, İkinci Yeni'nin bay Bogdanof'a çok uygun olarak mekanik felsefesinin kurulmasına **İlhan Berk**'in çok emeğinin geçtiğini yazmıştım; "Bu işe en çok emeği geçende anlamsız şiirin savunucusu **İlhan Berk** oldu" demiştim. Gerçekten de öyle olmuştur. İkinci Yeni'nin can çekişme dönemlerinde Yeni Ufuklar dergisinde bir dizi yazı yayımlıyarak bu şir hareketini savunan **İlhan Berk** olmuştur. Ama benim, **İlhan Berk**'i taşlama amacıyla yazıp da bay Bogdanof'u "yanıltığım" cümle bu değil ki... Bay Bogdanof yine meseleyi karıştırmaktaki maharetini ortaya koyarak tartışmanın bu noktasını başka yana kaydırmak istiyor. Yazar, Papirüs'teki birinci yazısında şöyle demişti: "Oysa Zühtü Bayar'a göre İlhan Berk'tir bu akımın asıl kuramcısı." Yine bay Bogdanof'un bir açıkgözlüğü ile karşı karşıyayız. Ben, bu İkinci Yeni'nin kuramının **sonradan** saptanması işine **İlhan Berk**'in çok emeğinin geçtiğini söylemiştim. Ama eleştirmenimiz, fikirlerimizi, cümlelerimizde gerekli görüp de kullandığımız, sözcükleri gözönüne alarak anlama alışkanlığını bir türlü edinemedi. İşine geldiği biçimde kırpmalar, işine ve çıkarına uygun biçimde yorumlamalar yaparak düşüncelerimizi, yazılarımızı naklediyor. Sözde bana göre İkinci Yeni'nin asıl kuramcısı **İlhan Berk, Asım Bezirci**'ye göre de **Muzaffer Erdost**'muş ve bu yüzden de benimle **Asım Bezirci** arasında bir çelikşki varmış. Yazılarımızı asgari bir dikkatle okuyanlar, bizim, **Muzaffer Erdost**'u da İkinci Yeni'nin bir kuramcısı olarak göstermekle kalmayıp, aynı zamanda bu yazarın İkinci Yeni ile ilgili yazılarından defalarca alıntılarda bulunup, "İkinci Yeni'nin emekli kuramcısı Muzaffer Erdost" biçiminde bir nitelendirme yaptığımızı görür. Ama bütün bunları görmek istemiyen, bizi okurun gözünde ille de tutarsız göstermek için "tahrifattan öte" işlemlere girişmek iseteyen birinin varlığı da bir gerçek...

4. Bu madde bay Bogdanof'un sıraladığı sözler, onun, diyalektik mantığın ne denli yabancısı olduğunu ortaya koyacak niteliktedir. Bay Bogdanof, benim, sosyalizmin bir kapalı bildiriler topluluğu olduğu konusundaki yanlış kanaate karşı çıkışımı, **Marx** ve **Engels**'in bu konudaki tutumlarını hatırlatmamı istismar ederek kendince küçük bir mantık oyunu koruyor ve sonunda "Mantığın böylesine pes" diyor. Karşısında pes ettiği mantık benim mantığım değil, diyalektik mantıktır ve yazar bu tartışmanın tâ başlangıcından beri ilk kez insanda saygı uyandıracak bir harekette bulunmuştur. Kutlarım kendisini.

(1) **Yeni Gerçek, S. 7, Nisan 1968. Asım Bezirci, "İkinci Yeni'nin Tarihçesi"; Zühtü Bayar, "İkinci Yenin'nin Otopsisi"; A. Aydın Hatipoğlu, "Anlamsızın Anlamsızlığı"; Ömür Candaş, "İkinci Yeni Yalnız Şiirimize Özgü Bir Oluşum Değildir."**

(2) **Zühtü Bayar, "İkinci Yeni'nin Toplumcu Avukatına Cevap", Forum, S. 346, 1 Eylül 1968.**

(3) **M. Doğan, "Zorunlu Bir Cevap", Papirüs, S. 28**

(4) **Bay Bogdanof'un yazısındaki küçümser ve hakaret edici tutumu bu kez görmezlikten gelerek cevap vermek zorunda duydum kendimi. Çünkü, benim kanıma göre bu bay, bazı çevrelerin tahriklerine uyarak yazı düzmektedir hakkımızda. Benim, bu bayın kişiliğinde cevap vermek istediklerim, aslında, bu çevrelerdir.**

(5) **Bana söylediğine göre Bezirci, bu konuda bir açıklama yapacaktı yazısında; ama, sonradan unutmuş olacak sanırım; ya da dergideki yer darlığını düşünerek böyle davranmış olacak. Bununla birlikte, Bay Bogdanof artık bu konu üstünde durmadığına ve ben de bu yazıda durumu özetlediğime göre buna gerek kalmadı.**

(6) **Bay Bogdanof, bu gibi tartışmalarda hiç âdet olmadığı halde, kalktı bana çelebice bir mektup yazdı. Kendinde, beni özel bir mektupla uyarmak cesaretini bulduğu için kendisini tebrik, mektubundaki efendice ifade için de teşekkür ederim.**

(7) **Bay Bogdanof, bir dikkatsizlik eseri olduğuna inanamadığım bir davranışla ilk yazıma verdiği cevapta, benim, İkinci Yeni ile ilgili olarak İlhan Berk, Ece Ayhan, Ömer Nida, Edip Cansever ve Ahmet Oktay'dan başka ad vermediği söylüyor. Oysa ben, hem aynı yazıda -"İkinci Yeni'nin Otopsisi"-, hem de başka yazılarımda Cemal Süreya ve Turgut Uyar adlarını da anmıştım.**

(8) **M. Doğan, "Zorunlu Bir Cevap", Papirüs, S. 28**

(9) **M. Doğan, "Şiirde Teknik ve Toplumsal Öge", Şiir Sanatı. S. 13**

10. **Zühtü Bayar,** "ikinci Yeni'nin Toplumcu Avukatına Cevap".

11. Nitekim bu durumu, tek bir ozanın adını anarak Yeni Gerçek dergisindeki yazımın dipnotunda belirtmiştim (İkinci Yeni'nin Otopsisi).

12. **Ayhan Can,** "Yeni Gerçek", Yelken, S. 137, Temmuz 1968. Yazıların orijinalleri elinde olduğu halde, bay Bogdanof'un, neden bir yazımızın dipnotundaki değişik şekli tercih ettiğini anlamak güç değil.

13. **Z. Bayar,** "İkinci Yeni'nin Otopsisi"

14. **M. Doğan,** "Zorunlu Bir Cevap"

15. Aynı yazı.

16. **M. Doğan** "Bir Bitmeyen Gelişim"

17. Bu görüşle ilgili olarak bak: Zühtü Bayar. "Marxist Eleştiriye Doğru", Yeni Gerçek, S. 3; "**(Nâzım Hikmet Üzerine)** Dolayısıyla Bir Konuşma", Yelken, S. 132 / 2; "Fischer'in Getirdiği", Yeni Gerçek, S. 8... Ve bu tartışmaya konu olan son iki yazı.

18. Karşılaştırma suretiyle bak: **M. Doğan,** "Zorunlu Bir Cevap" ve **Selahattin Hilâv,** "Toplumcu Sanat Felsefesinde Yeni Görüşler", Yön, S. 98/99/100/102.

19. Bak: Ant Dergisi, 11.4.1967.

20. Bak: **Zühtü Bayar,** "Siniyavski'nin Herzeleri", Forum, S. 336.

21. Gerçi, **Çerniçevski** birçok marx'çı tarafından, marx'çı estetik'e giden yol üstündedir. Bu yüzden onu marx'çı yöntemin öncüler arasında saymak bir bakıma doğru olur. (Ayrıca, bay Bogdanof'un bizi eleştirmeye çalıştığı Papirüs'ün 25. sayısında yeralan bir yazımızda, marx'çı eleştirmenler olarak şu isimleri saymıştım: **Christopher Cauldwell, Edmund Wilson, Ernst Fischer**...)

22. **Selahattin Hilâv**'ın Yön dergisinde yayımladığı adı geçen yazı dizisi.

23. "İkinci Yeni'nin Otopsisi"

24. "Zorunlu Bir Cevap"

Bu yazı Forum dergisinde 1/12/1968 (s. 362), 16/12/ 1958 (s. 363/ tarihlerinde iki bölümde yayınlanmıştır.

YENİ BİR SIÇRAMA GEREK

Barış OCAK

Üniversite tiyatroları son dönemde yaşadıkları nitelik düşüşüne bir süredir çözüm bulma çabası içerisinde. Üniversite tiyatrolarının her yıl bahar aylarında buluştuğu ODTÜ Üniversitelerarası Tiyatro Şenliği bu nitelik düşüşünün bir göstergesi oldu; bunun üzerine 7 Şubat 1998'de bir Şenlik Ön Görüşme Toplantısı düzenlendi. Toplantının amacı, Şenlik 98'in sanatsal-estetik seviyesinin arttırılmasını sağlamak için tüm grupların ortak olarak neler yapabileceğini tartışmaktı. Ancak toplantıda ayakları yere basan tartışmalar yürütülemedi ve somut adamlar atılamadı. Sonuç olarak Mayıs ayında yapılan Şenlik 98, teatral olarak bir öncekinden daha verimli olmadı. Şenlik 98 sonrası yapılan değerlendirme toplantısında, bu durumun temel sebebi olarak Ön Görüşme Toplantısının çok geç vakitte yapılmış olduğu fikri ortaya atıldı, bir sonraki şenlik için daha erken buluşulması kararına varıldı.

15 kasım 1998'de Şenlik 99 Ön Görşme Toplantısı planlandığı gibi yapıldı. Toplantıda (Amatör Tiyatrolar Çevresi) ATÇ içerisinde topluluklar, yılda bir iki kez biraraya gelerek genel bir nitelik artışının[1] sağlanamayacağını belirtti. Nitelik artışı için şenlik çerçevesi dışına çıkılması ve genel olarak amatör bölgede yaşanan nitelik düşüşüne bir çözüm bulunması gerekliliğini ortaya koydular.

Eksen şenlik dışına çıkıp genel bir estetik düşüşüne kaydığı noktada tüm gruplar en temel sorun olarak görülen **'iletişimsizlik'**ten bahsetmeye başladı. İletişim sorununa çözüm olarak bölgesel örgütlenme modeli önerildi. Her grup kendi bölgesindeki gruplarla belirli periyodlarda toplanıp, çerçevesi çizilmiş konular üzerinden tartışarak genele ait daha somut öneriler getirecek ve nitelik sorunun çözümü için gerekli adımları atacaktı.

İstanbullu üniversite toplulukları, 15 yıldır etkinliklerini sürdüren Amatör Tiyatrolar Çevresin'de bu tartışmaları gündeme getirdi[2]. Bu tartışmalar sürecinde her grup iletişim problemine dair kendi düşüncelerini belirttikleri yazılar yazdı. Yazıların ortak noktası sorunun sadece iletişim olmadığı veya iletişim problemi denilen şeyin altının doldurulması gerekliliği idi. Bu noktada değişik vurgu noktaları oluştu. Bu yazıda bu tartışmaların ayrıntılarına girmeyeceğiz. Ancak bu yazıya cevap vermelerini beklediğimiz diğer amatör tiyatro grupları için kısaca başlıkları vermekle yetineceğiz.[3]

- Üniversite tiyatrolarının bir tanımının yapılması ve diğer amatör tiyatro topluluklarından farklarının ortaya konması,
- Türkiye konjonktürünün bir analizinin yapılması ve bunun doğrultusunda grupların kültürel stratejilerini belirlemeleri,
- Tiyatro bölgesindeki yozlaşma karşısında amatör tiyatro gruplarının alacağı tavır.
- Kurumlaşma tartışmalarının yapılması, teorik ve pratik hedeflerin belirlenmesi,
- Her grubun kendi demokratik, bilimsel işleyişini oluşturması,
- Örgütlenme konusunda ortak bir dilin yakalanması ve ayakları yere sağlam basan adımların atılması.

ATÇ'nin her perşembe yaptığı toplantılarda yapılan tartışmalar sayesinde gruplar henüz daha başlangıcında olmalarına rağmen ortak bir dil oluşturma yolunda önemli adımlar attılar.

Süreç içinde bir sonraki adım tartışmaların İstanbul geneline yayılması oldu ve bunun için de İTÜ Kültür Sanat Birliği binasında toplantı düzenlendi. İstanbul bölgesindeki hemen hemen tüm gruplara haber verilmesine rağmen yeterli sayıda bir katılım olamadı[4]. Buna rağmen tartışmalar canlı geçti. Başlangıçta aynı 'iletişimsizlik' problemleri dile getirilirken, toplantının ilerleyen bölümlerinde somut adımlar atabilme şansı yakalandı, amatör tiyatro gruplarının yaşadıkları somut sorunlar dile getirildi[5] ve çözümleri için neler yapılacağı tartışıldı. Böylelikle birlikte hareket etmenin şart olduğu ortaya çıktı, bunun nasıl yapılacağı sorusu ortaya atıldı. Öncelikle bürokratik, aceleci ve net olmayan bir örgütlenmenin yarardan çok zarar getireceği üzerine fikir birliğine varıldı.

Örgütlenmenin nasıl olmayacağı konusunda birçok gurubun kafasının net olduğu ortaya çıktı. Ancak "nasıl bir örgütlenme" sorusu daha henüz yanıtlanmadı.

İTÜ'deki toplantının sonunda grupların birbirini tanıması, problemlerin tesbiti, ortak dilin oluşturulması ve niyetlerin ortaya konulması için somut bir çalışma önerildi. ATÇ içinde daha öncesinden başlatılan ve yürütülen üniversite tiyatroları röportaj çalışmasının genişletilmesi ve yukarıda belirtilen tartışmaların tüm gruplarla tek tek konuşulması önerisi kabul edildi.

Sistemli bir tiyatro etkinliği yürütmenin temel adımı, kendi yaptıklarını analiz etme ve anlamlandırmayla, eleştirel ve sorgulamacı bir etik ve pratik geliştirmekle atılabilir. Bu ise ancak, sahneye çıkan teatral ürüne, grup içi ve gruplar arası ilişkilere üretken bir biçimde yansıtılabildiği ölçüde ulaşılabilecek bir hedeftir. Röportaj çalışmasının, her biçimde yansıtılabildiği ölçüde ulaşılabilecek bir hedeftir. Röportaj çalışmasının, her bir grubun yaşam içinde benimsediği kültürel ve siyasal duruşunun billurlaşması, netleşmesi için ve hayata geçirilmesini düşündüğümüz birlikteliğin temellerinin atılması için bir fırsat olduğunu düşünüyoruz.

1 Sorunun şenlik kapkasından çıkarılması gerekiyordu. Şenliğin düzeyinin katılan grupların düzeyiyle eş olmasına rağmen teknik organizasyonlarla (katılan oyunları önceden görüp eleme fikri önerilmişti) bu işin halledileceği düşünülüyordu. Sorun tiyatro bölgesinde yaşanan genel bir sorundur. Ahlaki yozlaşma, estetik kaygıların geri plana itilmesi, dramaturji yapılmaması sorunları tiyatro bölgesine hakim olmuş durumdadır. Amatör grupların bir an önce kendi kültürel stratejilerini gözden geçirip tavırlarını netleştirmeleri gerekmektedir.

2 Bir çok amatör tiyatro topluluğunu barındıran ATÇ içindeki tartışmalar daha çok, üniversite tiyatroları BÜO, İTFTT; İktisat Sahnesi, MİFTOK, ÖKM, İTÜ Sahnesi ve İTÜ Oyuncuları tarafından yürütülmüştür.

3 Hedefimiz yazılan metinleri, gruplarla tek tek yapılan röportajlarla beraber üniversite tiyatroları konusunda bir bülten hazırlayıp dağıtımını yapmak.

4 Katılan gruplar BÜD, ÖKM, İTFTT, İTÜ Sahnesi, İktisat Sahnesi, MİFTOK, İTÜ Oyuncuları, YTÜ Oyuncuları, Galatasaray, Marmara ve Trakya üniversitelerinden tiyatro toplulukları.

5 Teknik eksiklikler (sahne, ışık, dekor vs), ekonomik sıkıntılar, birikim eksikliği, grupların devamlılığını sağlamada yaşanan problemler, baskı ve fiziki saldırılar en yakıcı problemler olarak gündeme getirildi.

İNSANLAR ÖLÜR VE ÖLDÜRÜLEBİLİR. DÜŞÜNCELER ÖLDÜRÜLEMEDİĞİ İÇİN, GÜN GELİR, BÜTÜN BU KİTAPLAR, GÜNDEMDE YERİNİ ALIR. HAK VE ÖZGÜRLÜK SAVUNUCULUĞUNU ESKİSİ GİBİ SÜRDÜRÜR.

Ederi : 1.200.000 TL.

DÖRT MEVSİM AŞK

Bülent TOPBAŞ

03.05.1996

Sevdiğim,

Mektuplarını bir şekilde içime sokmaya çabalamamak için kendimi zor tuttum. Yazdığın sözcükler doğrudan yüreğime oradan da bütün vücuduma aktılar. Defalarca okudum. Şimdi sürekli elimin altında olmaları iyi çünkü geçen haftalarda bunun eksikliğini çok duydum.

Bir günde hem sen, hem de mektupların... onca ayrılıktan sonra biraraya gelince mutluluk komasına giriyordum. Suratımdaki sırıtkan ifadenin baki kalacağından korktum.

...

Sonunda yazın geldiği hissedebiliyorum. Belki görmüyorum ama ağaçların arasında olduğumu soluduğum havadan anlıyorum. Sürekli havalandırmada durup tembellik yaptığımı düşünme, biryandan da kitap okuyorum. ODTÜ'deki hocam Huricihan İnan'la yazıştım, bir konu belirleyip hazırlayacağım. Beni konu yönünden yönlendirmesini ve kaynak listesi yapmasını istedim. Tahminimce bayağı yüklü bir liste hazırlayacaktır.

Doğu toplumlarının Oblomovluk hastalığı var. Hem düşünsel hem de edimsel olarak yavaş, tembel ve uyuşuk bir toplumuz. Birşeyleri yapmamak için bahaneler yaratır durur ve yaptığımızın da hakkını vermeyiz. Biz de bu kültürle yoğrulduğumuz için nasibimizi almışız. Sığlık, kolaycılık sinmiş üstümüze. Nereye baksan bunu rahatlıkla görebilirsin.

Okuldayken Huricihan Hocanın ders yöntemini çok yadırgımıştık. Hiç bitmeyen okuma listeleri. Biz ise tek bir yazar tek bir kitaba alışmıştık. Şimdi onu daha iyi anlıyorum. Gerçeğe giden yol o kadar kısa ve düz değil. Kestirmeden gitmeye çalışmak da kendini kandırmaktan öte bir şey değildir. Özellikle karmaşık bir yapıya sahip olan toplumsal bilimlerde bu yol daha uzun ve yorucu. Bu günden yarına birşeyler bırakmak istiyorsak bu Oblomovluğu üzerimizden atmak lazım. Umarım bu çalışma bunun için iyi bir başlangıç olur.

...

06.05.1996

...

Cezaevleri, duyguların en yoğun, sevginin, hüznün ve özlemin sonuna kadar yaşandığı yerler. Bu ortama bir de yılların birikimi olan mazlumluk, kahramanlık, ezilmişlik karışımı bir hava eklenmiş. İnsanların kendilerini dinlemek için bir de bol bol zamanları olunca cezaevleri doğal bir şair yatağı haline geliyor. Adlilerin şiirlerinin tamamı arabesk şarkıların içindeki beylik benzetme ve kalıplardan beslenmiş, zorlama kafiyelerde bezenmiş yazınsal bir değeri olmayan şiirler. Siyasi cezaevlerinde de aynı gerçeklik farklı bir renkte varlığını koruyor. Herkes kendini şair sanıyor. Kalıplaşmış imgeler 300-500'ü aşmayan sözcük dağarcığı, bildik benzetmeler. Çoğu da Nazım Hikmet, Alhmet Arif veya Enver Gökçe'nin bilinçli veya bilinçsiz öykünmeleri.

Bunları olumsuzluk olarak söylemiyorum. Bu ortamın çok doğal bir sonucu; cezaevi şiiri olgusu bu. Bazen ben de kendimi bu havaya kaptırıyorum ama bir iki satır yazınca zorlanmaya başladığımı hissedip kesiyorum. Bu duygu yoğunluğu ister istemez etkiliyor. Gökyüzü, kuşlar, batan güneşin ışıkları, fotoğraflar, anılar, düşler burada çok daha yoğun yaşanıyor. Sürekli özlem, hüzün, isyan... kendini alamıyorsun.

Yine de şiir gibi düşünmek çok başka birşey. Ben yazarken söylediklerimi mantıksal temele oturmaya çalışıyorum. Söyleyeceklerimi düzyazıya göre ölçüp biçiyorum. Halbuki şiir biraz patavatsızca söyleyebilmek; yani ne duyuyorsan pat diye söylemek. Sözcüklere manav seçmeciliğiyle yaklaşmayacaksın onlar kendiliğinden kendi istedikleri gibi akacaklar. Bu da duygusal bir mizaca sahip olmayı gerektiriyor. Benimse düz yönüm daha ağır basıyor. Eskiden bu çok daha belirgindi, şimdiye bir yumuşama var.

Bütün bunları niye anlattım, çünkü sana birşeyler karaladım. Güzel şiiri bilirim. Benimkinin tek güzel yanı tamamıyla senin özleminle sana yazılmış olması. Duygularımı tam olarak aktarmayı başaramamış olsam da aktardığım kadarıyla tamamiyle benim duygularım. Onu bir edebiyatçı olarak değil benim sevgilim olarak oku o zaman kulağına hoş gelecektir.

Seni bu kadar hazırladıktan sonra şiirimi yazıyorum:

Şaşkındım sana rastladığımda
elimde kalmıştı düşlerim
biraz buruk, biraz çaresiz
aldanmıştı umutlarımız
tükenmişti acemi ellerde düşlerimiz
Yalnızdık artık
dünyanın cüzzamlı suratıyla burun burunaydık
leş hazımlarının kokusunu nefesinden duyuyorduk.

Don Quichotte'in dünyasından gelmiştik
Güzele ve iyiye aşıktık

Yiğittik Don Quichotte kadar
aşıktık Don Quichotte gibi
acemiydik Don Quichotte gibi

Benim yazgım düşlere yazılı
Biraz şaşkın, buruktum ama
yitirmemiştim güzele olan umutları
ve ben hâlâ Don Quichotte kadar aşık
ve sen varsın artık
düş kadar güzel, Dulcinnea kadar gerçek
Dedim ya düş denizinde yaşamıştım,
sudan çıkmanın şaşkınlığı vardı
ilk görüşte anlamalıydım
düşlerimdeki prensesle buluştuğumu

Dünya cüzzamlı suratıyla yanıbaşımızda hâlâ
yutmaya hazır güzel olanı
ve tükürmeye arta kalanı
Ama yağma yok!
güzeli binlerce yılda dokudu insan
rüzgar güçlü belki ama
güzel, bin yıllarla bağlı toprağa

Sevgili! Bir şaşkın anımda buldum seni
farklıydın...
efsanelerdeki tanrıçaların parçasından yapılmıştın
ışı ışıldın
Çok geçmeden taptım sana
Susamıştım insana, güzele ve aşka
...ve sevdim seni kana kana

Bülent

Yaşama da şiirsel yaklaşmak gerekiyor yani şiir tadında yaşamak...

09.05.1996

...

Bazen kitapçıları, gezebilmenin özlemini duyuyorum. Sıra sıra renk renk dizilmiş, fırından yeni çıkmış ekmek gibi matbaadan yeni çıkmış kitapların kokuları arasında gezmek. Yeni yayınlanmış, 'ne zamandan beri ben de seni bekliyordum' diyebileceğim kitabı avuçlarımın içine almak, göz gezdirmek ve çıkışta satın almak üzere yerine bırakarak yeni keyiflere doğru diğer raflara yönelik... felsefe, şiir, inceleme...

Sadece yeni çıkanlar mı? Asıl eskilerde gezinti yapmak daha heyecan verici. Sahaflardaki kitabın kokusu rutubetin etkisiyle daha keskindir. Bu kokuyla zamanda yolculuğun içindesin. Baskısı tükenmiş, yazarlarını yitirmiş hatta kendisi bile yıpranmış, geçmişin sözcüsü kitaplar. Anlattıkları eskise bile eskinin düşünüşünü, eğilimlerini ve duygularını yansıtan bu yönüyle değerini hiç yitirmeyecek eski kitaplar. Keşfetmenin mutluluğu burada daha coşkuludur çünkü aradığın, maddi varoluşunu yitirmekte olan varlıklardır. Onları kütüphanene dahil etmek için dayanılmaz bir istek duyarsın. Kitaplarda önünü alamadığım bir mülkiyet duygusu yaşarım, hele baskısını yitirmiş nadide kitaplarda.

Sonrasında eve gelir doya doya bir kez daha ele alır, göz gezdirir ve okuma planıma dahil ederim. Onları özenle kütüphanemde onlar için ayrılmış yerlere yerleştiririm.

Ben buradayken kimbilir kaç tane yeni kitap basılmıştır. Kaç değerli kitap sahafın umursamaz elinden geçmiş, dudak bükülerek rafların karanlık tozlu köşelerine atılmıştır. Ne zamandır aradığım kitaplar belki bana inat sergilenmiş fakat alıcısız kalmıştır. Kitaplarla şimdi daha yoğunum ama yine de özlüyorum o kokuyu...

...

Sokrates'e göre Tanrılardan biri, acıyla mutluluğu birleştirip karıştırmak istemiş, bunu başaramayınca da bari şunları kuyruklarından birbirine bağlayalım demiş. O günden beri de acı ve mutluluk hep birarada olmuş. Acı olmazsa mutluluk, mutluluk olmazsa acının hiçbir varlık koşulu yokmuş. O tanrıya kızmalı mı bilmiyorum ama herhalde diğer türlü yaşamın bir anlamı kalmazdı. Biz de yaşıyacağımız güzel günler ve mutluluklarımız adına şimdi bu ayrılığın acısını yaşıyoruz.

Zeytinin,

12.05.1996

...

Kültürümüz konusunda yeterince donanımlı olmadığımı farkettiğim için, senden halk edebiyatı ve halk müziği konusunda kaynaklar istedim. Bu zevklerimin değişmesi falan değil. Bir toplum o toprakların belki binlerce yıllık kültürüyle yoğrulur. Hangi topluma bakarsan bak o topluma özgü derin bir geçmişin izlerini bulursun. Türküler de bu topraklarda özel bir yere sahip kültür taşıyıcıları. Osmanlı'da tarih yazımı sadece saray çatısı altında olduğu için toplumun büyük çoğunluğunun gündemini, acılarını, sevdalarını türkülerden öğrenebiliyoruz. Yunus Emre, Pir Sultan, Karacaoğlan, Aşık Emrah, Kul Himmet ve daha niceleri dönemlerinin dili ve yüreği olmuşlar. Onları tanıdıkça kendimizi ve toplumu daha iyi tanırız.

Ulusal olan ve evrensel olan birliktedir. Tolstoy'u, Dostyevsky'i, Dickens'ı veya Balzac'ı okuyan bir insanın Kemal Tahir'i, Tevfik Fikret'i, Sabahattin Ali'yi veya Sait Faik'i reddetmesi mümkün mü? Asıl yadırganacak olan evrensel olan veya ulusal olanın kutsanması. Biz sağlıklı beslenememişiz, Tevfik Fikret'i, Mehmet Rauf'u, Necip Fazıl'ı, eski ozanları tanımıyorum. Halbuki bunların hepsinde Türkiye gerçekliği var. Doğru bilinç ulusal ve evrensel olanın birlikte özümsenmesiyle mümkün. Bunlar bizim topraklarımızın havası ve kültürü. Onları soludukça bu topraklara daha sıkı kök salarız.

sürecek

LİSAN-I BÂTILA

Y.Mahmut-D-GÖSTEREN

Şeyh-ül muharrir, muhterem Attila İlhan beyefendiye ithaf olunmuştur. Kabul eyleye.

Zehirli bir soğuğun katran karası gecesinde uzaktan uzağa kulak tırmalayan köpek ulumaları arasında, kar, hastalıklı bir sinsilikle deruni bir kudsiyet halesinde şehre inerken, oturduğumuz **cafe**'nin esthetigue'inde meşbu, kadim dostum **Hasan**, vazıh bir sesle, lisan-ı usuliyat'ını şöyle mahib-il kıvam eyledi, **"Lisanda özleştirmeciler devr-i bâtıla düşmüşlerdir. Fenn-i talim ü tedrisle tebarüz ettirmekten naşi Gazi, Leyli-i hatimede "Lisanda yanlış yaptık" diye bu mevzuda fikr-i hatıl fevk-at-tabia şuuruyla nim rahattür eylemiştir. Amma İnönü ve Nurullah Bey (Ataç) gayrı-ı kabil-i hal eylediler"**

Kadim ve esbak dostum **Hasan**'ın bu tesbitine dikkat isterim

Bundan naşi Melburun'dan Türkiye'ye avdet ettikten sonra, lisanda ırkçılık tebarüz eylediği için ayağımızın tozuyla 1960'da şunlara işaret etmiştik.

VARAN 100: "Tekşifi faraziye ve ulum-i sahiba tebarüz ettirmiştir ki, lisanda sadeleştirme umdesi sıfat-ı zatiyedir. Esasında lisanda silsel-i meratip stuationdur'dur. Amma objectlanque'nin process'de peripatetics namevcuttur. Mesel-i esas meşşailik'tedir"

VARAN 101: Cihan-ı ekber, alim-i lisanın şu beyanına dikkat isterim: **"Science de "euducation da tebarüz eyler ki, lisanda özleşme substrat peruve gayrı-ı kabildir. Zira lisanda sadeleştirme ve rêvolution sens commun'aya vebeste olamaz"** (Jean de Seulle, Social philosophy, France, Pari, 1961)

VARAN 102: Biz bunun üzerine 1970'de şu tesbitte bulunmuştuk, **"fikr-i iptidaye ve felsef-i sanat-ı istinaden alem-i makulat sadeleşmeye intizar eylemez. Bahusus bu filvaki ve biaenaleyh adem-i irtibat eyler. Zira ki burda esas mesele gaye-i aksadır. İşte bundan naşidir ki, lisanda özleşme hasse-i selimeyeye irtibatlı olmayıp gayrı-i muayyen ve gayrı-i maddiye ve gayrı-i maneviyedir".**

Bu sözlerime dikkat isterim.

Birden onu hatırladım. Bir haftalık sakalıyla layemut yüzünde, bir tırtıl gibi dolaşan sigara dumanlarının loş mavisini, ince serçe parmağıyla araladıktan sonra yer altından gelen bir ses garibesi içinde bana "Mahmut" demişti, **"Evet Mahmut, müteali ve mütedahilden mütakabil çıkar mı..."**

Hayret ve dehşetle yüzüne bakıp **"Çıkmaz"** dedim. İşte o zaman konuşmaya başladı. Her kelime yer altından patlayıp geliyordu. **"Müdrike munfasıl istidlal şuna işaret eder ki, mebhas-î vücut lisanda sadeleşmeye mündemiç değildir. Lisanda sadeleşmeyi muhafaza ve müdafaa etmek lafziye ve laicabiyedir. Zira li-i-beşeriye ve zaruriyet-i mutlaka vahid-ülmadır. Bundan naşi temadi ve temayül tesavi nakizeyndir. Tahlil-i ruhi ve tahlil-i usul tazammumdur".**

İmdi buna karşı lisanda özleştirmeden yana olanlar bir şey diyebilir mi. Farzedilim ki dediler. Öyleyse

VARAN 103. Biz daha dün şunu söylemiştik ki, tetehüm ve tedahül, tekrir mi dir, tefrit midir? Tefehhüm ve tedahül, tekfir ise, terkibi hüküm olur. Yok tefehhüm ve tedahül tefrit ise tasavurur-i sazec olur. Terkibi hüküm kuvv-i mekniye olabilir mi? Bu bilinmez. Peki, tasavurur-i sazec mebhas-ül eşkâl olabilir mi? Bu da bilinmez. İki bilinmez namevcut olunca, bu mevsukiyet kazanır mı? Kazanır, Mevsukiyet kazanınca bu namütenahi olur mu? Olur. Bu müşahede müsagebeyi lazime olmaz"

Tefekkür-ü hürriyet bunu şart koşar.

Anladınız mı?.

Not: Önceki sayıdaki yazımda Şenköken'in adı Şenkök diye çıkmış. Ben, bunu, Gündoğdu'nun provakasyonu diye düşünmüştüm. Ancak sonradan gördüm ki, sayın Handan hanımın soyadını, ne yazık ki ben yanlış yazmışım. Bundan dolayı, sayın Handan Şenköken'den özür diliyorum.

Durumu böylece açıklığa kavuşturmak hakkaniyetin gerektirdiği bir şarttır diye düşündüm.

OSMAN BOLULU, "BENİM NE DEDEM, NE ŞEYHİM VAR."

Tacim ÇİÇEK

Yazın ve dil ustası Osman Bolulu, bugüne kadar **"Dalların Ucundaki, Bileşim Çizgisi, Yurtaboyu Sevişmek, Taşın İyisi, Uzun Koşu, Güle Yolculuk** (şiir kitaplarına); **Antilaikliğin Önlenmeyen Yükselişi, Belleksiz Toplum** (deneme kitaplarına); **Mahalli İdarelerin Eğitim ve Öğretimle İlgisi** (inceleme); Devlet Kuşu (masal); ve çeşitli okul kitaplarına imza atmıştır.

İnce eleyip sık dokuyan Osman Bolulu; şimdi **YAĞMUR SONRASI** (öykü) ve **KORKACAKSAKSAN KİTAPSIZLARDAN KORK** (deneme) kitaplarıyla okur karşısına çıkmıştır. İşte bu söyleşi, sözü edilen bu iki kitabı sizlere tanıtmak için yapıldı.

- Siz, şair, denemeci olarak biliniyorsunuz. Bu kadar yıl sonra, neden birden bire öyküye?

- Elli altmış yıldır okuduklarımın içinde, öykünün yeri büyük, hem her gün bir öykü okurum, en azından. İyi bir öykü okuruyum ilkin. Yaşam, bir uzun öyküdür, herkesin öyküsü, öyküleri vardır. İş, bunları öykü tekniği içinde sunabilmekte. Öykü yoğun bir anlatı türü, sıkı dil işçiliği ister, Dokusu örgütlüdür; gereğini aşması ya da gereğinden kısa olması öyküyü zedeler. Olanın çarpıcı biçimde sunulması değildir öykü; okurunu, mevcudun ötesine çekmesi, düşlerini genişletmesi de gerekir. Öykünün bütününde imge yatar, alttan alta. İmgesellik, yoğunluk bakımından, şiirin düzyazıyla konuşan oğlan kardeşidir öykü. Denemede düşünce vardır, ufku geniştir, yazar özgürdür denmede. Yazar kendisini, dolayısıyla insanın duyumsamalarını, ütopyalarını, özlemlerini, kuralların ağına takılmadan anlatır. Deneme için de, hele özgür yapısı düşünülürse, şiirin teyzesinin delişmen oğlu diyebilirim. Akrabadır bu üç tür. Şiir yazarken, deneme yazarken, çillenmeyi bekleyen bir tohum gibi, hep içimde yatmıştır, öykü yazmak özlemi. Öyküye çok saygılı olduğum için, ona başlamakta geciktim belki. Ama tohum, dipten vurup çıktı işte. Fazla dayanamadı, benim korku böğetlerimi yıktı galiba.

"Her şey olmak, hiçbir şey olamak demektir." gibi bir sözü anımsayabilirsiniz, şiirle başlamış ,denemeye geçmiş, anadilimizi işlemiş adamın, yıllar sonra öyküye geçişi karşısında. "Bir de öykü kitabım bulunsun "la," çeşitleme tutkusuyla hiç ilgim yok. Yukarıda değindiğim gibi, çemberleri birbirinin içine geçen şiir, öykü, deneme türlerinden, alanı, şimdiye kadar boş bırakılmış öykünün payını kullandım. Daha doğrusu, o, beni alanının boşluğunu doldurmaya çağırdı, ısrarla. İçimdeki öyküsel birikimin, dışa vurması bu, yeraltı suyunun fışkırması gibi.

- Sürekli öykü okuduğunuzu, iyi bir öykü okuru olduğunuzu söylediniz. Bunun öykülerinize etkisi var mı, varsa nedir, ne kadardır?

- Bilinen, alışılmış öykü türüne saygım var, onlar olmasaydı, bugünkü öyküye gelinebilir miydi? Ama aynı biçemin, yöntemin, tekniğin biraz dışına çıkılarak anlatımın, türlerin, söylemin değiştirilmesi gerektiğini; böylece sanatın, anlatımın, düşüncenin boyutlanacağını düşünüyorum. Alışılmış öykü tekniğinden, bir ölçüde, yararlanmakla birlikte, serimi, düğümü, sonucu, anadüşüncesi bulunan, çarpıcı söyleyişten biraz uzaklaşmak çabasıyla yazdım öykülerimi.

- Öykülerinizin değişik olduğunu söylüyorsunuz. Neler?

Öykülerimde; olay, ana eksen değil, var yok gibi, sadece bir çıkış noktası. Öykünün herhangi bir yerine yerleştirilen olay parçası, geçmiş olgulara, yani anılara bağlanıyor, oradan bugüne dönülüyor, buradan geleceğe yorumlar sezdirilmeye çalışılıyor. Anlatım; olay parçalarını, anıyı, düşünceyi, yorumu içerdiği için; öykü, anı, deneme, şiir karışımı bir söyleyiş çıkıyor ortaya. Anlatı içinde düşünceler, duyumsamalar, bu dörtlünün sarmalına gizlenmiş. Öte yandan, bu yöntem, öykülere üç zamanlılık (geçmiş bugün-yarın) kazandırıyor.

- Öğretmenliğiniz bu öykülere sinmiş gibi. Çünkü Cortazer'in "Öykü, her maçını nakvtla kazanmalıdır." sözüne denk düşüyor öyküleriniz. Öyküden sonra, okura ustaca, öyküyü yaşama olanağı da vermişsiniz. Niçin?

Her türlü anlatıda, özellikle yazınsal anlatıda "öğretmenlik" kötü bir şey. Ama yazın, insanı içinden değiştiren, dönüştüren, yeni kimliğe yücelten işlev taşıyorsa, dipsuyunda gizli bir öğretmenlik vardır, slogandan, dersten uzak. Her yazar sınıfsız bir öğretmendir, bir anlamda. Elbette öyküde okura yaşama olanağı bırakacaksınız, çünkü öykü, okuru anlattığınız maceraya katmak, onu ortaklığa almaktır. Okuruna pay bırakmayan her türlü anlatı buyurgandır; tek düşünce, tek tip insan yaratır ki, sanatın değiştiricilik işlevi yok olur, o zaman. Öykü, yazarla okuru, birbirine bağımlı kılmadan, olandan daha güzel yerlere koşturabilmelidir.

- Özgün olmakla birlikte, kimi öyküleriniz, birbirinle ekleniyor gibi, uzun bir anlatıyı ya da romanı niçin denemediniz?

Günümüz insanı sıkıntılı, birbirine ekli uzun öykü, onu sarmaz. Ben öteki türlerde bile, konuyu, ilginç

arabaşlıklarla işleyerek, ilgiyi canlı tutmaya çalışırım. İyi bir öykünün, bilemediniz yarım saate bitmesi gerektiğine inanırım. Öykü belli durumların, anların, duyumsamaların, izlenimlerin, genellikle bir kişi çevresinde yoğun anlatımını kullanır. Roman, çağını, çevresini; bunların içindeki geniş bir insan kadrosunu konu eder. İçinde öyküler, tartışmalar, demelerde de gizlidir. Dahageniş bir inceleme, uzun sabır ister. Şiirden, denemeden öyküye geçiş kadar kolay değildir romana atlamak. Dil işçiliği yapıyorum, anlatımda doku sıkılığını savunuyorum, dil yazılarımda. Romana göre daha sıkı dokulu, yoğun anlatımlıöykü, bana daha yakın göründü. İleride romana geçebilir miyim, bilmem. Onun özlemini de taşıyorum ama...

Kimi öykülerin, size birbirine andırır gibi görünmesi, anlatılanların bir dönemi, onun insanının, o dönemin koşullarında, o insanlara sinen etiğin verilmesinden kaynaklanabilir. Orada çağının, kuşağının tipi olarak ben varım. Bilmem, siz bu durumu eksi hanesine mi yazıyorsunuz? Birbirine tutunma, tutarlılık, bir dönemi bütünlüğü içinde vermek olarak anlıyorum orasını.

- Yani öyküleriniz, bir anlamda sizi mi anlatıyor?

- Salt beni anlatsaydı, özel anı anı olurdu, başkalarını ilgilendirmezdi. Ama her öykücünün kendi içinden, gözlemleyip algıladıklarından yola çıkarak, bir tek insanda öteki insanları vermeyi amaçladığını unutmayalım. Öykülerimde çocukluğumun, izlenimlerin olayların izleri vardır, içinde geçtiğim toplumsal maceraya değinilir uçtan uçtan. Doğanın, çevrenin etkisiyle, o kuşağın etiğinin, dünya görüşünün oluşumu, kişiliğinin yapılanması verilir. Bunun altında da, sonrasındaki değişimler sezdirilmeye çalışılarak günümüze gelinir. O öykülerdeki benim, fakat geldiği toplumun kesitinden birisi olarak ben.

- Öykülerdeki geriye dönüşler güzel. Ancak bunlar, ayrı diziliş ve puntolarla verilse, daha güzel olurdu diye düşünüyorum. Ayrıca şunları da sormak istiyorum: EN GÜZEL ENAYİ'deki ironi, niçin açık değil? AK POŞU'daki ağıt niçin gizli ve mensur şiir (düzyazı şiir)? Öte yandan niçin bu kadar duygusal?

Anlatımda biçimselliğin, özü kurtarmadığına inanırım. Biçime dayanmaya karşı biraz tepkiliyim de, ondan böylesini seçmiş olacağım. Ama öylesini de güzelce işleyenleri de yadırgamıyorum.

Mizah, karamizah, ironi arasında kanbağı vardır. Mizahı, meyhane, kahve ağzından yukarı çıkaramazsınız, kara mizahta kalır. Kara mizahı atlayarak, mizahtan ironiye geçebilirsiniz. İroni bunlarındaha incelmişidir, edebiyata yakışanıdır: Kör parmağım, kör gözüne demez. Okurumun düzeyine saygılıyım. Ona, daha incesiyle duyumsatmaya çalışıyorum, onu günlük anlatımdan, dilden daha yukarısına zorlamak istiyorum sezdirmeden. Anlattıklarımın, hemen hepsinin altında küçük küçük altın iğneler saklıdır: Birilerinin bir yerlerini acıtsın, inceden inceden, uyanıklığa çağırsın. O öyküde salt esprili bir anlatım yok: Tarihsel birikime saygısını yitiren, hemşerilik bağlarını gevşetmiş, başkentini başköye dönüştürmüş, eğitimini ticarete teslim etmiş, ulusun yarına uzanan fidanlığı saydığımız gençlerinden elini çekmiş bir topluma, düzene yöneltmiş oklar var. Hani çarpıcı olay anlatımından kaçtığımı, toplumsal kaygıları, anlatımın damarlarında dolaşmak istediğini söylemiş ya...

AK POŞU, ağıt şiirdir, duygusaldır. Niçin, neden? Orada şehit bir gencin, daha filizin vermemiş aşkıyla, geçmişin derinliklerindeki dedenin kırık aşkı bir arada verilmektedir. Onlarla aşkını yaşamayan Anadolu insanın, değişip dönüşememesindekiaçmazlar anıştırılıyor, onların derinden derine sürüp giden aşklarına, masallarımızdaki aşk motifi evriltilerek işlenirken, günümüzde aşkın cinsel boyuma çakılmışlığına tepkiler duyumsatılmaya çalışıyor. Oradan geliyorum, mayam oradan, o kırıklıkları, o üzüngçleri yaşamışım, Aşklarını yaşayamayan toplumun uygarlaşamayacağını düşünüyorum Aşkların kaba cinsellikte kalmasının, kadını salt cinsel nesne olarak görmenin, bizi bu kuyuda beklettiğini düşünüyorum. O kadını salt sevgili değil, ana saymışım. 1961'de yayımlanan bir yazımın başlığı: **Silik Kadınların Kişiliksiz Çocukları.** Toplumsal bir yakını, ileti de var, o öyküde. Böylesi bir durumda, nasıl duygulanmazsınız, nasıl ağıta dönüşmüş şiir söylemezsiniz?..

- Peki, ESKİMEYEN ÖPÜCÜK, yaşanmışlıktan mı, kurgusal mı? Ayrıca KÜHEYLANLARI (niçin) ŞAİRLERE VERDİNİZ?

- Bütün öykülerimin temeli yaşanmışlığa dayalıdır. Ama bir iç yaşanmışlık, bir dış yaşanmışlık vardır. Önce bunları, birbirine yedireceksiniz. Sonra düşlerle, uzak geleceğin kurmacalı gerçekleriyle dokuyacaksınız öyküyü. **Eskimeyen Öpücük**'te de, erkek yazınının kadına bakışından sıyrılış var. Kadın - erkek ayrılığını yenerek, iki insanın yalnızlığı, dostluğu bölüşmesi, kösnüllüğü aşarak, bir güzelliği yıllarca koruması var. Salt ütopik kalmamak için, öykünün sonunda, kösnüllüğün tortsu sezgiye bırakılmış.

ŞAİRLER VERDİM KÜHEYLANLARI, bir adamın at tutkusunun altından toplumsal değişimleri veriyor, geçmişteki mütegallibeden (zorbadan) günümüzün tıkanmalarına uzanıyor. Değer bunalımındaki düşsüz, etiksiz topluma oklar yöneltiliyor. Dikkat ederseniz, at'ın üstüne dört figür daha eklenerek imge çiziliyor. Değişimi, dönüşümü, ütopyayı imliyor, İmge şiirin baş araçlarından olduğu için, şairler demiş olmalıyım. Ama her insan bir şairdir, herkesin içinde şiir yatar. Dışa vurma yol ve yöntemine ulaşamadıkları için, insanlar şairdir. Okuyucu, küheylanların şairlere verilmesini kıskanır mı dersiniz.? Şirir olmayan toplum adam olabilirmi, hani dolaylıolarak bunu anımsatmaya hakkım yok mu?

- Hep Yağmur Sonrası'dan söz ettik. Biraz da Korkacaksan Kitapsızlardan Kork'tan konuşalım mı? Dergilerden, gazetelerden yayınlanmış bu yazıların kitaba dönüştürülmesi güzel olmuş. Başvuru kitabı niteliğinde bu kitap. Böylesi yetkin bir çalışma karşılığını buldu mu, bulacak mı? Okurun, bu kittapta neleri gözetmesini istersiniz?

Bir yerde yazım çıksın kaygısıyla yazmam, yazacağım yerin havasına göre kalem yürütmem. Konu, zorlayacak, yazmaya yeterli göreceğim kendimi. Bu kitaba girenler, daha başkalarının arasından seçilmiş denemeler, ülke, toplum sorunların işleyen tartışmalar görüşlerdir. "Düşünüyorum öyleyse varım." Güzel ve doğru bir söz. O sözü, "Sorumluluk duyuyorum öyleyse varım."a dönüştürmüşümdür. Aydın tavrının ürünleridir onlar. Yaşadıklarımız karşısındaki tepkilerimi, düşüncelerimi dillendirdim, görüşlerimi, önerilerimi yazıya döktüm.

Bu yazıların nasıl karşılanacağını bilmem. Ama gerekli görmüşüm ki yazmışım. Çevremden aldığım izlenim ve kanılar olumlu. Söz, edebiyat çevresini soruyorsunuz, dil altından. Benim ne dedem, ne şeyhim var. İlerici- gerici hiçbir cemaatin üyesi değilim. Yazılarımı yayınlatma, adımı duyurma çabasında bulunmadım hiç. Bir yerlere yanlamayı, birlerinin yedeğinde, yanında olarak pay almak da etiğimin dışında. Ama hiç alçakgönüllük etmeden şunu söylemek isterim: Kimi çevrelerin, birilerinin olsaydı bu yazılar, bu kitap, üstüne çok şey söylenirdi. Kimilerinin gereken önemi vereceğini sanmıyorum, bu delitoros adamın yazılarına. Kalemini doğrulara adamışların insafına bırakıyorum bu kitabı. Onlarda ilgilenmezse yakınmam ki. Bir görev anlayışıyla, sorumluluğunu yerine getirme çabasında bir adam olarakyazıyorum. Zaman verir yargısını: Ya günün sorunlarını işleyen doğru yargılar olarak değerlendirilir bunlar, ileride. Ya da yarına, bugünden izler olarak kalır, bir kıyıda. Dilerim ki, ülkem, insanlık, yaşadığımız açmazlardan sıyrılsın da, böylesi yazılara gerek kalmasın. Duyumsadıklarımın, düşündüklerimin öteki insana ulaştırılmasıyla güzel yarınları örmektir benim çabam, adımı aşar böylesi. Asıl olan mutlu insanlığa doğru kaldırım taşlarını döşemektir.

Okurların ne alacaklarını, ben tayin edemem. Herkes, girdiği bahçeden istediği meyveyi koparır, ya da kiminin eli yetişmez yukarı dallara. Belki de benim oradaki ürünlerim onları hiç ilgilendirmiyordur. Onu ben ne bilirim. Kimseye şunu al, bunu alma bilecenliği bana yakışmaz. Politikacısından, kültüründen eğitiminden, edebiyatına, sanatına kadar pek çok şey üzerinde düşünmüş, yazmışım. Alsınlar evriltsinler, daha güzelini yazsınlar, karşı görüşler seçenekler üretsinler isterim. Bu toplumda düşünen tek kişi ben değilim ki...

- Bu yapıtta yer alan yazıların hepsi, birbirinden güzel. Sondaki "Korkuyorum, Torunlarım Bana Benzeyecek", canlı mı? "Belleksiz Toplum" olmamak için ne yapmalı?

- Bu kitap için, siz olumlu szler ettiniz. Bir yazarın onu beğenmesi bile benim için bir ölçüt. Teşekkür ederim size. Sözünü ettiğiniz denemedeki kişiler yaşıyor, ama soyları tükenmekte. Toplumu ayakta tutan onlar "**dinozor**" diyorlar şimdi. "**Antilaikliğin Önlenmeyen Yükselişi**" kitabıma önsöz yazarı Ragıp Gelencik, benim için dinozor deyince, torunum. "Dede, bu adam sana sövüyor, niye kitabına aldın bu yazıyı?" diye sorunca "Hayır oğlum, sövgü değil, insanlık aşınmasına uğrayan bu toplumda, böyle nitelenmeden gocunmuyorum, benim içindin onurdur öyle adlandırılmak." yanıtını vermiştim. Orada topluma yöneltilmiş, bir ironi var, kimlerin yönetimindeyiz, nereye gidiyoruz, onlar vurgulanıyor, alttan alttan.

"Belleksiz Toplum" olmamak için, ne yapılması gerektiği, o yazıda var, öteki yazılar da belleksizlikten kurluş önerileriyle o yazıyı besliyor. Bu kitap, bir aydın tavrının toplamıdır. Şimdi o konuda burada yeniden yazı mı yazayım? Hepsini söyleyeyim de, bana hiç mi okur kalmasın, bu söyleşi okunduktan sonra?...

- Her iki kitap için, son olarak ne demek istersiniz?

- Vallahi, reklamlara dayalı yutturmacalara sinirleniyorum, ona göre kitap alanları kınıyorum zaten. Ben de mi öyle yapayım? Benim demem değil, önemli olan, kitabı okuyanlar, ne diyecek? Okusalar da, olumlu-olumlu olumsuz ne diyecekseler onlara desinler. Tartışılmadan, eleştirilmeden, bir yerlere uzanalıbilir mi? Genellikle, okuru da yazarı da kendi gibi düşüneni arıyor. Öylesi aynadan kendisini seyredip hayranlığında uyumaktır. Bir yerde herkes aynı şeyi düşünüyorsa, hiç kimse bir şey düşünmüyor demektir sözünün sık sık yinelerim.

Siz, bana teşekkür edeceksiniz, gözünüzden anlıyorum. Asıl ben size teşekkür ediyorum.

***Yağmur Sonrası (Öykü, 1998, Güldikeni Y. Bayındır S. 14/17 Yenişehir - Ankara)**

*** Korkacaksan Kitapsızlardan Kork (Deneme, 1998, Güldikeni Y. Bayındır S. 14/17 Yenişehir - Ankara)**

ILGAZ

Nice cümlelerin altını çizdim
kırmızı kalemimle,
örneğin,
"Asker dolu bir tren tarihi değiştirebilir"
(Cevat ÇAPAN)

Güneşin militanlaştığı gül dudaklar dökülür,
seviyorum düşleri
tarih unutmuş beni papirüs yapraklarında

ılgazın karı eksilmezmiş bak yamaçlar süt liman,
peçete lavantası aşklara mahkum bu kıvrımlar
sen de unutursun su kenarında mendili

sınadım gözlerini, kar eridikçe iz coğrafyası
balçık olur,
kaybolur azeri bir genç
ve bizim gibiler yalnız kalmaya alışıktır yollarda.

Özcan ÖZTÜRK

ÖYKÜ

KORKU

Kazım CÖMERT

Kocaman aygıtlardan çıkan ses salonu dolduruyordu. Kalabalığın bağırarak konuşmaları da bu mekanik tınıya eklenince, dayanılmaz bir uğultu olup beyinlerde çalkantılar uyandırıyordu. Bunca gürültüye rağmen, sahnede çalınan ezgi gene de amacına ulaşıyor; kimini efkarlandırıyor, kimine gençliğini anımsatıyor, kiminin ise dertlerini depreştiriyordu...

"Ela gözlüm ben bu elden gidersem..."

Barın önüne sıralanmış, çoğu erkek olan davetlilerden bir kısmı koyu bir sohbete dalmışken bir kısmı da gürültü arasında ezgiyi dinlemeye çalışıyordu.

"Elvan çiçekleri takma başına..."

Bara yaklaşırken gözüm Nuriye ilişti. Demir direğe yaslanmış anlamsızca etrafa bakınıyordu. Onunla on dokuz yirmi yıl kadar önce Hollanda'ya *"ısmarlama damat"* olarak gelmiş kader arkadaşlarıydık. Bir süre aynı mahallede oturmuş, ailece gidip gelmiş, böylece aramızda bir dostluk da geliştirmiştik. Ne ki bu dostluğumuzu uzun sürdürmemiştik. Çünkü, bir süre sonra taşınıp gitmişlerdi. Beş altı yıldır görüşememiştik. İşte karşımdaki o Nuri'ydi. Gözleri kanlanmış, sakalı birkaç gündür kesilmemişti. Saçlarındaki ak, siyahtan daha fazlaydı. Oysa yaşı daha kırk bile olmamıştı. Önce konuşmadan bakıştık, gördüklerimizden emin olunca da sarıldık. Kolumdan tutup yana çekti.

"İçki alacağım, sen ne içiyordun?" dedim.

"Şu an kalabalık, sıra gelmez, birazdan ben alırım," diye engelledi beni.

Biraz daha gerilere, sözde sakin bir köşeye çekilip yan yana dikeldik. Elimi eline almış sıkıyordu. Gözlerinde yorgunluk ve tedirginlik vardı. Göz pınarları dolu gibiydi. İçkiden sandım. Avurtlarının çökmüş olduğunu o an gördüm.

"Nasılsın?" diye kulağına bağırdım.

"Berbat!" diye yanıtladı.

"Anlamadım."

"Berbat dedim. Ber-bat!"

"Hayrola, rahatsız mısın yoksa?"

Yanıtlamak istemedi ilkten. Birilerini arıyormuş gibi kalabalığı taradı. Sonra:

"Öyle gibi." dedi.

"Neyin var?"

"Korkuyorum!"

"Gene anlamadım."

"Basbayağı korkuyorum işte."

"İyi de, neden?"

"Nedeni mi? Kesin bilmiyorum. Öylesine bir korku işte. Belki de her şeyden..."

"Anlatsana, ne oldu?"

"Ne anlatayım ki?"

"Durup dururken korkmaz ya insan..."

"Tabii ki durup dururken korkmaz..."

"Öyleyse?.."

"Uykularım kaçıyor, geceleri uyuyamıyorum korkudan."

Eski dostumun gözlerindekinin korku olduğunu ancak anlayabiliyorum. Psikolojik bir rahatsızlığı olabileceğini düşünüyorum. Uzak memleketlerde, kendi seçimin olmayan ortamlarda yaşamak kolay mı? Ağır bunalımlar geçiren, kendini dipsiz kör kuyularda hisseden, dünya kendilerine dar ettirilen öyle çok insanımız var ki... Nuri de o duruma düşmüş olmasın... Bu kez ben onun elini sıkıyorum. Bu ara çalgıcılar hareketli parçalar çalmaya başlıyorlar. Gürültü daha da artıyor.

"Aman bulguru kaynatırlar..."

Nuri'nin barın etrafındaki kalabalığın arasına dalıp, elinde iki içkiyle dönmesi bir oluyor. Birini bana verip gene elimi tutuyor. Pisttekilere bakıyor. Gençler oyunun kıvraklığına kendilerini kaptırmış oynuyorlar bile.

"Fidayda da Ankaralım fidayda..."

"Şu oynayan kızlardan hangisi Arzu biliyor musun?" diye soruyor aniden.

"Çıkaramam ki, kaç yıldır görmedim ki..." diye yanıtlıyorum.

"Elbette çıkaramazsın. Bak, şu arkası dönük olan, kısa yeşil etekli olan var ya... Şu uzun saçlı olan canım. İşte o, Arzu. Benim kız yani."

"Ne güzel kız olmuş o öyle, ne çabuk büyüyüp serpilmiş!.."

"Olmuş ya, hem de çok güzel kız olmuş. İşte korkum da bu yüzden ya."

Son söylediğine bir anlam veremiyorum, ama üstünde de durmuyorum. İçkidendir.

Bu kez barın öbür tarafında ayakta duran ve şakalaşan üç genci işaret ediyor...

"Ortada duran, şu kareli gömlekli de Emre."

"Maşallah delikanlı olmuş kerata, büyümüş. Dışarda görsem dünyada tanımam."

"İşte uykularımı kaçıran da bu."

Gene anlayamıyorum, gerçekten anlayamıyorum. Her halde gürültüden yanlış duyuyorumdur. Değilse

içkinin etkisiyle Nuri ne söylediğini bilmiyordur. İnsanın çocukları yüzünden uykuları kaçar mı? İnsan çocuklarından da korkar mı? Anlamadığımı ya da tepki göstermediğimi görünce kendisi devam ediyor.

"Yanlış duymadın. Beni korkutanlar işte onlar. Biri kızım, diğeri ise oğlum. Arzu ve Emre. Canlarım, ciğerlerim, kuzularım benim. Ama, gene de korkuyorum onlardan. Gene de uyuyamıyorum onların yüzünden..."

Bardakları bırakıp dışarı çıkıyoruz. Hem Nuri'nin derdini anlar hem de açık hava biraz kendine gelmesini sağlar, diye düşünüyorum. Ara sokaklara dalıyoruz. Sarı sokak lambaları ıslanmış kaldırımları zar zor aydınlatıyor. Sokaklar bomboş, kimseler yok. Az önce yağmur yağmış. Yerler ıslak. Milli maç nedeniyle tüm Hollandalılar televizyonlarının başına kilitlenmiş, sokakları Nuri'yle bana bırakmışlar. Bir süre konuşmadan, sessizce yürüyoruz. Giderek salondan dışarıya sızan ses de duyulmaz oluyor. Uzaktan geceyi ve sessizliği delip giden bir trenin sesi duyuluyor.

"Anlat," diyorum, "ne oldu sana böyle?"

"Ne olmadı ki? Hangisini anlatayım ki?"

"Çocukların nesi var? Onlara kızıyor gibisin."

"Onlara kızmıyorum, onlardan korkuyorum... Belki de kızamadığım için korkuyorum onlardan."

"Niçin?"

"Hanım hastalandı, fena oldu. Çok kötü günler geçirdik. Aylar önce, uzun süre hastanede kaldı... Şimdi Türkiye'de. Duymadığını biliyorum, yoksa arardın."

"Gerçekten duymadım. Duysam aramaz mıydım? Geçmiş olsun. Neyi vardı, Türkiye'de işi ne?"

"Sinirsel. Ağır bunalım geçirdi. Deprasyon, psikoz, fobi, sinir... Ne bileyim, bir sürü şey diyorlar, psikolojik yani. Kadıncağızı anlayamadık ilkten, fazla evhamlı, aşırı duygusaldır o. Korkuyla, uyuyamamayla başladı, sonra da gereksiz yere gülme nöbetleri, hem de bayılıncaya kadar... Daha sonra baş dönmeleri, hareketlerini kontrol edememe, uykusuzluk, baş ağrısı, ağlama nöbetleri... ne bileyim bir sürü şey... Kliniklerde yattı aylarca, eve gelince gene aynı. Birkaç kez girip çıktı. Sonunda babası alıp Türkiye'ye götürdü. Kendine gelir, düzelir diye... Ben de çocukların başında kaldım. İşte böyle. Şimdi ben de korkuyorum. Aslında bu önceden de vardı ya..."

Korku doğal bir dürtü, insani bir hal. Bu duyu olmasa insanlar kendilerini tehlikeli, kendilerine zarar veren şeylere karşı savunma gereği duymazlardı. Korunamazlardı. Korkular da bireysel ve toplumsal olmalı, diye geçiriyorum aklımdan. İnsan varsa düşmanından, kendine zarar verecek dış etkenlerden, örneğin hastalıklardan, kazalardan, yılandan, çıyandan, başarısızlıktan, ölümden korkar. Bunlar kişiden kişiye değişen bireysel korkular mıdır...? Benim de benzeri kaygılarım olmuyor mu zaman zaman?

"...Emine hep korkudan hasta oldu, hep çocukların yüzünden... Okusunlar istedik, adam olsunlar dedik. Biz ezildik, biz aşağılandık ... bari onlar bizim gibi olmasınlar istedik. Olmadı, okumadılar. İkisi de diploma alamadan terk ettiler okullarını. Kadıncağız yediremedi kendine... Şimdi sıra bende, korkma sırası yani..."

Bir de toplumsal korkular olmalı. Herkesin paylaştığı, yaşadığı kaygılar vardır. Savaş, açlık, salgınlar, doğal afetler, dünyanın geleceği, ozon tabakası, toplumu saran tehlikeli alışkanlıklar, uyuşturucu falan... Dostumun korkusu hangi katagoriye giriyor acaba?

O devam ediyordu:

"...Uyku tutmuyor gözlerimi. Kısa kısa dalıyorum, sonra yüreğim sıkışmış, kanter içinde uyanıyorum. Uçurumlardan düşüyorum sürekli... Bir daha da dalamıyorum... Duvarlar üstüme üstüme geliyor sanki, karanlık ürpertiyor beni, boğulacak gibi oluyorum... Geceleri sevmiyorum, akşam olmasın istiyorum bu yüzden. Aslında beni üzen ve korkutan ne çocukların okumamaları ne de annelerinin hastalığı. Okumadılarsa okumasınlar, çalışsınlar, başka türlü, örneğin bizim gibi kazansınlar ekmeklerini. Anneleri de nasıl olsa atlatır bu bunalımı, nasıl olsa iyileşir... Benim korkum başka, korkum sokaklardan, ortalıktan yani, karanlık ilişkilerden... Nasıl uyuyayım? Çocuklarımı kandıracaklar, göz kamaştırıcı, şaşalı yaşamlarıyla evlatlarımı da baştan çıkaracaklar diye ödüm kopuyor. Çünkü komşu onlar, çünkü hemşehri, çünkü eski dost(!) onlar... Nasıl dostlarsa?! Nasıl korurum on yedisindeki oğlumu? Yaşdaşları pahallı, markalı giysilerle, ceplerinde telefonla, cüzdanlarında demetle mark ve dolarlarla dolaşırken... Nasıl korurum kızımı? Ortalık tezelden, çalışmadan köşe dönücüleriyle, zenginlik sarhoşlarıyla doluyken... Polis kapımı çaldı çalacak diye ödüm kopuyor, kötü bir haber duyacağım diye diken üstündeyim..."

Nuri haklıydı. Uyuşturucu kullanımı ve ticareti salgın hastalık gibi sarmıştı insanlarımızı. Kimseye güvenilmiyordu.

"Niye böyle oldu, niçin toplum böylesine bozuldu, neden para her şeyin başı oldu? Bu gidişe kimse dur demeyecek mi? Söyle, sen bir öğretmensin, nasıl koruyacağız çocuklarımızı? Söyle, sen bir öğretmensin, ben ne yapayım?"

Karanlıkta Nuri'nin yüzü seçilmiyordu. Yoksa gözlerindeki yaşı görebilecektim. Ne diyebilirdim ki dostuma? Öğretmen olmaktan utandım o an, insan olduğumdan zaten her zaman utanmışımdır. Çünkü ona, mafyanın, çetelerin yönettiği bir ülkenin ve o anlayışın bir bireyi olduğumuzu söyleyemedim.

Şimdi, ben dostuma ne desem, nasıl korusun o çocuklarını?

Doğun yerine yaklaştık. Salonda dolduran türkü dışarıya taşıyordu.

"Değmen benim gamlı yaslı gönlüme..."

Nuri kaçarcasına kalabalığa daldı.

YILDIZ GÜNCESİ

Cengiz GÜNDOĞDU

3 Şubat Çarşamba

"Ey katiller, tetikçiler ve onların işverenleri / 20. yılınız kutlu olsun. Halen zafer sizindir / 20 yıldır biz aşağıdayız, siz yukarıda / 20 yıldır biz merak ettik, siz merak ettirdiniz, sır dediniz / 20 yıldır biz kaybettik, hep kaybettik / Siz kazandınız"

Bu sözler, 20 yıl önce katledilen Abdi İpekçi'nin kızı Nükhet İpekçi İzet'in sözleri.

Bu ülkede yirmi yıldır binlerce insan katledildi. Tek tek katletmeler yeterli sayılmadı. Taksim, İstanbul'da, Gazi İstanbul'da, Tokat'ta, Çorum'da, Sivas'ta, Maraş'ta, evlerde, sokaklarda toplu katliamlar yapıldı.

Katiller bulunmadı. Yakalananlar da aklandı. Bütün bunların gizlisi saklısı yoktu. Hepsi gözümüzün önünde oldu.

Nükhet İpekçi İzet, şöyle diyor, "Onları böylesine başarılı kılan bu toplumun, bu düzenin, bu hukuk devletinin bireyiyim". İşte bizler böyle bir düzenin içinde can yakıcı üzüntülerle yaşadık yıllarca...

Bizler hep yenildik... Ama yalnız bu konuda yenilmedik biz.

Ciddi dostluklara dayalı... insani ülküleri hedefleyen büyük bir örgütlenmeyle paranın kahredici saltanatını yıkamadık. Oturup konuşa konuşa çözebileceğimiz sorunları abarttık... kişiselleştirdik... dostluklarımızı yerlebir ettik. Böylece sisteme karşı mücadele edenleri, sistemin çift ağızlı bıçakları karşısında yalnızlaştırdık.

İnsancıl bu yalnızlaştırmanın canlı örneğidir.

Bizler... kendilerine solcu diyenler bütün bunları yapabilecek konumdayız aslında. Ciddi dostluklara dayalı bir örgütlenmeyle hem toplumsal, hem siyasal örgütlenmeyle iktidarı ele geçirir, katilleri yakalar, paranın kahredici saltanatını yerlebir edebiliriz.

Yapamadık. Hem mücadele edenleri... hem kendimizi yalnızlaştırdık.

Hep kaybettik.

6 Şubat Cumartesi

Hayat hakkını alır... Bunu sık sık söylerim. Ne demek hakkını alır. Diyelim biri, mücadeleden, özverden söz ediyor. "İşte" diyor, "insan mücadele etmeli... mücadele sürecinde gözünü kırpmadan özveride bulunmalı".

Bunu söylerken samimidir. Hiç yalanı dolanı yoktur. Ama böyle konuşan insan, özveri gerektirdiği gün, şaşır bocalar, bir şeyler mırıldanır... ya da üste çıkmak için bağırır çağırır, çeker gider.

Hayat, hakkını almıştır.

Şimdi bunları niye yazdım, *Eşkişehir Anadolu Üniversitesi Devlet Konservatuarı Sahne Sanatları Bölümü*'nde Brecht'in *Ana* adlı oyunu yasaklandı.

Tabii olay basına yansıdı. Doç. Dr. Metin Balay'ın işine son verildi.

Yıllardır sanatın özgürlüğünü savunan Ahmet Cemal'den hayat hakkını aldı. Ahmet Cemal bu üniversitede öğretim elemanıymış. Öğretim elemanı Ahmet Cemal, günlerdir, bu oyunu yasaklamanın gerekçelerini anlatıyor *Cumhuriyet*'te.

Ahmet Cemal, estetik diyor, ideoloji diyor, ahlak diyor, onur diyor, kavramların altından giriyor, üstünden çıkıyor, sansürü savunuyor.

Her sansüre gerekçe bulunur. Sansürü haklı göstermek için üç hafta üst üste yazı yazmak gereksizdir. Çünkü ne söylenirse söylensin sansür bir hak değil, bir hakkın gasp edilmesidir.

Ahmet Cemal, şimdi bu gaspın gerekçelerini anlatıyor.

Ahmet Cemal bakın ne diyor. "Daha sanat uğruna harcadıkları çabaların bilincine varamayanların, sanat uğraşına ayrılmış tek bir saatin bile asla boşa gitmeyeceğini anlamayanların ve eğitim gördükleri kuruma en ağır suçlamaları yöneltirken "eser" diye ortaya koyduklarıyla eleştirel bir hesaplaşma gereğini duymayanların da sanat saflarında yerleri" olamazmış.

Bunları yazarken gülüyorum. Şunun için. Türkçe güzel bir dildir. Ahmet Cemal'in güzel türkçeyi böyle eciş bücüş duruma getirmesine bakmayın.

İşte dili böylesine eçiş bücüş duruma getiren bu Ahmet Cemal, eser sansürlemekle yetinmiyor. İnsanları sanatın saflarından bile kovuyor.

Peki kim yapacak bu işi. Tabii Ahmet Cemal. Peki, nasıl yapacaksın. Metin Balay'ı üniversiteden çıkardın, öğrencileri korkuttun. Peki, bu konumda olmayanlara n'apacaksın. Üstelik bunu yapabilmek için, insanın elinde ciddi bir güç olması gerekir.

Ahmet Cemal bu gücü açıklamalıdır.

Ahmet Cemal şunu bilsin. İnsanlık sansürü yene yene bugüne geldi. Ahmet Cemaller n'aparlarsa yapsınlar sanat... düşünme özgürlüğü sansürcüleri yerlebir edecektir.

Çünkü sansür bir hak değildir.

Şimdi geliyorum sorunun bir başka yanına... Ben 1957 yılından beri her gün ilk kez *Cumhuriyet* okurum. *Cumhuriyet*'i yeri geldikçe eleştiririm. Cumhuriyetçiler bu yüzden bana kızar. Bu yüzden *İnsancıl*'ın haberleri... kitapları *Cumhuriyet*'de, *Cumhuriyet Kitap*'da duyurulmaz. Ben düşüncelerimi yine söylerim.

Yine söyleyeceğim.

Bir. Oral Çalışlar'la Aydın Engin'in yazıları kısıtlandı. Bu kararı doğru bulmuyorum.

İki. Atilla İlhan'ın öbür görüşlerine karışmıyorum. Ama Osmanlıca'da inadı... Osmanlıca'yı temellendirmesi son derece yanlış. Bireysel yanlışa hiç sesimi çıkarmam. Ama söyledikleri dil bilime aykırı. Dil bilim açısından yanlış.

İlhan, dünyanın dört köşe olduğunu savunuyor.

Üç. Geçen gün bir seminerde yine şöyle dedim. "Arkadaşlar en azından salı günleri Cumhuriyet alın".

Bir genç, "Hocam" dedi "Sansür'ü savunma özgürlüğü var mı"

Ne denir.

Cumhuriyet, sansürü savunma özgürlüğünü savunamaz.

Bana niye karamsarsın diyorlar. Nasıl karamsar olmayayım. Beğenmediklerimizi sanattan kovabilecek kadar alıkıran başkesen bir ortamdayız. Beğenmediklerimizin de sanat yapma hakkını savunduğumuz gün... işte o gün esenlikli olurum.

Ahmet Cemal, şöyle demek sana çok mu zor geldi. "Bu eserin sahnelenişi çok kötü. Ama bu eser oynamalı."

"Bu eser çok kötü. Yasaklayın"la, "Bu eser çok kötü, ama oynansın" arasında kaç yüzyıl var. Sen zamanın neresindesin Ahmet Cemal. Kendini bir gün olsun sorguladın mı Ahmet Cemal.

Ahmet Cemal... Ahmet Cemal... Ahmet Cemal...

8 Şubat Pazartesi

Cumartesi günü İzmit'teydim. İzmit Özgür *Üniversite*'de felsefe derslerine başladım. Dersler mayıs sonuna kadar devam edecek.

Mart ayında da *İzmir Özgür Üniversite*'de Düşünme Yöntemi derslerine başlıyorum.

Daha beş yıl önce İzmit'te 50 kişinin felsefe derslerine devam edeceği söylenseydi, güler geçerdi herkez. Ama bu bugün gerçekleşti.

Hep söyledim. Ben, *Özgür Üniversite*'yi, Anadolu aydınlamasının başlayacağı temel nokta diye görüyorum.

Sistem, insanları meslek öğretimine tutsak etti. Böylece dülgerin, terzinin, berberin, öğretmenin dünyayla ilişkisini kopardı. Özgür Üniversite'yle bu ilişki yeniden kurulacak.

Tabii *İleri Gözetleme Evi*'nden de söz etmem gerekiyor. *İleri Gözetleme Evi*'nin öğrencileri öbür kurumlara göre bir iki adım önde. Burda öğrenciler felsefe yapmaya başladılar.

Bunları söylüyorum ama hep o kaygıyı da içimde taşıyorum. Türkiye'de güzel giden işler, bir bakarsın birdendire bozulur. Nasıl bozulur, kim bozar, bilemem. Ama bozulur. Türkiye'de her güzel hareket, bozulma öğelerini taşır içinde.

Ben çok gördüm böyle şeyler. Bundan ötürü hep tetikte yaşarım... hazırlıklıyımdır, ceketimi alıp gitmeye.

Hem kurumlara... hem kişilere bağlanmadan yaşıyorum. Sonra üzülmemek için.

İzmit'te dersten sonra *Adalı*'ya gittik. *Adalı*, güzel, temiz bir yer. İzmit'e yolunuz düşerse *Adalı*'ya mutlaka uğrayın.

Adalı'da olup bitenler epeyi güldürdü beni. Çoktandır böyle gülmemiştim. Şimdi bakın neler oldu. Ruşen Hakkı, cigarasını yakıyor, kültablasına koyuyor... şair - ressam arkadaşımız İrfan Benli cigarayı alıyor, içiyor. Sonunda Ruşen Hakkı patladı, "İrfan" dedi, "ben yakıyorum, sen içiyorsun" Bu arada dikkat ettim, Ruşen Hakkı, rakıyı, kendi kadehinden değil, yanındakinin kadehinden içiyor. "Ruşen Hakkı, n'oluyor" dedikte, "Dalgınlık Cengiz" dedi.

Kuş sektirmez derecede dikkatli olan Ruşen Hakkı, rakı masasında birdenbire dalgın oluyor... yanındakinin de rakısını gövdeye indiriyor.

Rakı masasında Ruşen Hakkı'nın yanında oturanlar... Ruşen Hakkı'nın "dalgınlığına" dikkat edin.

13 Şubat Cumartesi

Sabah... *İnsancıl*... Sessizlik.

Sessizliği seviyorum. Sanki hiçbir sorun yok. Sessizlik bütün sorunlardan uzaklaştırıyor beni. Şimdi yazı yazıyorum. Yazıdan sonra *Bilim ve Ütopya* için yazdığım bir yazıyı okuyacağım.

Bilim ve *Ütopya* güzel bir dergi. Ender Helvacıoğlu başarıyla yönetiyor *Bilim* ve *Ütopya*'yı...

Bilim ve *Ütopya* için yazdığım yazıyı okuduktan sonra Theophrastos'un *Karakterler* adlı eserini okuyacağım.

Bu eseri rastlantıyla buldum. Şöyle oldu. Aristoteles'ten sonra Aristoteles'in kurduğu okulun başına... Leykeion'un başına Theophrastos geçiyor. Bu düşünürle ilgili bilgi toplarken *Karakterler* adlı bir eseri de olduğu öğrendim. Tabii bu eseri çok merak ettim. Bu eseri okuyamayacağımı düşünerek üzüldüm.

Maddiyat elverse, ilkçağın bütün eserlerini ilk elden çevirtmeyi düşünmüşümdür hep. Ben böyle düşünürken Berrin Taş, "Yön dağıtımdan alacağımızı isteyelim" dedi.

Aslında bir haftadır gidip alacağımızı istemeyi düşünüyoruz ama, gidip istiyemiyoruz. Utanıyoruz. onun için yarın yarın diye erteliyoruz.

Neyse... kalktık gittik. İçeri utana sıkıla girdik... Ben o sırada kitaplara bakıyorum. Yön'ün sahibi niye geldiğimizi anlar diyorum. Anladı... sözü o açtı. Çek yok... şu bu derken ben, Theophrastos'un *Karakterler* eserini görmez miyim.

Nasıl sevindim. Çok şanslı bir insan olduğumu düşündüm. Kitabı hemen aldım. Çıktık Yön'den. Alacağımızı filan unuttuk. Theophrastos üstüne konuşuyoruz Berrin Taş'la. Sonra alacağımız aklımıza geldi. Geri dönmek ayıp olurdu... telefon ederiz dedik.

Theophrastos'un *Karakterler* adlı eserini Candan Şentuna türkçeye çevirmiş. Bu diziyi Saffet Babür yönetiyormuş. Kitabı Dost Kitapevi yayınlamış.

İnsanı heyecanlandıran... görkemli bir iş bu. Böylesine görkemli bir iş, sistemin kuru gürültüsünde yok sayılıyor. Murat Belge Orhan Pamuk'u tartışıyor.

Marksist olduğunu söyleyen Murat Belge Sanatta Star Sistemi'nin lideri oldu. Şunu söyleyeyim. Orhan Pamuk değil yüzbin, beşyüzbin bassa bile yaprak kımıldamaz Türkiye'de. Ama Theophrastos yüzbin satarsa, devrim olur.

Saffet Babur'ü, Candan Şentuna'yı, Dost Kitapevi'ni kutluyorum.

15 Şubat Pazartesi

İnsan, ister istemez etki altında kalıyor.

Ben, *İnsancıl*'ı, Konfüçyüs'ten beri insan için verilen... insanın esenliği için verilen mücadelenin uğrağı diye görüyorum. Bu zaman diliminde *İnsancıl*'ın 100 ayı, bir saniye...

Bu bir saniyenin neyini kutlayacaksın.

Benim bu görüşüme hayır dendi. Tarihi süreçde bu dediklerin doğru, ama yaşanan zamanda *İnsancıl*'ın 100 ayı önemli dendi. İşte bundan etkilendim.

Peki ama bu kutlamayı, nerde, nasıl yapacağız... *İnsancıl*'ın maddi durumu... maddiyatı buna uygun değil. İşte bu sırada bir gün *Beksav*'dan Sedat Yılmaz geldi. Sedat, "100. sayı için n'apacaksınız" dedikte durumu anlattım. "Beksav bunu üstlenir" dedi Sedat.

İşte *Beksav*'ın yürütücülüğünde 14 Şubat pazar günü, saat 16.00'da *İnsancıl*'ın 100. sayıya ulaşması nedeniyle düzenlenen etkinlik başladı.

Güzel... sevecen bir etkinlik oldu.

Sevindim.

Toplantı bittikten sonra 100. sayı kutlaması kokteyle sürdü.

Başta *Beksav*, bütün katılımcılara teşekkür ediyorum.

19 Şubat Cuma

Kimileyin böyle olur. Yan tutanların... yandaşların duyguları, aklı tutsak alır. Böyle dönemlerde serinkanlı davranış, yandaşları rahatsız eder. Ben şimdi bu durumdayım.

Konu şu. Abdullah Öcalan Kenya'da yakalandı, Türkiye'ye getirildi.

Peki, sorun nedir. PKK, türk milliyetçiliğine karşı başlatılan milliyetçi kürt hareketi. Şiddet bu nokta da çıktı.

Milliyetçi Kürt hareketi Anadolu insanında taban bulamadı. Çünkü Anadolu insanı milliyetçi değildir. Bu yüzden türk milliyetçileri bile Türkiye'de başarılı olamaz. Olamaycak.

Abdullah Öcalan PKK yerine Türkiye emekçi sınıfını örgütleyen bir hareketi başlatsaydı işte o zaman başarılı olurdu.

Şunu görmek gerekiyor. Bir hareket, liderini Kenya'da yapayalnız bırakmışsa, bu hareketin başarısından söz edilemez.

Avrupa'da Yunan, Kenya, İsrail elçiliklerini işgal edenleri anlıyorum. Ancak hiçbir hareket, başkalarına bel bağlayarak yürümez. Demek onlar Yunanistan'a, Kenya'ya, şuna buna bel bağlamışlar.

Bu, hareketin bel kemiğinin kırıklığını gösteriyor.

Bizim siyasi iktidara geldikte... Bütün siyasi cinayetler kesinkes aydınlatılmalı... suçlular cezalandırılmalı. "Vatan uğruna cinayet" savı kabul edilemez.

Vatan uğruna cinayet işlenmez. Vatanını seven yol yapar, su getirir, halkın sorunlarını çözer. Zaten ben, "vatan uğruna" cinayet işleyenlerin vatanı sevdiklerine inanmıyorum. Vatanını seven, çıkar televizyona, "Biz" der "vatan için şu cinayetleri işledik... şu cinayet örgütleri kurduk. Ama yaptığımız yanlışmış" Gider cezasını çeker.

Bu sorun çözümlenmedikçe, hiçbir sorun çözülmez Türkiye'de.

20 Şubat Cumartesi

Abdullah Öcalan yakalandıktan sonra PKK'de oluşan konsey bir bildiriyle Yunanistan Başbakanıyla, Dışişleri Bakanını "Kürt ulusunun düşmanı" ilan etmiş. Bütün bunlar şunu gösteriyor. PKK'yi oluşturan insanlar da bizim insanımız.

Bizim insanımız böyledir. Başarısızlığa uğrayınca durum değerlendirmesi yapmaz, önüne geleni suçlar. Bizdenliğin açıkça görüldüğü bir noktada şu. Hedefle hedefe götürecek örgüt yapısının uyumsuzluğu...

Ama biz böyleyizdir. Kağnı arabasıyla aya gitme hayalleri kurarız. Bu, hayalde kaldıkça zararlı değildir. Ama eyleme geçeriz. Biri çıkıp bunun olamayacağını söylerse kızarız.

Her türlü hareket, önce gerçekliğin doğru çözümlenmesine girişmeli. Sonra gerçeklikle nasıl, hangi araçlarla mücadele edileceği ciddi bir biçimde saptanmalı.

Bunların hiçbiri yok PKK'da

Bugün *Cumhuriyet*'de okudum. Abdullah Öcalan'ı, "kültür" bilgi birikimi, ikna gücü ve güzel konuşma yeteneği açısından yetkin" kişiler sorgulayacakmış.

Tabii bu bizim karakterimizi gösteriyor. Çünkü "kültür, bilgi birikimi, ikna gücü ve güzel konuşma yeteneği açısından yetkin kişi" sorgucu olmaz, filozof olur.

25 Şubat Perşembe

İnsanlıktan özür dilemek gerekiyor. İnsanlığın bilgi birikimini hayata uyguluyamıyoruz. İşte bu konuda üç sorun.

Bir. İnsanın savunma hakkı vardır. Kim olursa olsun değişmez bu. Ama "bir kısım vatandaşlar". Abdullah Öcalan'ın avukatlarına saldırıyor.

İki. Melih Aşık, dün Milliyet'de yazıyor. Galata Köprüsü çökebilirmiş. Çünkü köprüde tasarım hatası varmış.

Üç. Sert bir rüzgar esiyor Bursa'da. İlkokulun çatısını uçuruyor. Altı çocuk ölüyor. Çünkü o bölgede rüzgarın hızı, kent merkezine göre altı kat daha fazla oluyormuş.

Bu üç sorun üç tür bilginin hayata uygulanmasıyla çözülür.

Bir. Savunma hakkı bilgisi.

İki. Köprü yapımı için teknik bilgi.

Üç. Okul yapımı için teknik bilgi.

Tabii bu bilgi, insan sevgisinin temeli üstünde yükselmeli. Böyle bir temel, insani sorumluluk yükler insana.

Biz bunları, bilmiyoruz. Bilmediğimiz için avukatlara saldırıyoruz... yaptığımız köprüler çökme tehlikesi geçiriyor... rüzgarda okul çatıları uçuyor, çocuklar ölüyor.

İnsanlıktan özür diliyorum. Bağışlasınlar bizi. Deneme-sınama yoluyla öğreneceğiz bütün bunları.

Bize lütfen "İnsani bilgi birikimi var. Öğrenin" demeyin. Bizim böyle bir huyumuz yok. Bizi vura kıra, öle öldüre, yaka yıka kendimiz öğreneceğiz.

Bizden uzak durun. Biz daha çok çok çekeceğiz.

Biz baştan başlıyoruz.

27 Şubat Cumartesi

Geçenlerde *Emek Gazetesi*'nin İzmir bürosundan aradılar. "Global krizin sanata etkisi oldu mu. Olduysa, çözüm için n'apılabilir" Bunu sordular.

Bu konuda ne düşündüğümü *İnsancıl* okurunun da bilmesini istiyorum.

İnsan için... emekten yana mücadele veren kişi ya da kurumların ekonomik bunalımı global krize bağlı değil. Bunu *İnsancıl* somutunda irdelersek, bakın ne çıkar ortaya.

Yüksek enflasyon nedeniyle *İnsancıl*'ı oluşturan bütün girdiler hızla yükseliyor. Biz, yükselen fiatları okura yansıtamıyoruz.

N'apıyoruz. Kişisel harcamaları en aza indiriyoruz. Tabii bu bile yeterli olmuyor.

Bu, bitmez tükenmez bir sorun. Daha önce şunu söyledim. *İnsancıl*'ı on kişi birden okumayın dedim. Okur dinlemedi beni. Dinleselerdi fiat artışları *İnsancıl*'ı etkilemezdi.

Şu hiçbir zaman unutulmamalı. Bu sorunu, *İnsancıl*'ı Türkiye ölçeğinde dağıtımından çekerek çözeriz. Ama o zaman *İnsancıl*'ı bulamaz okur.

Bu, birinci sorun.

İkinci sorun, Maliye. Maliye, *İnsancıl*'a kültür kurumu diye bakmıyor, *İnsancıl*, Maliye için bir ticaretevi. Kâr etsen de etmesen de kendi ölçütlerine göre vergi koyuyor... ödemezsen icrayla alıyor. Bütün bunların yanında "yeni vergi reformu"yla *İnsancıl*'ın vergi yükü daha da arttı.

Bu işin içinden nasıl çıkacağımızı daha düşünmedim.

İnsancıl okurunun, *İnsancıl*'ın önündeki sorunların çözümü için yekinmesi gerekiyor. "Güzel dergi çıkarıyorsunuz" diye övgüler yağdırmak, *İnsancıl*'a destek değildir. *İnsancıl* güzelliğini yaratırken ortaya çıkan sorunların çözümü için *İnsancıl* okurunun harekete geçmelidir.

Şu söylediğimin ciddiyetle kavranması gerekiyor. Ancak bu sorun çözülse bile, daha büyük bir sorun var *İnsancıl*'ın önünde. Bu sorun şudur. Ben pazartesi, çarşamba, perşembe, cuma günleri İstanbul'da seminer veriyorum. Her cumartesi İzmit'e gidiyorum. Mart ayında her salı günü İzmir'e gideceğim, seminer için. Bütün bunların yanında gazete-kitap okuyorum, yazı yazıyorum, rakı içiyorum. Tabii uyumam da gerekiyor.

Söylemek istediğim şu. Ölüme yakın yaşıyorum. Ben ölürsem *İnsancıl* için verilen emekler toprak mı olsun.

Hayır.

O zaman *İnsancıl*, geleceğe giden yolda mutlaka örgütlenmeli... çizgisini milim değiştirmeden Berrin Taş'la benim sağlığımda yeni yöneticilerle yoluna devam etmeli.

Bu nasıl gerçekleşebilir... neler... nasıl yapılabilir. Bu konuda görüşmelere başladım. Ayrıca okurlarımızın da görüşlerini bekliyorum.

Ölüm herkese kendi kadar yakındır. Bir akşam yatıp sabah kalkamamak düşünülmesi gereken bir durumdur.

Söylediğim iyi anlaşılmalıdır. *İnsancıl* benden sonra da yoluna devam etmelidir. Sorun budur. İnsancıl'ı seven herkes bu sorunla ilgilenmelidir.

Emek gazetesinde yayınlanan yazım şöyle bitiyor. "Sorun şudur. Tek tek kibritleri orda burda yakmakla başarılı olamayız. Yüzbin kibriti birden yakmak zorundayız."

EMLIY DICKINSON

HECE'NIN SES'TEN FARKI GİBİ

Gökyüzünden daha geniştir - Beyin
Yanyana koy onları -
Biri içine alacaktır ötekini
Kolaylıkla - ve Sen - yanıbaşında -

Denizden daha derindir - Beyin
Bırakma onları - Maviden maviye -
Biri emecektir ötekini
Süngerler - Kovalar - gibi -

Tanrı'nın ağırlığıdır - Beyin
Tart onları - libre libre -
Farklıdır birbirinden - öyleyse -
Hece'nin Ses'ten farkı gibi-

Türkçesi
Anıl MERİÇELLİ

İNSANCIL YAYINLARI

Adres : Mollafenari Sok. Der Han No: 40 - 42 Kat 5 Cağaloğlu / İSTANBUL
Tel: (0212) 513 93 99 Faks : (0212) 511 79 94

Felsefe-Araştırma Dizisi	TL
DÜŞÜNCE TARİHİ / Afşar Timuçin	4.000
FELSEFE BİR SEVİNÇTİR / Afşar Timuçin	600
ÖZGÜR PROMETHEUS / Afşar Timuçin	600
N.HİKMET'İN ŞİİRİ / Afşar Timuçin	600
ESTETİK / Afşar Timuçin	2.000
FELSEFE SÖZLÜĞÜ / Afşar Timuçin	2.000
KAVRAMLARA FELSEFE İLE BAKMAK / Betül Çotuksöken	1. 500

Şiir Dizisi

ÇÖL / Afşar Timuçin	500
BÖYLE SÖYLENMELİ BİZİM TÜRKÜMÜZ / Afşar Timuçin	600
DESTANLAR /Afşar Timuçin	600
SAVAŞÇININ TÜRKÜSÜ / Afşar Timuçin	750
İNSANIN AYAK SESLERİ / Berrin Taş	500
BİR KENTİ AĞLIYORUM / Berrin Taş	500
CUMARTESİ ANNELERİ / Aydın Öztürk	600
BİR SAKSILIK DÜNYA / Ayhan Ergün	600
FARENİN ÖLÜM BALADI / İsmet Alıcı	600
GÜL DİKENİNİ ÖPÜNCE / Arif Madanoğlu	600
AÇIK GECE / Ömer Bilge	600
ABC DENEMESİ / Aytekin Açık	600
AŞK ŞİİRİ / Anıl Meriçelli	600
BİR CAN YONGASIDIR AŞK / Ahmet Necdet	1.800
ÇOCUK GÜLÜNCE / Mesut Aşkın	500

Öykü Dizisi

AŞKOLSUN KIRLANGIÇLAR / Afşar Timuçin	600
AKANYILDIZ / Cengiz Gündoğdu	600
MARTISIZ DENİZ / Semiha Uçuk	600
UZAYDAN GELEN KADIN / Semiha Uçuk	600
ARKA BALKON / Kezban Özbay	600
İNSAN ELİ / Mehmet Şekeroğlu	600
KUŞ BORANI / Hasan Özkılıç	1.000

Çeviri Şiir

KIRMIZI KIRMIZI BİR GÜLDÜR AŞKIM / Anıl Meriçelli	1.000
UMUTSUZ BİR AŞKIN ŞAİRİ / Emily Dickinson	1.000

Deneme - Eleştiri Dizisi

YILDIZ GÜNCESİ / Cengiz Gündoğdu	600
SORU / Cengiz Gündoğdu	1.600
ELEŞTİRİ / Cengiz Gündoğdu	600
TARİHİN IŞILDAĞI / Adnan Özyalçıner	1.200
DAĞLARLA / Attilla Erdemli	2.000
ÖDP'YE KENAR NOTLARI / Temel Demirer	500
OKUL SÖZLÜĞÜNÜN ELEŞTİRİSİ / Yusuf Çotuksöken	500
DENEMENİN KIYILARINDA / Yusuf Çotuksöken	600
ŞİİR GÜNDEMİ / Sennur Sezer	500
DEĞİNİLER / Osman Bozkurt	500
IŞIĞA DOĞRULUM / Berrin Taş	500
AŞK... YENİ İNSANIN DİLİ / Berrin Taş	500
GEZİ NOTLARI / Semiha Uçuk	500

ÇALIŞTIĞIMIZ DAĞITIMCILAR
BİRLEŞİM DAĞITIM : (0212) 527 73 90 - 526 86 65
PAPİPRUS DAĞITIM : (0212) 511 15 05
YÖN DAĞITIM : (0212) 511 79 16 - 526 82 07

İNSANCIL / FELSEFE

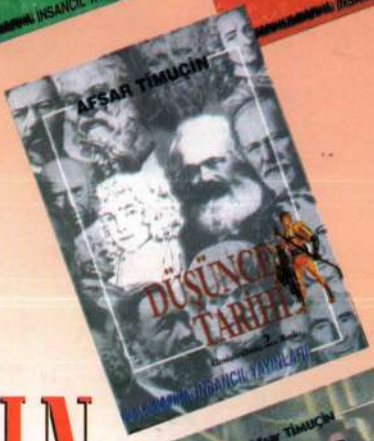

AYDIN LANMA YOLU...